

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Macaristan'ın Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde
Yabancı Sermayenin Rolü

Ali Rıza Yılmaz
2501020621

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet Altan

İstanbul - 2005

ÖZ

Macaristan'ın Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Yabancı Sermayenin Rolü

Ali Rıza Yılmaz

1989 yılında Doğu Bloku'nun yıkılmasının ardından 15 yıl gibi bir sürede 2004 yılında, Avrupa Birliği üyeliğini elde eden Macaristan tüm bu ekonomik ve siyasi dönüşüm sürecinde yabancı sermayeden en üst düzeyde faydalanmaya çalışmıştır. Ekonomik gelişmişliğini ivmelendirmek için yabancı sermayeyi olmazsa olmaz bir şart olarak gören Macaristan, ülkesini yabancı sermaye için ideal bir alan yapmak üzere, eğitim düzeyinin gelişimi, şeffaflık, tüketici gelişimi, yaşam kalitesinin artımı, altyapı, pazar payı, üretim maliyetleri, yönetim becerileri, hukukun varlığı, düzenleyici ortam, birleşme ve devralma hedeflerinin netliği, rekabet, vergi düzeni, sosyal-siyasal istikrar, reformlar, mali-ekonomik istikrar, teşvikler, ihracat olanakları ve piyasaların büyüme potansiyeli gibi meselelere odaklanmıştır. Esasen yabancı sermayeyi Avrupa Birliği ekonomik şartlarını yakalama yolunda ivmelendirici bir güç olarak gören Macaristan, yabancı sermayenin cazibe yeri olma yolunda gerçekleştirdiği bu çalışmalarla başlı başına üyelik kriterlerine uyum yolunda ilerlemiştir. Üyelik kriterlerine uyum için gösterilen çabalar da yabancı sermayenin bu ülkeye daha da fazla yönelmesine neden olmuştur. Ülkeye gelen yabancı sermaye de yine bu etkileşimde aktif rol oynamıştır. Yüksek lisans tezimde, yabancı sermayenin tüm bu dinamiklerini incelerken, Avrupa Birliği'nin Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini ve özelde Macaristan'ı üyelik yolunda ve dönüşüm sürecinde nasıl yönlendirdiğini ve onlara nasıl yardım ettiğini de irdeledim. Yine bu sürecin önemli bir aşamasını oluşturan özelleştirme meselesini de yabancı sermaye dinamiği çerçevesinde ele aldım.

ABSTRACT

The Role of Foreign Investment in the Hungary's Integration Process with European Union

Ali Rıza Yılmaz

After the fall of the Soviet Bloc in 1989, Hungary, that acceded to the European Union in 2004, has tried to take advantages of foreign investments in her 15-year economic and political transformation process. Hungary, seeing foreign investment as the inalienable element for increasing economic development, has concentrated on the issues like developing education level, transparency, elimination of the cultural obstacles, the development of customer culture, increasing of living standards, infrastructure investments, guaranteeing the existence of legal order, financial-economic stability and competency in order to become an ideal place for foreign investment. Considering foreign capital as the factor accelerating the economic improvement process, Hungary with her efforts to become an attractive region for foreign investment has at the same time proceeded on the path of adapting herself to the membership criteria of the European Union. Efforts to conform with the European Union criteria have attracted more foreign capital to the country. Foreign capital has played an active role in this interaction process. In this thesis which tries to illustrate foreign capital's dynamic influences to the economic and social transition, I have tried to study how foreign capital has influenced and rotated Central and East European countries, especially Hungary, in their transformation process. Being an important phase of this process, privatization has also been studied in its interaction with foreign capital.

ÖNSÖZ

‘Macaristan’ın Avrupa Birliği’yle Bütünleşme Sürecinde Yabancı Sermayenin Rolü’ adlı tezimde, Doğu Bloku içinde Batı ülkeleriyle en rahat ve toleranslı siyasi ve ekonomik ilişkiler kurabilen ve 1989 yılında Blok’un yıkılmasının hemen ardından ‘Avrupa’ya Dönüş’ sloganıyla rotasını tayin eden Macaristan’ın 15 yıllık dönüşüm süreci yabancı sermaye eksenli olarak incelenmeye çalışılmıştır. AB’nin de Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik olarak, onların dönüşüm sürecine katkıda bulunma amacı tarafların ilişkisini Kopenhag Zirvesi’nde netleştirmiştir. Macaristan tüm bu ekonomik-siyasi dönüşüm sürecinde ve Kopenhag Zirvesi’nde ana çizgileri belirlenen uyum aşamasında yabancı sermaye dinamiğini ana yardımcı unsur olarak kullanmıştır.

Bu çalışmanın tezi bir ülkenin Avrupa Birliği’nin üyelik için şart koştuğu siyasi, hukuki ve özellikle ekonomik kriterler açısından istenilen düzeye gelme noktasında yabancı sermayenin en temel ve vazgeçilmez unsurlardan biri olduğudur. Bu noktada Doğu Bloku’nun yıkılmasından önce Batı dünyasının ekonomik kurumlarıyla yakın ilişki içinde olan Macaristan’ın konu ülke olarak seçilmesinin sebebi Doğu Bloku içerisinde siyasi ve kültürel olarak Batı liberal dünyasına en yakın ülkelerden biri olması ve bununla da bağlantılı olarak yurtdışı sermayeye en açık ülkelerin başında gelmesidir. Nitekim kişi başına düşen yabancı sermaye miktarında Merkez ve Doğu Avrupa içinde birinci durumdadır.

Yabancı sermayenin Macaristan’ın dönüşümü ve Avrupa Birliği’yle bütünleşmesindeki katkısını tespit etme amaçlı olarak Macaristan’da yapılan yabancı sermaye çekme amaçlı hukuki, kurumsal, ekonomik ve siyasi düzenlemeler irdelenirken gelen yabancı sermayenin de ülkeyi yine aynı başlıklar altında nasıl dönüştürdüğü incelenmiştir. Sonuç olarak Macaristan’ın AB’ye üye olma konusunda bağlayıcı olan müktesebata uyma ve yabancı sermaye çekme stratejileri ile yabancı sermayenin sağladığı dönüşüm sürecinin birbirlerini yakından etkilediği ve genellikle eş zamanlı olarak ülke dönüşümüne ivme kazandırdığı tespitine ulaşılmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1
I. MACARİSTAN’DA 1989 ÖNCESİ EKONOMİK VE POLİTİK GELİŞMELER	4
1.1. MACARİSTAN’A TARİHSEL BİR BAKIŞ VE ÜLKENİN GENEL SİYASİ-EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ	4
1.2. EKONOMİK CANLANMA İÇİN 1989 ÖNCESİ YAPILAN REFORMLAR	10
1.3. 1989 MACARİSTAN DEVRİMİ	15
II. 1989 DEVRİMİ SONRASI AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLER BAZINDA MERKEZ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ İLE MACARİSTAN’DAKİ REFORM SÜRECİ	17
2.1. İLK DÖNEM	23
2.2. İKİNCİ DÖNEM	25
2.3. AVRUPA ANTLAŞMALARI	27
2.3.1. AVRUPA ANTLAŞMALARININ KAPSAMI	29
2.4. AVRUPA ANTLAŞMALARI SONRASI TAM ÜYELİK DOĞRULTUSUNDAKİ GELİŞMELER	33
2.5. MALİ YARDIM PROGRAMLARI: ISPA ve SAPARD	37
2.6. MERKEZ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ İLE KATILIM MÜZAKERELERİNİN BAŞLATILMASI	39
2.7. AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATI ÇERÇEVESİNDE MACARİSTANDAKİ REFORM SÜRECİ	41
III. MACARİSTAN VE YABANCI SERMAYE BAZLI İKTİSADİ DÖNÜŞÜMÜ	46
3.1. MACARİSTAN’IN İKTİSADİ DÖNÜŞÜMÜNDE ÖZELLEŞTİRME’NİN ROLÜ	46
3.1.1. MERKEZ VE DOĞU AVRUPA’DA ÖZELLEŞTİRME	47
3.1.2. MACARİSTAN’DA ÖZELLEŞTİRME	54

3.1.2.1. SPONTAN ÖZELLEŞTİRME	55	
3.1.2.2. MACARİSTAN MÜLKİYET İDARESİ	56	
3.2. MACARİSTAN’IN İKTİSADİ DÖNÜŞÜMÜNDE YABANCI SERMAYENİN ETKİSİ	63	
3.2.1. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKELERE GELİŞ SEBEPLERİ	66	
3.2.2. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ	70	
3.2.3. AVRUPA BİRLİĞİ’NE ADAYLIK SÜREÇLERİNDE MERKEZ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	73	
3.2.4. MACARİSTAN’DA YABANCI SERMAYE ODAKLI DÜZENLEMELER	77	
3.2.4.1. MACARİSTAN YATIRIM VE TİCARET GELİŞTİRME İDARESİ	78	
3.2.4.2. YABANCI SERMAYEYE UYGULANAN TEŞVİKLER VE YABANCI SERMAYENİN BÖLGESEL DAĞILIMI	79	
3.2.4.3. YABANCI SERMAYE’NİN MÜLKİYET KATILIMI VE MÜLKİYET HAKLARININ KORUNMASI	81	
3.2.4.4. MACARİSTAN YASAMA VE YARGI KURUMLARININ DÜZENLEMELERİ	89	
SONUÇ	94	
KAYNAKÇA	109	
EKLER		
EK-1	Macaristan’a 1991-2004 Yılları Arası EBRD Yatırımları	118
EK-2	UNCTAD Country Fact Sheet: Hungary	124
EK-3	Macaristan’daki En Büyük 25 Yatırım	127

TABLÖLER LİSTESİ

	Sayfa
1. 1960-1990 Arası Doğu-Batı Avrupa Ticareti	24
2. 1989 Yılı İtibariyle Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Sovyetler Birliği İhracatının Coğrafi Kompozisyonu	25
3. Avrupa Birliğine Tam Üye Olmayan Çeşitli Ülkelerin Toplam İhracatları İçinde Avrupa Birliği'nin Payı	26
4. Avrupa Birliği ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Arasındaki Ticari, Ekonomik ve Siyasi İlişkileri Düzenleyen Antlaşmalar	28
5. Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri-Avrupa Birliği Ticareti ile İlgili Göstergeler	32
6. ISPA Programında Doğu ve Batı Avrupa Ülkelerine Düşen Pay (%)	38
7. Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine SAPARD Yardımı (2000-2006)	39
8. 1994 Macaristan Seçimleri	42
9. Macaristan Dış Ticareti'nin 1999-2003 Yılları Arası Gelişimi	43
10. Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerine Doğrudan Yabancı Yatırım Giriş Stokları (Milyon Dolar), 1980-2001	50
11. Ulusal Yatırım Fonları ve Özelleştirme	52
12. Macaristan: İlk Özelleştirme Programı	57
13. Macaristan: İkinci Özelleştirme Programı, İlk Safha	58
14. 1990-1996 Macaristan Özelleştirme Verileri	59
15. 1997 Yılı İtibariyle Macaristan'da Bankacılık Sektörü	60

16.	Ocak 1990 – Aralık 2004 Arası Devlet Mülkiyet İdaresi ile Macaristan Özelleştirme ve Devlet Mülkiyet İdaresinin Gelirleri	61
17.	1996 Yılı İtibariyle Macaristan Özelleştirmesindeki Yabancı Sermaye Katılımı	62
18.	Uluslararası Üretim ve Doğrudan Yabancı Yatırıma İlişkin Temel Göstergeler, 1982-2001	65
19.	Bazı Dönüşüm Ülkeleri ile Endüstrileşmiş Ülkelerdeki İşgücü Maliyetleri	68
20.	1991-2001 Arası Dönemde Yabancı Yatırımla İlgili Yasal Düzenlemelerin Seyri	70
21.	Bazı AB Aday Ülkelerinde DYY Giriş Stoku (Milyon Dolar)	74
22.	MDA Bölgesine Çekilen Yabancı Sermaye (Birikimli, milyon Euro)	75
23.	1999 Yılında MDA Ülkelerinde Yabancı Sermayenin Toplam İstihdamdaki Payı	76
24.	Arazi Büyüklüğüne Göre Toprak Mülkiyeti	82
25.	2004 Yılı İtibariyle Macaristan'daki 10 Büyük Banka ve Mevduat Payları	84
26.	Macaristan Dış Ticareti'nin Yıllar İtibariyle Gelişimi	86
27.	Yatırım Koruma Anlaşması Çerçevesinde Taraf Olan Ülkeler	88
28.	2001-2005 Yılları Arası Macaristan'daki Makroekonomik Göstergeler	105

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
1. 1990-2003 Yılları Arası Avrupa Yatırım Bankası'nın Macaristan'a Sektörel Bazda Yardımları	23
2. Yabancı Yatırımlar – 1990'dan beri Toplam Satışlar	103
3. Macaristan'da Sektörler Bazında Yabancı Sermaye Katılımı	106

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
APV	: Macaristan Özelleştirme ve Devlet Mülkiyet İdaresi
AT	: Avrupa Topluluğu
CIOPPS	: Central Investigation Office of the Public Prosecution Service
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
ÇUS	: Çokuluslu şirketler
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EIB	: Avrupa Yatırım Bankası
FATF	: Financial Action Task Force
GRECO	: Yolsuzluk Karşıtı Ülkeler Grubu
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ICSID	: Yatırım Anlaşmazlıklarının Uluslararası Çözümü Merkezi
IMF	: Uluslararası Yatırım Fonu
ISPA	: Pre-Accession Program for Structural Policies
ITDH	: Macaristan Yatırım ve Ticaret Geliştirme İdaresi
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme
MDA	: Merkez ve Doğu Avrupa

MDF	: Macaristan Demokratik Formu
MSZP	: Macaristan Sosyalist Partisi
MSZMP	: Macaristan Sosyalist İşçi Partisi
NEM	: Yeni Ekonomik Mekanizma
NFI	: Ulusal Yatırım Fonu
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
PHARE	: Poland and Hungary Assistance to the Reconstructing of the Economy
PSZAF	: Macaristan Finansal Denetleme Kurulu
SAO	: Devlet Denetleme Ofisi
SAPARD	: Special Accession Program for Agriculture and Rural Development
SPA	: Macaristan Mülkiyet İdaresi
UKS	: Ulusal Kalkınma Planı
WB	: Dünya Bankası

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) ile bütünleşmeye taraf olan ülkelerde daha rekabetçi bir ortamın yaratılması, büyük ölçekli üretim ekonomilerinin kurulması, dışsal ekonomilerin oluşması, teknolojik yeniliklerin artması ve teknolojik ilerlemenin sağlanması, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımı, son olarak yabancı sermayenin katılımı Birlik'in belirlemiş olduğu kurallar bütünü içinde yer alan şartlardan biri olmanın dışında tamamen bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. AB'de fiziki engellerin kaldırılması Birlik içinde malların serbest dolaşımını da gerektirdiği için, AB'ye üye ülkelerin sanayilerinin rekabetçi bir ortamda birbirleri ve üçüncü ülkeler ile rekabet edebilecek düzeyde bulunmaları çok önemlidir. Bu noktada da yabancı sermayenin önemli katkısını görebiliriz. Yabancı yatırımlar ev sahibi ülke ekonomisine teknoloji transferi sağlamakta, yeni yönetim ve pazarlama teknikleri vb. getirmektedir. Bu da, çoğu durumlarda, ev sahibi ülkelerin sanayilerinde üretim verimliliğinin ve kapasite kullanımının artması ve maliyetlerin düşmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak tezimin ilerleyen bölümlerinde de inceleyeceğim gibi yabancı sermaye geldiği ülkeyi sadece ekonomik olarak etkilememektedir. Siyasi istikrar da önemli aradığı kriterlerdendir. Bu anlamda, ülkesel etkileme gücü sermayenin gelmesiyle beraber değil, çok önce başlamaktadır. Yani ekonomisinde ve siyasetinde belirli istikrarı vurgulayamayan ülkeler bu anlamda geri kalmaktadırlar.

1989 yılında Doğu Bloku'nun yıkılması ile Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin başını çektiği Merkez ve Doğu Avrupa (MDA) bölgesinde, Avrupa ile bütünleşmek Avrupa Birliği'ne katılım kavramı ile eşleşmişti. AB'ye katılım ise günümüzde de olduğu gibi belirli ekonomik, siyasi ve hukuki zorunlulukları getirmekte aynı zamanda bu yapılanmaların gerçekliğini zorunlu kılmaktaydı. Macaristan tüm bu dönüşüm ve bütünleşme sürecinde belirli dinamikleriyle dikkat çekmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası Doğu Bloku içinde yer alan Macaristan, Sovyet üretim planları çerçevesinde sanayileşme aşamasına girse de düşük verim ve tarımsal yapının bozulması ile başlayan genel kıtlık problemi, ülkeyi Varşova Paktından ayrılma düşüncesine getirmişti. Bu anlamda çıkan 1956 ayaklanmaları, 20 bin kişinin hayatına

mal olmuş ancak beraberinde çok önemli bir süreci başlatmıştı: Tarımsal üretimde köylülerin belirli bir serbestlik kazanması ve ekonomik planlamalarda merkezin önceliğinin azaltılması. Macaristan, Doğu Bloku'nun ekonomik yapılanmasının dışında uluslararası pazar ile ihracat ve ithalat ilişkilerine de girerek bu çemberi daha da genişletmişti. 1973 yılında GATT üyeliği Macaristan'ı Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün kurucu üyelerinden yapmıştı. 1982 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası(WB)'na üye olmak, yine 1988 yılında Avrupa Topluluğu (AT) ile ticaret ve işbirliği anlaşması imzalamak genel anlamda bu sürecin göstergeleriydi. 1989 yılında Doğu Bloku'nun yıkılması öncesi Macaristan bölgede, piyasa ekonomisinin şartları ve kurumlarıyla tanışma bazında öncül durumdaydı.

1989 Devrimi ve beraberinde giden “Avrupa’ya Dönüş” sloganı ise büyük anlamda ülkenin AB’ye katılma arzusunu dile getiriyordu. Tam bu noktada AB’nin bölge ülkelerinin dönüşüm sürecine yardımı ve yönlendirmesi kritik rol oynamıştır. Avrupa Antlaşmaları ile netlik kazanmaya başlayan ilişkiler, 1993 yılında, temel anlamda AB üyeliğinin elde edilebilmesi için şartların belirlendiği Kopenhag Zirvesi ve kararları ile şekillenmiştir.

Ekonomik bazda dönüşüm bölge ülkeleri tarafından gerçekleştirilirken, oluşturulan yapısal ve kurumsal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve ekonomik gelişmişliğin* üyelik şartları bazında elde edilmesi zorunluluğu, yabancı yatırım dinamiğini ön plana çıkarmıştı. Esasen daha 1984 ve 1986 yıllarında yapmış olduğu düzenlemelerle özelleştirme meselesini ve yabancı sermaye katılımını toplum önüne sunan Macaristan, bölge ülkelerinden farklılık gösteriyordu. Bu anlamda, Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konsey(COMECON)’i içinde tarım ürünleri ihracatçısı rolü bulunan ve endüstriyel olarak geri kalan Macaristan’ın, endüstriyel yapılanmasını ve mevcut tesislerinin de yenilenmesini sağlamak için yabancı sermaye şikkına başvurması,

* 1 Kasım 1993 tarihinde resmen yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması, üye ve üye olmayı amaçlayan ülkeler için maliye ve para politikaları bazında belirli normları zorunlu kılmıştır. Söz konusu anlaşma ile, Herhangi bir üye ülkenin yıllık ortalama enflasyon oranı, en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülke ortalamasını 1,5 puandan fazla geçmemelidir; üye ülke bütçe açıkları GSYH’nin yüzde 3’ünü aşmamalıdır; herhangi bir üye ülkenin uzun vadeli devlet tahvili faiz oranı, en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülkenin faiz oranı ortalamasını 2 puandan fazla geçmemelidir; üye ülkenin kamu borçları, GSYH’nin yüzde 60’ını geçmemelidir.

ülkenin özelleştirme hamlesi ile de birleşerek kendisine AB üyeliği yolunda büyük bir ivme kazandırmıştır.

Bu amaçla tezimde tüm bu süreci incelemek için ilk olarak Macaristan'ın ana dönüşüm süreci öncesi ekonomik ve politik yapısını göstermek istiyorum. 1989 yılındaki kırılma noktası sonrası, AB'nin MDA bölgesindeki ülkelerin dönüşüm sürecine müdahalesi ise ikinci bölümü oluşturmaktadır. Yine bu süreçte PHARE (Poland and Hungary Assistance to the Reconstructing of the Economy) programının yanında bölge ülkelerinin dönüşümüne katkı sağlayan diğer ekonomik yardım programları olan ISPA ve SAPARD da bu bölümde ele alınmıştır. Bölgesel gelişimlerin incelenmesinden sonra, Macaristan'ın AB Müktesebatı çerçevesinde yaşadığı reform sürecinin değerlendirilmesi de bu bölümde yer almaktadır. Tüm bölge ülkeleri için, kendilerinin yaşamış olduğu bu süreçte, önemli bir aşamayı oluşturan özelleştirme meselesini kapsam olarak ele almam ve sonrasında bölge ülkelerinin bu anlamda yaşamış olduğu gelişmeleri incelemem ise üçüncü bölümde bulunabilir. Bu bölüm dahilinde, Macaristan'ın yaşamış olduğu özelleştirme hamlesi de ayrı başlık altında ele alınmıştır. Bölgede özelleştirme ile elele giden yabancı sermaye kavramı ise bütün dinamikleriyle yine üçüncü bölümde tanıtılmıştır. MDA bölgesine akan yabancı sermaye yatırımlarının incelenmesi sonrası, Macaristan'ın yabancı sermaye ile etkileşimi bazında nasıl bir dönüşüm yaşadığı da bu bölümde bulunabilir. Yabancı sermayenin ülkeye çekimi için yapılanların ve gelen yabancı sermayenin mevcut şartları daha da geliştirmek için ortaya koyduğu gereksinimleri bazında gerçekleştirilen uygulamaların, Macaristan'ın AB üyeliğine yaklaşmasında nasıl rol oynadığı tüm süreçte ele alınmıştır.

I. MACARİSTAN'DA 1989 ÖNCESİ EKONOMİK VE POLİTİK GELİŞMELER

1.1 MACARİSTAN'A TARİHSEL BİR BAKIŞ VE ÜLKENİN GENEL SİYASİ-EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ

Günümüzde Macaristan, Orta Avrupa'da, Tuna nehri havzası üzerinde yer almakta olup, komşuları Avusturya, Slovenya, Hırvatistan, Yugoslavya, Romanya, Ukrayna ve Slovak Cumhuriyeti'dir. Birinci Dünya Savaşı'nda uğradığı toprak kaybı sonrasında, toprakları, denizden yalıtılmış, 93,000 km² genişliğinde bir yüzölçümü ile sınırlanmıştır. Ülkenin üçte ikisinin rakımı 200 metre'yi geçmeyen geniş düzlüklerden oluşturmaktadır. Kuzey bölgeleri ise rakımı ortalama 200-400 metre arasında değişen engebeli bir yapıya sahip olup, en yüksek dağ 1,000 metre'nin biraz üzerindedir. Ülkeden geçen iki büyük nehir vardır. Bunlardan birincisi olan Tuna Nehri, 2850 m uzunluğunda olup, uzunluğu itibâriyle Volga'dan sonra Avrupa'nın en uzun nehridir. Macaristan'ı baştanbaşa ikiye bölen Tuna Nehri, Karadeniz'e dökülmeden önce sekiz ülkeden geçer. Budapeşte, Tuna'nın iki yakasında kuruludur. İkinci büyük nehir Tisza ise, 968 km uzunluğunda olup, Ukrayna'da Karpatlardan doğar, Yugoslavya'daki Karlofça yakınlarında Tuna ile birleşir. Macaristan'ın güneyinde, kuzeydoğudan güneybatıya 90 km boyunda genişliği 10 ilâ 15 km olan ve Macar Denizi denilen Orta Avrupa'nın en büyük gölü Balaton bulunmaktadır.¹

Eski kaynaklarda Macaristan'dan Panonya diye bahsedilmektedir. Macaristan'ın bulunduğu Tuna havzası ve Karpatlar bölgesi, coğrafi yer itibâriyle kuzeyden ve doğudan devamlı gelen istilâların, akınların mecbûri geçiş yolu olmuştur. M.Ö. üçüncü asırda Keltler'in, sonra Daklar'ın istilâ ettiği Panonya, M.Ö. 1. asrın sonlarında Romalıların hâkimiyetine girmiş ve bu hâkimiyet M.S. 4. asıra kadar sürmüştür. Panonya 4. asırda Attila idâresindeki Hunların, 6. asırda da Volga Nehrinin doğusundan Tuna Havzasına kadar gelen Avar Türklerinin istilâsına uğramış ve Avarlar burada kuvvetli bir

¹ www.macaristan.org/4.5/index.php?option=content&task=view&id=32&Itemid=53

imparatorluk kurmuşlardır. İki yüz elli yıl Orta Avrupa'ya hâkim olduktan sonra, 769'da Charlemagne tarafından ortadan kaldırılan Avar Türkleri, Hristiyanların özellikle Slavların arasında eriyip kaybolmuşlardır.

1869 yılında Urallar'ın doğu yamaçları ve Orta Volga arasında yerleşmiş olup, Hazar Türklerinin bir kolu olan Arpatlar batıya göç ederek, Karpatlar ve Tuna havzasını işgâl etmişlerdir. Macarlar'ın aslî unsurunu meydana getiren Arpatların güneye ve batıya yaptıkları akınlar, Germen İmparatoru Birinci Otto tarafından önlenince göçebelikten yerleşik hayata geçmişlerdir. Böylece, Moğol istilâsına kadar Macaristan'da istikrarlı bir devre başlamıştır. Orta Asya gelenek ve yaşayış tarzlarını bir süre devam ettiren Arpatlar, Prens Geza zamanında Hunlar ve Avarlar gibi Hristiyanlığı kabul etmişlerdir.²

Macarlar, Osmanlıların Balkanlardaki ilerleyişini durdurmak için 1396'da 130.000 kişilik bir orduyla harekete geçmişlerdir. Niğbolu önlerinde Osmanlı padişahı Yıldırım Bâyezîd (1389-1402) karşısında ağır bir yenilgiye uğramışlar, ancak bundan sonra, devamlı sûrette, bizzat veya yardımcı olarak Osmanlı akınlarını engellemeye çalışmışlardır. 1526'da Mohaç'ta tekrar Macar ordusu Osmanlılara yenilmiş ve Orta Macaristan fethedilmiştir. Macaristan Osmanlı hâkimiyeti altına girmişse de bu hâkimiyet tam olarak kurulmayıp, Transilvanya ve Karpatlar bölgesi Osmanlı tâbiyetinde kalmak üzere Prens Zapolya'ya verilmiş, Kuzey ve kuzeybatı Macaristan ise Avusturya'da kalmıştır. Zapolya'nın ölümüyle halefi ve vârisi Janos isimli bir çocuğa taç giydirilince, Osmanlılar Avusturya'ya fırsat vermeden buraya yerleşmek için, Macaristan'ın tamamını Osmanlı eyâleti hâline getirmişler ve Budin Beylerbeyliğine bağlamışlardır. 1604'teki Osmanlı-Avusturya savaşında Macarlar Osmanlıların yanında yer almışlar ve hemen sonrasında kurulan Erdel Beyliği, içişlerinde bağımsız ancak Osmanlı Devletine tâbi olmak üzere Macarlara verilmiştir. Macaristan 1699'daki Karlofça Antlaşmasına kadar yüz altmış beş sene Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.³

Macaristan 1689'da Avusturya'nın eline geçtikten sonra da bağımsızlık hareketleri Osmanlılarca desteklenmiştir. 1682-1684'te İmre Thököly'nin, 1703-1711'de Ferenc Rakoczi'nin bağımsızlık hareketleri başarısızlıkla sonuçlanınca diğer isyancılar ile

² www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/kitaplar/isteturkiye/turkce/tarih109.htm

³ www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/RAPOR/MACARISTAN/siyasi.htm

beraber Osmanlı Devletine sığınmalarına izin verilmiştir. Ferenc Rakoczi'nin başarısız teşebbüsünden sonra Macaristan Avusturya'nın yarı kolonisi hâline gelmiş, 1785'te Almanca resmî dil olarak kabul edilip, Avusturya ile Macaristan arasında gümrük birliği ilân edilmiştir. 1876 yılında Macaristan, Avusturya sınırları içinde federatif bir devlet hâline gelebilmiş, böylece Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ismiyle ikili bir monarşi kurulmuştur. Avusturya, 1914'te Birinci Dünya Savaşına girince Macaristan da katılmak mecbûriyetinde kalmıştır. Ancak Avusturya'nın teslim olması üzerine Macaristan ayrılmış ve cumhuriyet ilân edilmiştir.

Macaristan, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun 1918 yılındaki yıkılışından II. Dünya savaşına kadar olan dönemde, Admiral Horthy'nin sağ parti hükümetince yönetilmiştir. II. dünya savaşı esnasında Horthy Almanlarla işbirliği yapmış daha sonra da Ferenc Szalasi liderliğindeki Nazi oluşumuna 1944 Ekim ayında yönetimi devretmiştir. Bu esnada ülkedeki Komünistler Debreken'de Kızıl Ordu tarafından desteklenen geçici bir hükümet kurmuşlardır. Kızıl Ordu, Nazi hükümetinin varlığına son verirken yapılan 1945 seçimleri ile iki yıl sürecek dört partili koalisyon dönemi başlamıştır. 1947 yılındaki seçimlerde ise tüm partiler Macaristan Sosyalist İşçi Partisi (MSZMP) adı altında toplanmış ve Matyas Rakosi liderliğinde komünist diktası başlamıştır.

1948 ile 1953 yılları arasında Macaristan'da önemli oranda özel mülkiyete el konulmuştur. On işçiden fazla işçi çalıştıran firmalar, ağır sanayi kuruluşları, madenler ve bankalar tümüyle millileştirilmiştir. Basın özgürlüğünün yanında din özgürlüğü de kısıtlanarak Roma Katolik Kilisesi Kardinali Jozsef Mindszenty tutuklanarak ömür boyu hapse mahkum edilmiştir.

1949 yılında Macaristan COMECON'a katılarak dış ticaretini büyük oranda (%75) sosyalist ülkelere çevirmiştir.⁴ Zira, 1949 yılında ortaya çıkan COMECON'un kuruluş amacı da sosyalist ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini çoğaltırken aynı zamanda bir sanayileşme hamlesi başlatmaktır. Ancak, Rakosi'nin başbakanlığındaki Macaristan'da işler pek de umulduğu gibi gitmemiş ve karşılaşılan ekonomik kötüleşmeden Rakosi suçlanarak yerine 1953 yılında Imre Nagy geçirilmiştir. Aslında, az

⁴ Richard Crampton, **Eastern Europe in the Twentieth Century and After**, London, Routledge, 1997, p. 78.

gelişmiş merkezi planlı ekonomilerle yapılan tek taraflı dış ticaret ve yüksek teknoloji ürünlerin gelişmiş ülkelere yapılacak ithalatına konan sınırlamalar, ekonominin bir çok alanında teknolojik bir geriliğe neden oluyordu. COMECON ile bütünleşme sonrası rekabetin erimesi ve fiyatların da merkezden belirlenmesi ekonomide kaynaklardan yararlanmada ve ekonomik büyümede düşüşe yol açmıştı. Sonuçta, Rakosi 1955 yılında yönetimi Nagi'den tekrar ele almıştır. Aynı yıl ekonomik kaygılar da göz önüne alınarak Macaristan Varşova Paktına dahil olmuştur.

Bu esnada ikinci dünya savaşından sonra Sovyetler Birliğinde tek parti diktatörlüğü hüküm sürerken, buna ek olarak tüm toplum parti teşkilatı tarafından da kuşatılmıştı. Burada kullanılan en etkili yöntem ise büyük ölçekli bir polis baskısı idi. 5 Mart 1953'te Stalin'in ölümü ile Stalin totalitarizminin tasfiyesi, baskıların sona erdirilmesi, milyonlarca tutuklunun serbest bırakılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Stalinci terörün herhangi biçimde geri gelmesine engel olmak Stalin'in haleflerinin ortak endişesini oluştururken, Stalin döneminde siyasi polis şefi olan Beria'nın 1953 yılında idam edilmesi ve Mart 1953'ten Şubat 1955'e kadar hükümetin başında Stalin'in yerini alan Malenkov'un açığa alınması, bu tarz çabalardan olmuştur. Başkanlığa geçen Kruşçev'in Sovyetler Birliği'nin dış politikası olarak, soğuk savaş yerine kapitalist dünyayla "barış içinde birarada yaşama"yı benimsemesi ve Sosyalist cephe içinde sosyalizme götüren pek çok yol olabileceğini kabul etmesi ile Sovyet modeli artık yekpâre bir model olmaktan çıkmıştı.

Kruşçev'in "barış içinde bir arada yaşama" prensibi ve uyguladığı daha liberal politikalar kısmi de olsa daha özgür bir ortam hazırlamıştır. Bu politikaların da etkisiyle Macaristan'da parti içi muhalefet canlanırken öğrenci hareketleri de başlamıştı. Ancak, karşı bir devrimden korkan Moskova, ideolojik ve politik bir ayaklanmayı sınırlamak amacıyla Rakosi'nin yerine bu sefer de yardımcısı Erno Gero'yu 1956 Temmuz'unda geçirmiştir.⁵

Başbakan Imre Nagy'nin tekrar iktidara geçmesi ile ülkenin her tarafında liberal hareketler artarken, Macarların Sovyet işgal güçleri aleyhine "artık yoldaş değiliz" diye

⁵ www.tusiad.org/turkish/rapor/tarih/148168.pdf

başlattıkları ihtilal hareketi sırasında, Nagy Macaristan'ın Varşova Paktından çekilip, tarafsız kaldığını, 2 Kasım 1956'da Birleşmiş Milletlere, 3 Kasım'da da Sovyet Büyükelçisi Yuri Andropov'a bildirdi. Ancak Nagy ve Ulusal Güvenlik Bakanı Palm Aleter, Sovyet Gizli Polisi tarafından tutuklanarak 17 Haziran 1958'de Sovyet hapisanesine konulmuşlardır. İmre Nagy'nin idam edilmesiyle Sovyet baskısı özellikle Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan çekilme isteğini belirtmesiyle de işgal yönünde artarken, bu işgale karşı ayaklanmalarda 20 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olay doğu bloku içinde ilk anti-totaliter devrim olarak da nitelendirilmektedir. Bu olaydan sonra ülkeyi yaklaşık otuz yıl yönetecek, Titoist davranışlarıyla altı yıl kadar hapiste kalmış Janos Kadar başa geçmiştir. MSZMP'nin yeni lideri Janos Kadar 1956 devriminin tüm izlerini yok etmeye başlamıştır. Bu anlamda işçi sınıfının şartlarını müzakere etme amaçlı yapılan işçi konseylerinin yerini 1957 yılında gizli polis tarafından kurulan işçi militası almıştır. Yine yazarlar birliği dağıtılmış ve birçok üyesi batıya kaçmıştır.⁶

Bu tür politik reformları yok etme çabalarına rağmen, 1956 devriminin ekonomik etkileri devam ettirilmiştir. Zira, çiftlik kooperatiflerinde önceden devletçe farz edilmeyen işçi performansları sistemi terk ediliyordu. Sonuçta, Macaristan tarımı çok daha verimli hale gelmişti. Yine 1960'larla beraber köylü üzerindeki sıkı parti kontrolü artık azaltılmıştı. 1956 devriminin bir diğer etkisi ise ceza kanununda görülen değişimlerdir. Yeni düzenlemeler altında ülkeden kaçma teşebbüslerine verilen cezalar düşürülürken, işkence yasadışı ilan edilmiş, yargısız sürgün yasaklanmış ve birçok işçi kampı kapatılmıştır. Kadar 1961 Aralık'ında yeni atmosferi şu sözleri ile özetlemişti: "Rakosicilerin bizimle olmayan bize karşıdır söylemine karşın biz, bize karşı olmayan bizimledir diyoruz." 1962 yılının Aralık ayında 1956-57 yıllarında tutuklanan ve halen hapiste olan birçok kişi serbest bırakılırken, partiden Rakosi, Gerö ve diğer Stalanistler çıkarılmıştı.⁷ Artık Parti içi demokrasiye daha çok önem verilirken karar öncesi müzakereler cesaretlendiriliyordu. Ekonomik gelişme için parti harici uzmanlardan faydalanılırken siyasi bağlar ikincil duruma indirgenmişti. 1967 yılında tek seçim listesi uygulaması son bulmuş ve yerel yönetimler seçimlerde en azından teorik de olsa bir adayın üzerinde aday gösterebilir duruma gelmişlerdi. Aynı yıl Macaristan parlamentosu

⁶ Ibid

⁷ Crampton, p. 308.

bütçe, iş kanunu ve tarım kooperatifleri kanunu düzenlemesi konusunda artık daha etkin olmaya başlamıştı. Esasen tüm bu başlıklar Macaristan'ın 1968 yılında tanıştığı çok önemli bir değişim politikasının parçalarıydı. Kadar 1968 yılında “Yeni Ekonomik Mekanizma (NEM)” adıyla merkezi yönetimden bir ölçüde özgür bir ekonomik yapı amaçlı reform gerçekleştirmişti. 1963 Aralık ayında maliye bakanı Rezsö Nyers ekonomik reform amaçlı bir plandan bahsetmiş ve 1965 Kasım ayında yayınlanmıştır. 1966 Mayıs ayında ise Plan merkezi komite tarafından onaylanırken, 1968 Ocak ayında yürürlüğe girmiştir.⁸ NEM planının amacı kaynakların ülke içinde daha akılcıca tahsisini sağlarken, Macaristan'ın ekonomik gelişiminin sağlandığı ölçüde ülkeyi uluslararası ekonomik sistemin, doğunun ve batının bir parçası yapmaktır. Bu amaçlara ulaşmak için merkezi planlama kurumlarının güçleri azaltılırken, özel işletmeler özellikle tarım ve hizmet sektörleri teşvik edilmiş ve bu yerlere az sayıda da olsa işçi istihdam etme olanağı sağlanmıştı. İşletmeler kalifiye işçi gereksinimleri için rekabet serbestliği içindeyken, fiyat mekanizması yeniden yapılmıştı. Esasen NEM planı o zamana kadar Doğu Avrupada uygulanmış en cesur adımdır diyebiliriz. Ancak, merkezi planlamanın baskın karakterinin gücü azalsa da, işletmeler fiyat belirlemede sınırları belli olmayan ‘normal kâr’ kavramı ile kontrol edilmiş; yatırım kararlarında ise yatırım kaynakları tahsisi merkezden yapıldığı için merkezi planlamanın öncelikleriyle mücadele etmek zorunda kalmışlardı.

NEM Planının 1968 yılında uygulanmaya başlaması ise özellikle Çekoslovakya’da Komünist Parti Genel Sekreteri seçilen Alexander Dubček’in, 21 Ağustos’ta “Prag Baharı” diye bilinen reform hareketini başlatması ile paralellik göstermektedir. Esasen, Çekoslovakya’da Antonin Novotny’nin yerine Alexander Dubček’in Komünist Partisi Genel Sekreterliği’ne 5 Ocak 1958 günü seçilmesiyle, Çekoslovakya’da bazı liberalleşme hareketleri başlamıştı. Ancak bu durum Sovyetler’i giderek endişelendirmiş, Yugoslavya Devlet Başkanı Tito’nun 11 Ağustos’da, Romanya Devlet Başkanı Çavuşesko’nun da 15 Ağustos’da Dubček’i desteklemek için Çekoslovakya’yı ziyaretleri, Ruslar’ı harekete geçirmişti. Rus tankları Ağustos’un 21’inde bu ülkeye girmişler ve başta Dubček olmak üzere bütün idealist arkadaşlarını tutuklamışlardı.

⁸ Arno Tausch, **Global Political Economy&Post-1989 Change: The Place of the Central European Transition**, New York, Palgrave Publishers, 2000, p. 133.

1980'lere gelindiğinde ise Kadar artık 75 yaşına geldiğinde, daha genç olan politikacılar, örneğin Imre Pozsgay gibi, daha radikal değişimleri savunmuşlardır. 1989 yılında Karoly Grossz başbakanlığa geçerken, kendisi Poszgay, Rezso Nyers ve Miklos Nemeth'den oluşan reformist bir takım kurmuştur. Bu yeni takımın, enflasyonun %16'larda olmasını ve dış borcu gerekçe göstererek fiyat artışlarına gitmesi, resmi olmayan siyasi bir yapılanma olan "Macaristan Demokratik Formu"nun oluşumuna neden olmuştu. Bunu takiben 1989 Ocak ayında rakip siyasi partilere olanak tanıyan yasa parlâmentodan geçmiştir.⁹ Tüm bu liberalleşme yanlısı mücadeleler Gorbaçov'un Glasnot ve Perestroika isimli reform süreciyle büyük ivme kazanmıştır. Ancak Gorbaçov'un bu iki politikasını incelemeden önce Macaristan'da 1949-1989 dönemi boyunca yapılan ekonomik reform hareketlerine bakmak istiyorum.

1.2 EKONOMİK CANLANMA İÇİN 1989 ÖNCESİ YAPILAN REFORMLAR

Macaristan'da 1940'ların sonundan itibaren başlayan ekonomik büyüme fazla uzun sürmemiştir. Özellikle Sovyet tipi gelişme modeli, 1950'lerin ortasından itibaren endüstriyel yatırımların artmasına neden olurken daha önce de değindiğimiz gibi Macaristan'ın teknolojik olarak Batı ortalamasının gerisine düşmesine neden olmuştu. Öte yandan, Macaristan II. Dünya savaşına kadar geleneksel bir tarım ülkesiyken, 1949-1953 arası Sovyet üretim planlamaları Macaristan'ı ağır bir endüstrileşme içine çekmişti. Yine, Macaristan'ın 1949'da COMECON'a dahil olmasıyla başlayan üretim süreci ülkenin ekonomik yapı ve potansiyeli ile tamamen uyumsuzluk gösteriyordu. Neticede, endüstrileşme uğruna tarımsal üretimde meydana gelen düşüş tüm ülkede genel bir kıtlık problemini de beraberinde getirmişti. Esasen ülkede 1956 ayaklanmalarına giden süreç de bu şekilde başlamıştı.

İlk, çok taraflı Pazar ekonomisine yönelik ekonomik düzenleme reformlarının Kadar tarafından 1968 yılında yapılmış olduğu yönünde bir kabul görüş varsa da, aslında Macaristan'ın tarımsal yönetimi serbestleştirmeye yönelik bir reform sürecine 1957

⁹ Crampton, p. 350.

yılında girdiğini görüyoruz. 1957 tarım reformuyla birlikte satış fiyatları üreticiler lehinde artmıştır. Köylülere bir miktar arazi verilirken onların bir kooperatife bağlı olması zorunluluğu kaldırılmıştır. Böylece üreticiler ürünlerini piyasada özgürce satma olanağını yakalamışlardır. Ayrıca ihtiyaç fazlası tarımsal üretimin de ihracına izin verilmiştir. Bu anlamda 1957 reformları inkar edilemez bir başarı yakalamıştır ki, reformların ekonominin diğer alanlarına yayılması fikri 1968 yılı itibariyle gerçekleşmiştir. Kadar tarafından başlatılan NEM reformu esasen bu fikirden çıkmıştır. Bu reform ile ekonomik kararlar merkezi planlamanın gereklilikleri doğrultusunda değil ama ekonomik gerçeklerin ihtiyaçları doğrultusunda alınacaktı. Takip eden süreçte, piyasalar fiyatlar üzerinde yavaş yavaş söz söyleme hakkına kavuşmuşlardı. Yatırım kararlarının alınması ve kredi tahsis sistemi de kısmi olarak serbest kılınmıştı. Diğer önemli bir gelişme ise, dış ticaret meselesi üzerineydi. Firmalar ihracat lisansı alarak yabancı müşterileri ile direkt irtibat kurma hakkı kazanmışlardır. Esasen NEM daha önceki kısmi, dar çerçeveli reform çabalarının klasik, planlı ekonomik sistem içinde, onunla beraber nasıl başarısız olduğunu da göstermiştir. Bu anlamda, reformların klasik merkezi planlamanın yetersizliği üzerine odaklanmış olması da kaçınılmazdı.

Bu ortamda ihracat oranları 1960-1967 yılları arasında %11,4 seviyelerine varırken 1967-1973 arasında %17.2 oranına erişmiştir. Bu iyiye gidış Macaristan ekonomisinin dünya ekonomisi ile bütünleşmesini hızlandırırken, ekonominin liberal bir yapıya doğru kayışı siyaseten demokratik bir yapıya doğru gidişin ilk işaretleri olarak algılanmıştır.¹⁰ Böylece Macaristan'ın uluslararası alandaki kredibilitesi artmıştır. Ancak, dış ticaretle ilgili firmalar tamamıyla farklı prensipleri olan iki dış ticaret sistemi içinde varlıklarını sürdürmek zorundaydılar: Ruble merkezli COMECON sistemi ve Amerikan doları ve diğer konvertible para merkezli Batı sistemi.

Son gelişmeye ilaveten, merkezi planlama, yatırımların yönlendirilmesinde gücünü muhafaza ediyordu. Merkezin bu politikasındaki yönlendirmesi, teşebbüslerin sadece üretim meselesine odaklanırken, yatırım kararlarının tamamen üst yapı idare organlarına bırakılması şeklindeydi. Bu süreç, teşebbüslerin merkeze bağlılığını, kaynakların yukardan tahsisi şeklinde garanti ediyordu.

¹⁰ Tausch, p. 134.

Çözülmeyen bir diğer problem ise herhangi bir iflas kanununun çıkarılmamış olmasıdır. Bir başka deyişle, kâr firmaların başarısının göstergesi olarak ele alınırken, firmaların karşılaştığı zararlar hiçbir şekilde göz önüne alınmıyordu. Neticede, 1968 reformları endüstriyel ürün artışını sağlamışsa da, teşebbüslerin merkezi bağlılığının engellenmesinde başarılı olamamıştır.¹¹ Özellikle, Macaristan'ın COMECON ile ilişkilerinden dolayı planlı ekonomik yapı dış ticaret için kaçınılmaz bir gereklilik olarak hükmünü sürdürmüştür. Buradan alınan cesaretle büyük devlet teşebbüsleri kendi pozisyonlarını tamamen dokunulamaz olarak görmüşlerdir.

Neticede, reformun bu tarz başarısızlıklarına rağmen 1974 yılında yakalanan %8 seviyelerindeki ekonomik büyüme oranı onun katmış olduğu dinamizmi de göstermiştir. Ancak, Macaristan'da toplumun daha iyi bir gelecek için refah seviyelerinden fedakarlık etmeyi düşündüğü bir dönemde, dış dünyada petrol krizi ile canlanan bir ekonomik bunalımın oluşması, iyi giden büyüme oranlarını çok olumsuz etkilemiştir. Zira, 1968 yılından 1974 yılına kadar her yıl ortalama %6'lık bir ekonomik büyüme oranı yakalanmıştı ki, bunda en büyük pay %23 seviyelerine varan ihracat ortalamasıydı. Ancak petrol krizi ile beraber hammaddelerin ve de petrolün fiyatının artmış olması Macaristan'ın ticaretinde %20'lik bir gerilemeye neden olmuştu. İhracattaki bu gerileme kendinden daha tehlikeli bir gelişmeye neden olmuştu. Macaristan dış borçlanma ile Batıdan yapılan ithalatı dengelerken yapmış olduğu ihracat ile ise borç durumunu kontrol altında tutuyordu. Böylece, ekonomide yüksek büyüme oranları yakalanabilmişti. 1974'den 1978'deki ikinci petrol krizine kadar bu büyüme politikası yürürlükteydi ve dönem sonunda karşılaşılan tablo ülkenin dış borcunu üçe katlayarak %40'ın üzerine taşınmasıydı.¹² İhracat miktarının düşmesi ve toplam üretim büyüklüğünün ekonomi üzerinde yarattığı ciddi yükümlülükler yüzünden bu ciddi borç oranı artık çevrilemez bir duruma gelmişti. Bu noktada, dış borcun artmasında zarar eden kuruluşlara yapılan geniş oranlardaki sübvansiyon miktarları da etkili olmuştur. Sonuçta, büyüme politikası terk edilerek 1977 yılındaki yaklaşık %8'lik büyüme oranı 1980 yılında sıfır seviyelerine çekilmiştir.

¹¹ Ibid, p. 135.

¹² Crampton, p. 349.

Karşılaşılan bu ekonomik problemler neticesinde ekonomik canlanmayı tekrar yakalamak için 1979-1982 yılları arasında ikinci NEM süreci başlamıştır. Bu dönemde önceki reform döneminin hatalarından kaçınmak için kurumsal değişime öncelik verilmiştir. Bu anlamda, yeni yasa küçük işletmeleri çeşitli yapılarda küçük kooperatifler, küçük kuruluşlar ve ortaklıklar şeklinde düzenlemiştir. Ancak hala bir iflas yasasının eksikliği kuruluşları yüksek oranda dokunulmaz yapıyordu. Zira herhangi bir kuruluşun kapanmasının bakan onamasına bağlı olarak gerçekleşmesi çok nadir bir olaydı.

NEM'in son dönemi 1982 yılından 1980'lerin sonuna kadar gerçekleşmiştir. Bu dönem Macaristan'ın IMF ve WB'na 1982 yılında üye olmasıyla başlamıştır. 1982 ve 1984 yılları arasında IMF ile iki stand-by anlaşması imzalayan Macaristan için bu dönem istikrar yakalama periyodu olarak resmedilebilir. Zira Macaristan makro-ekonomik dengesini düzenlerken kredibiletisini de 1984 yılında yeniden kazanmıştır. Para rezervleri Macaristan'ın 6 aylık ithalat miktarını karşılayabilecek seviyeye ulaşmıştı.¹³ Bunun yanında büyüme oranı tekrar artmaya başlamıştır. Bu olumlu gelişmelere karşın, kazanılan bu istikrarda özellikle ithalat kısıtlamaları ve yatırım daralmalarının payı yüksek olurken düşük verimlilik, endüstrinin rekabetsizliği ve talep fazlalığı geniş oranda mevcut olmuştur. 1982 yılında ulusal bankanın merkez bankasına dönüşümü 1985 öncesi çok önemli bir gelişme olarak addedilebilir.

1986 yılındaki cari açığın 1.4 milyar dolara varmasında özellikle iç talebin fazlalığı ve Sovyetler Birliğinden yapılan enerji alımları çok etkili oluyordu. 1987 yılında dış finansman probleminin tekrar ortaya çıkması neticesinde Macaristan forint'in değerini %20 oranlarında düşürürken, hükümet yeniden dış borç birikmesini engelleyici üç yıllık istikrar programı açıklıyordu. Bu anlamda ihracat sübvansiyonları da kesilmişti. Kesilen sübvansiyonlara rağmen forint'in değerinin düşmesinin verdiği avantaj ile ihracat oranları yüzde 4 artarken, cari açık ise 6,3'lerden yurtiçi hasılanın 3,4 seviyelerine düşmüştü. Hükümet 1987 yılında istikrar programı doğrultusunda vermiş olduğu kredileri kısıtlarken katma değer ve gelir vergilerinin de eklenmesiyle iç talebi iyice kısmıştı. Neticede, ihracat %9 artarken, cari açık yurt içi hasılanın 2,9 seviyelerine çekilmişti. Ancak, 1989

¹³ Ibid, p. 379.

yılındaki düşük vergi gelirleri, fazla arttırılan maaşlar ve hükümet harcamaları iyi giden bu tabloyu cari açığın tekrar 4,9 seviyelerine vardığı şekle çevirmişti.¹⁴

Sonuç olarak Macaristan'ın dış borç ve cari açık oranları Doğu Avrupa içinde zirvedeydi. İflas kuralları nadiren uygulanırken, ücret ve maaş düzenlemeleri sürekli gündemdeydi. Merkezi otorite, işletmeler arası rekabet oluşumuna ise pek de hevesli değildi. Tüm bu olumsuz gelişimlere karşın, Macaristan, MDA ülkeleri içinde serbest piyasa ekonomisine geçişte öncü durumundaydı. Batı ülkeleri ile ticaret epeyce serbestleşirken, vergi ve bankacılık reformlarının ilk aşamaları gerçekleştirilmişti.

Macaristan 1989 yılına tüm bu ekonomik ve siyasi gelişmelerle gelmişti. 1989 yılında tüm bu gelişmeleri ivmelendiren yeni bir yapılanma ortaya çıkmıştı: Mikhail Gorbaçov ve onun reform politikaları.

Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin başına 1985 yılında geçerken ekonomiyi modernize etmek ve Komünist Partiyi daha demokratik bir yapıya kavuşturmak için Perestroika-ekonomik ve siyasi yeniden yapılanma- ve Glasnot-açıklık- adlı iki temel reform başlatmıştı. Projenin halkı siyasetle bütünleştirmek, ekonomiyi daha etkili hale getirebilmek için komünizm ile demokrasiyi bağdaştırmayı denemek gibi iddialı bir hedefi vardı. Bu süreçte, Gorbaçov 1985'den 1986 yılına kadar anti-alkol programını uyguladı. Böylece işçilerin alkol alımının azalması ile verimliliklerinin artacağını, bunun da endüstriyel ürün artımına neden olacağını düşünüyordu. Ancak bu kampanya başarısızlıkla sonuçlandı. 1987 yılında "Devlet İşletmeleri Kanunu" ile kuruluşlar karar süreçlerinde daha bağımsız bir ortama kavuştular. Glasnot politikasının etkisiyle kamu personeli ve özellikle işçiler mevcut duruma karşı daha rahat konuşma imkanına sahip olmuşlardı. Reformların ekonomiyi geliştirme amaçlarına rağmen, ekonomik darboğaz oluşmuş ve birçok grev ortaya çıkmıştı. Fabrikaların iş bırakması sonucu fiyatlar artarken, bol para basımı da enflasyonu tetiklemişti.

Esasen, Sovyetler Birliği içindeki cumhuriyetleri daha çok ilgilendiren Glasnot politikasıydı. Zira, uzun süredir baskı altındaki bu ülkeler Glasnot ile kendi ekonomileri üzerinde daha etkin olma ve ulusal kimliklerini daha rahatlıkla ifade etme anlamında

¹⁴ Tausch, pp. 136-138.

avantaj yakalamışlardı. Bu anlamda, Macaristan'ın uyguladığı reformlar bir anlamda üstten baskı ile de artık karşılaşmıyordu.¹⁵ İşletmeler artık bağımsız karar organları şeklinde kendi üretim planlarını uyguluyorlardı. Neticede, Gorbaçov ve onun Glasnot ile Perestroika politikaları Sovyetler Birliği ile MDA ülkeleri için önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur.

1.3 1989 MACARİSTAN DEVRİMİ

1989'un tamamına, sadece Doğu Avrupa'yı değil, fakat aynı zamanda Çin'i ve Sovyetler Birliği'ni de kasıp kavuran protestolar, grevler ve kitlesel gösteriler damgasını vurmuştu. Çin'de, Deng Xiaoping'in başında bulunduğu rejim, uluslararası düzeyde Tienanmen Meydanı'nda yaşanan olaylarla bağlantılı olarak hatırlanan protestoları, kanlı bir şekilde bastırırken, Polonya'da ise Parti iktidarı Solidarnosc (Dayanışma) Muhalefeti'ne devretmişti. Doğu Almanya'da (DAC) yirmi yıl boyunca ülkenin en güçlü adamı olan Erich Honecker görevden alınmış ve ev hapsinde tutulmaya başlanmıştı. Honecker'in Rumen meslektaşı Nikolay Çavuşevsku'nun durumu ise karısı Elena ile birlikte bir duvarın önüne getirilerek televizyon kameralarının önünde kurşuna dizilmesi şeklinde olmuştu.

Macaristan'da ise süreç kanlı olayların aksine Çekoslovakya için adlandırılan Kadife Devrimi tarzında diyaloglar ve dönüşüm uygulamaları bazında gidiyordu. 1988 Aralık ve 1989 Ocak aylarında Macaristan parlamentosu çok partili sisteme izin veren yasa çıkarmıştı. Bunu takiben, MSZMP 1956 ayaklanmasının incelenmesine yönelik araştırma komisyonunun kurulmasını kararlaştırmıştı. Araştırma neticesinde eski söylemi olan "karşı devrimci bir hareket olduğu için yapacak başka bir şey yoktu" ifadesini hatalı bir yönetim tarzı şeklinde özetlemişti.¹⁶ Aynı yılın Nisan ayında komünist gençlik organizasyonu kendini fesh ederken FIDES örgütlenmesi adı altında parti ile hiçbir bağı olmadan yeniden ortaya çıkmıştır.

¹⁵ Deborah Milenkovitch, "The Politics of Economic Transformation" **Journal of International Affairs**, No: 45, pp. 151-155.

¹⁶ Robert Zuzowski, **Political Change in Eastern Europe Since 1989:Prospects for Liberal Democracy&Market Economies**, Westport,USA, Greenwood Publishing Group, 1998, pp. 24.

Aynı zamanda yapılan yuvarlak masa toplantılarında, karşı gruplarla müzakere edilerek anayasal reformların yapılmasına karar verilmişti. 16 Haziran 1989 tarihinde Imre Nagy ve diğer dört kurbanın sembolik cenaze törenine üç yüz bin kişinin üzerinde katılım olurken, Macaristan'da elli yılın üzerinde egemen olan siyasi ve ekonomik yapı son günlerinin sinyalini vermişti. Janos Kadar'ın 6 Temmuz'da ölümünün ardından MSZMP, Macaristan Sosyalist Partisi olmak üzere yapılanırken, Ekim ayında işyerlerindeki tüm parti birimleri kapatılmıştı. Parti'nin gücü çözüldüğü için yeni kurum ve mekanizmalar onun yerini almak için ortaya çıkmaya başlamıştı. Eylül ortasında biten yuvarlak masa toplantıları neticesinde açık seçim sistemi, başkanın direk seçimi, anayasa mahkemesinin kurulması ve devletin Macaristan Cumhuriyeti olarak yeniden adlandırılması kararlaştırılmıştır. Son karar ulusal meclis tarafından 23 Ekim 1989 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

II. 1989 DEVRİMİ SONRASI AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLER BAZINDA MERKEZ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ İLE MACARİSTAN'DAKİ REFORM SÜRECİ

Brejnev yönetimindeki Sovyetler Birliği AT'yi resmi olarak tanımayı reddederken, AT ile 1980 yılında genel ticaret anlaşması imzalayan Romanya haricinde, diğer Doğu Avrupa ülkeleri de Sovyet politikası ile uyumluydu. 1970'ler boyunca Sovyetler Birliği, AT ile az sayıda yapıcı ilişkiler kurarken, daha çok COMECON aracılığı ile ticari ilişkiler geliştirmek istiyordu. İki taraflı görüşmeler genellikle başarısızdı. Zira her iki taraf da yeterli düzeyde ekonomik çıkar göremiyordu. AT'ye petrol, gaz ve AT'nin ticaret politikasının dışındaki ürünlerden oluşan Sovyet ihracatı ülkenin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla(GSYH)'sının yüzde 1 ile 2'sini oluştururken, AT'nin COMECON ile ticareti de aynı seviyelerdeydi. Ancak, COMECON içinde Doğu Avrupa ülkeleri özellikle Macaristan farklılık göstermiş ve AT ile ticaret bağları kurarak, GSYH'nin ortalama yüzde 10'u seviyelerinde ithalat gerçekleştirmiştir.

Esasen, ilk köklü değişiklik Gorbaçov'un, COMECON üyelerinin AT ile ticaret anlaşmalarını müzakere edebilecekleri yönünde karar almasıyla ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, COMECON Genel Sekreteri, AB Komisyon Başkanı Delors'a mektup yazarak ilişkilerin ortak açıklanacak bir bildirgeyle kurumsal yapıya kavuşturulmasını istemiştir. Bir taraftan ortak bildirge için çalışmalar yürütülürken, diğer taraftan COMECON'a üye devletlerin AT ile ikili anlaşmalar gerçekleştirilebilmesinin önü açılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda 1986 yılında, AT ile COMECON arasında ticaret müzakereleri başlarken, 1988 Haziran ayında AT ve COMECON karşılıklı birbirlerinin diplomatik statülerini tanımışlardır.¹⁷ Aralık 1988 ile birlikte AT'nin Doğu Avrupa içinde ilk olarak Macaristan ile yaptığı ticaret ve ortaklık anlaşması yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmayla sanayi ürünlerinin ticaretine yönelik tüm miktar kısıtlamaları kaldırılmış, ticaretin serbestleştirilmesine devam edilmesi için çağrıda bulunulmuş ve koruyucu hükümler

¹⁷ “Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları**, Sayı: 170 (Ağustos 2002), s. 9.

getirilmiştir. Aslında Macaristan’la imzalanan işbirliği anlaşması MDA ülkeleri ile AT arasında yeni bir dönemin başlangıcını simgelemiştir. Böylece, bu anlaşmayı Polonya (Aralık 1989), Çekoslovakya ile Bulgaristan (Kasım 1990) ve Romanya (Mart 1991) ile yapılan benzer anlaşmalar takip etmiştir.¹⁸

Esasen ticaret ve ortaklık anlaşmaları MDA’daki dönüşüm sürecine AT yardımının önemli bir aşamasını oluşturmuştur. 1989 ve 1990 yıllarında Merkez Avrupa’daki, özellikle Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya’daki, değişimin hızlı yüzü, AT’yi bölgeye yönelik daha aktif bir politika izlemeye yönlendirmişti. Bu anlamda 1989 yılında G24 ülkeleri, Avrupa Komisyonunu bu ülkelerin dönüşüm sürecine yönelik yardımın koordinasyonu için göreve davet ederken, aynı zamanda AT bölgeye yönelik reform sürecini destekleyici şekilde PHARE programını harekete geçirmiştir. Program AT’nin 1990 yılı bütçesinden 500 milyon Ecu’yu Macaristan ve Polonya’ya tahsis ederken, daha sonra Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya’ya 1990 ortasında, Arnavutluk ve Baltık ülkelerine 1991 Aralık ayında ve Slovenya’ya 1992 yazında genişletilmiştir. Bütçe tahsisi 1991 yılında 785 milyon Ecu’ya ulaşırken 1992 yılında bir milyar Ecu’ya ulaşmıştır. PHARE programı daha sonra ödemeler dengesi ve borç ödemeleri için G24 tarafından desteklenmiştir. 1992 Temmuzunda tüm bölgeye yapılan yardım 46,9 milyar Ecu’ya varmıştır.¹⁹

Neticede, 1989 sonbaharında Berlin Duvarı’nın yıkılışı, II. Dünya Savaşından sonra Doğu ve Batı olarak bölünen Avrupa’yı yeniden birleştirmişti. Varşova Paketi çatısı altındaki askeri işbirliği anlamını yitirirken, COMECON ise ekonomik anlamda Sovyetler Birliği’ne bağımlılığın sürmesi anlamına geldiğinden demokrasiyi yeni benimsemiş çoğu MDA ülkesi tarafından reddedilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte AB, MDA ülkelerinde başlatılan reformların başarıyla uygulanıp sonuçlandırılabilmesi için söz konusu ülkelere yönelik ekonomik ve siyasi desteğini arttırmıştır.

AB, MDA ülkelerindeki reform sürecine yardım amacıyla öncelikle söz konusu ülkelerde siyasi istikrarı tesis etmeyi hedeflemiştir. Zira, MDA ülkelerinin demokrasiyi

¹⁸ Alan Smith, **Return To Europe: The Reintegration of Eastern Europe**, New York, Palgrave Publishers, 2000, p. 99.

¹⁹ “Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye”, s. 13.

benimsemiş olmaları kendilerine komşu olan AB'yi yakından ilgilendirmektedir. Çünkü demokrasinin MDA ülkelerince benimsenmesi, AB'nin ve tüm Avrupa'nın güvenliği için hayati önem taşımaktadır. Ayrıca AB'nin söz konusu ülkelerde meydana gelebilecek sosyo-ekonomik kargaşanın da önüne geçebilecek politikalar üretmesi gerekmektedir. Çünkü, gelir dağılımındaki çarpıklıklar nedeniyle Doğu Avrupa'dan Batı'ya işgücü göçü yaşanması olasılığı yüksekti. Bu ve benzeri nedenleri daha ayrıntılı incelersek;

- Hukukun üstünlüğü prensibine saygılı, serbest seçimlere ve çok partili düzene dayalı liberal demokratik sistemin teşvik edilmesi: AB, çevresindeki ülkelere çoğulcu demokrasiyi benimsetme yönünde çaba harcamaktadır. AB'ne üye ülkeler, ortak değerleri benimseyen yeni bir Avrupa yaratma idealini gerçekleştirmeye çalışmaktaydı. Üye ülkelerde, Avrupa'nın savaş sonrası bölünmüşlüğüne ancak bu şekilde ortadan kalkacağı inancı yaygındı.
- Çevreye karşı duyarlı olunması: MDA ülkelerinde yaşanan değişim, söz konusu ülkelerin yoğun bir çevre kirlenmesi ile karşı karşıya olduklarını ortaya çıkarmıştı. Özellikle İskandinav ülkeleri, Almanya ve Hollanda, Orta Avrupa'daki nükleer santrallerden kaynaklanan sülfür emisyonlarına maruz kalmıştı. Çevreyi tehdit edici bu gibi etkilerine karşın, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın nükleer enerji tesislerindeki faaliyetlerini sürdürmeleri, AB'yi harekete geçirmiştir. Ekolojik problemler ve dolayısıyla çevre konusunun önemi, Batı Avrupa'nın güvenliğinin Doğu Avrupa'nın güvenliğine bağlı olduğu gerçeğini açığa çıkarmıştır.
- Etnik Çatışmaların önlenmesi: MDA ülkelerindeki rejim değişikliği, milliyetçilik akımlarının güçlenmesiyle sonuçlanmıştı. Tüm ülkelerde mevcut olan etnik azınlıklar, dengeler iyi ayarlanmadığında büyük problemler doğurabilmektedir. Nitekim Yugoslavya'nın iç savaş sonucu parçalanmasının nedeni etnik anlaşmazlıkların çatıya dönüşmesidir. AB, Yugoslavya'da meydana gelen iç kargaşaya müdahalede başarılı olamamıştı. Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası alanında üye ülkelerin egemenlik haklarının devam etmesi nedeni ile AB'nin konu ile ilgili girişimleri yetersiz kalmıştır. Yugoslavya'daki etnik

çatışmaların önüne geçme konusundaki yetersizlik, AB'yi MDA ülkelerindeki gelişmelere karşı daha duyarlı olmaya yöneltmiştir.

- Planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin teşvik edilmesi ve PHARE Programı: Avrupa Birliği'nin MDA ülkelere yönelik politikalar geliştirmekteki en önemli amacı bu ülkelerde yaşanabilecek bir ekonomik çöküşün önüne geçebilmektir. MDA ülkelerinin siyasi önemleri, AB'nin bölgede etkin bir rol oynamasını zorunlu kılarak AB'nin PHARE programına yoğunlaşmasına neden olmuştur. Program ilgili ülke ekonomilerindeki yatırımları veya yatırımcıları desteklemeyi değil, yatırımları özendirici ve serbest piyasa ekonomisini teşvik edici koşulları tesis etmeyi amaçlamıştır.

Bu çerçevede ilk organize girişim, Polonya ve Macaristan'daki gelişmeleri ve Çin'deki insan hakları ihlallerini değerlendirmek için Temmuz 1989'da toplanan G-7* ülkeleri zirvesinde gerçekleşmiştir. Zirve sonunda açıklanan bildirgede, Doğu ülkeleri ile güvenli bir ortamda ekonomik işbirliğinin uluslararası ticaret kurallarına göre geliştirilmesi yönünde bir teklif yapılmıştır. G-7'yi oluşturan ülkeler, Macaristan ve Polonya'ya rekabetçi ekonominin getirilmesi ve yeni ticaret imkanlarının yaratılması için ekonomik reformların bireysel olarak desteklenmesini kararlaştırmıştır. Bu hedefler doğrultusunda, G-7 ülkeleri kısmi yardımlarla Macaristan ve Polonya'daki reformların desteklenmesini, koordinasyonun da AB Komisyonu tarafından yürütülmesini öngörmüştür. Bu kararın alınması G-24 sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Daha açık bir ifadeyle, MDA ülkelerinde başlayan demokratikleşme ve piyasa ekonomisine geçiş çabalarını desteklemek amacıyla 1989 yılında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 24 OECD ülkesi tarafından bir grup (G-24) oluşturulmuştur. Üst paragraflarda da bahsettiğimiz gibi grubun amacı MDA ülkelere gıda yardımı, teknik yardım ve diğer alanlara yönelik yardım sağlamaktır.

* ABD, Fransa, Japonya, Almanya, İngiltere, İtalya ve Kanada'dan oluşan G-7 grubu, devlet başkanları ve bakanlar düzeyinde her yıl toplanarak önemli ekonomik ve mali olaylar üzerinde başkan, başbakan ve bakan düzeyinde bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla oluşturulan informal bir platformdur. Bağlayıcı karar alamayan bu grup, sanayileşmiş yedi ülkenin doğrudan katıldığı bir platform olması nedeniyle uluslararası siyasette yaptırım olmasa bile, yapılan toplantılarda bazı ortak stratejiler belirleyebilmektedirler. Topluluk üyelerinin çoğunluğun NATO, AB gibi uluslararası ittifaklarda yer alması, topluluğun politika oluşturmada ikna olanaklarına sahip olduğunu göstermektedir.

PHARE Programı yoluyla yapılan yardımlar, programlar kapsamındaki ülkelerin ihtiyaç duydukları alanlara göre belirlenmekte ve dolayısıyla her bir MDA ülkesinin programdan sağladığı destek türü ve tutarı farklı olabilmektedir. Programın kapsamındaki yardımlar, krediler ve teşviklerden oluşmakta ve teknik yardım, teknik eğitim, fizibilite çalışmaları, kurumların re-organizasyonu ile ilgili faaliyetler ve özellikle altyapı ile ilgili pilot projeler için kullanılmıştır. PHARE programı yatırımcıları desteklemek yerine, yatırımları özendirici koşulları ve serbest piyasa ekonomisini teşvik edici şartları oluşturmayı amaçlamıştır. PHARE kapsamındaki yardımlarda öncelik özel sektörün geliştirilmesi ve ticaretin teşvik edilmesine verilmiştir. Eğitim, sağlık ve araştırma, insani yardım, yiyecek yardımı, tarımda yeniden yapılanma, altyapı, çevre ve nükleer güvenlik, sosyal gelişme, istihdam ve kamu kuruluşlarının reformu gibi konular için de yardım olanağı sağlanmıştır. PHARE programından yapılan yardımların finansmanı büyük ölçüde Avrupa Yatırım Bankası (EIB) ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) tarafından karşılanmaktadır.

1991 yılında kurulan EBRD, MDA ülkeleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine açık pazar ekonomisine geçiş süreçlerinde yol göstermeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede çok partili demokratik sistemi benimsemeyi taahhüt eden 27 ülkeye destek veren EBRD, ülkelerin ekonomik geçiş sürecinin çeşitli aşamalarında duyabilecekleri gereksinimleri göz önünde bulundurarak, rekabeti, özelleştirmeyi ve girişimciliği desteklemeye yönelik ekonomik, sektörel ve yapısal reformlara kaynak sağlamıştır.²⁰ Banka yatırımları aracılığıyla özel sektör faaliyetlerini desteklemenin yanı sıra sektörü geliştirecek altyapının oluşturulmasına, finansal kurumların yapılarının ve halihazırdaki hukuk sistemlerinin güçlendirilmesine de katkıda bulunmuştur. Uluslararası finans kurumlarının yanı sıra birçok uluslararası ve ulusal organizasyon ile de yakın işbirliği içinde bulunan EBRD, faaliyetlerini zaman içerisinde genişleterek çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma konularına da önem vermeye başlamıştır.

Özelde, EBRD Macaristan'ın serbest piyasa ekonomisine geçişini destekleme konusunda önemli bir rol oynamıştır. İlk yıllarda EBRD, doğrudan yabancı sermayeyi teşvik etmeye yoğunlaşmış; daha sonraları özelleştirme ile finansal sektörün yeniden

²⁰ www.ebrd.com/about/index.htm

yapılanmasına ve altyapı yatırımlarına yoğunlaşmıştır. Günümüzde ise bankacılık dışı finansal kurumların geliştirilmesi ve finansal mekanizmalarının ilerletilmesi suretiyle EBRD faaliyetlerini yerel şirketler ile Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme (KOBİ)'leri destekleme alanlarında ilerletmektedir. Aynı zamanda, dengeli bölgesel gelişmeleri desteklemek için oluşturulan yapısal reform ve projelere karşı da esnek bir tavır sergilemektedir.(Ek-1 Macaristan'a 1991-2004 Yılları Arası EBRD Yatırımları)

EIB ise 1989 yılından itibaren bölge ülkelerinin özellikle altyapı ve üretim projelerinin gerçekleşmesine yönelik borç verme faaliyetlerine başlamıştır. Bu doğrultuda, 1992-1996 yılları arasında Yatırım Bankası'nın bölgeye yönelik fonlarının %58'i tele-komünikasyon, %26'sı enerji ve %2'si su kaynağı altyapı projelerine tahsis edilmiştir. EIB fonlarının ülkesel bazda dağılımında ise Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan sırasıyla %27, %25 ve %15 oranlarıyla öncül durumdadırlar.²¹

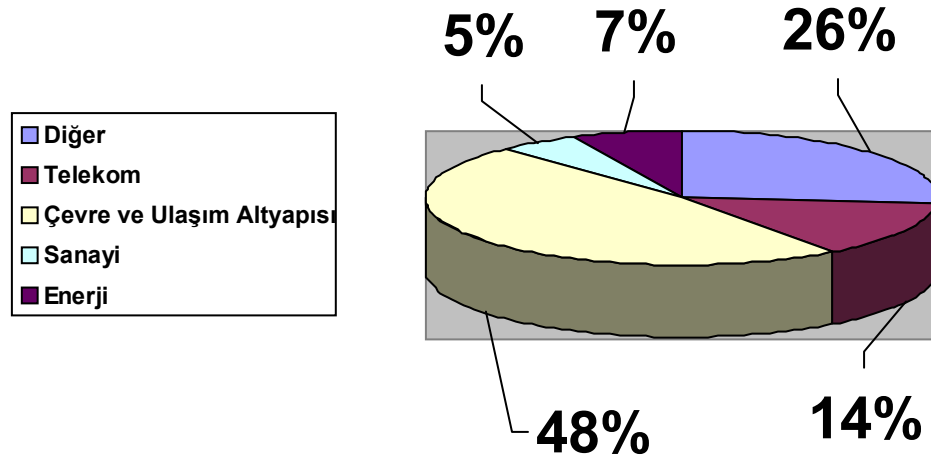
2003 yılı sonuna kadar %48'i altyapı yatırımı olan 60 proje için Macaristan'a 3,43 milyar Euro kredi sağlanmıştır. Yine, Macaristan son üç yıl içinde taşımacılık ile altyapı projeleri için 965 Milyon Euro ve çevre koruma projeleri için de 228,8 milyon kredi almıştır.²² Tüm kredilerin ¼'ünden fazlası KOBİ'lerin finanse edilmesi gibi küçük hacimli projelere hizmet etmiştir. Yaklaşık 400 Macaristan KOBİ'si EIB'nin Macar ticari bankalara verdiği kredileri yeniden finanse etmek için sağlanan kredilerden faydalanmıştır. Ayrıca WB ile özel bankalar da, sınırlı da olsa, programa finansman sağlamıştır. Bunun yanında Avrupa Kalkınma Fonu'ndan da, programa parasal yardım yapılmıştır.

Avrupa Birliği'nin MDA ülkelerine yönelik politikalarında kullandığı tek araç, PHARE programından ibaret değildir. Avrupa Birliği, kendi bünyesindeki ERASMUS, COMETT gibi programlara, MDA ülkelerini de dahil etmiştir. TEMPUS programı ile ilgili ülkelerin üniversite öğrencileri ERASMUS programına katılarak, eğitimlerinin bir bölümünü AB ülkelerinde yapabilme imkanını elde etmişlerdir.

²¹ www.eib.org/site/index.asp?designation=accession

²² "Development of the Hungarian National Road Network," Hungarian Ministry of Economy and Transport, 18.11.2003, (Çevrimiçi)
http://en.gkm.gov.hu/balmenuangol/infrastructure/transportaccessibility/hungarian_national_road_network_2003nov.html, 22.09.2004.

Şekil 1
1990-2003 Yılları Arası Avrupa Yatırım Bankası'nın Macaristan'a Sektörel Bazda
Yardımları

Kaynak: <http://www.eib.org/projects/loans/regions/list.asp?id=7>

Sonuçta AB, PHARE programı ile bu ülkelerde serbest piyasa ekonomisini teşvik ederken, TEMPUS programı ile de Doğu ve Batı Avrupa kültürünün ve eğitiminin entegrasyonu için çaba harcamıştır. Şimdi, bu noktadan itibaren, Birliğin geçiş süreci biçiminde bölge ile ticari bağlarını kurduğu Avrupa Antlaşmaları dönemi öncesini daha yakından incelemek istiyorum. Bu anlamda, II. Dünya Savaşı'ndan serbest piyasa ekonomisine geçişin başladığı yıl olan 1989 yılına kadar olan dönemi birinci dönem olarak addedersek, 1989 yılından AB ile Avrupa Antlaşmaları'nın imzalanmaya başladığı yıl olan 1992 yılını ikinci dönem olarak adlandırabiliriz.

2.1 İLK DÖNEM

İlk dönemde, COMECON ülkeleri olarak da adlandırılan MDA ülkelerinin kendi aralarındaki ticareti gelişmiş, ancak AT'nin de dahil olduğu Batı Avrupa karşısında aynı gelişmeyi gösterememiştir. Aşağıdaki tablo 1'den de görüleceği gibi 1960 yılından

1988’e kadarki 28 yıl içinde, Batı Avrupa ülkelerinin toplam ticareti içinde COMECON ülkelerinin payı çok düşük seyretmiştir. Bu anlamda COMECON ülkeleri ile Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ticaretin çeşitli yıllar itibariyle seyrini tablo 1 ile vermek istiyorum.

Tablo 1
1960 – 1990 Arası Doğu – Batı Avrupa Ticareti

Yıllar	1960	1972	1984	1988
Batı Avrupa Ülkelerinin Toplam İhracatı içinde COMECON ülkelerinin Payı				
Batı Avrupa Ülkeleri	4,2	4,3	3,6	2,9
AT 12	3,7	4,0	3,2	2,6
EFTA 6	9,3	6,3	6,2	5,0
Batı Avrupa Ülkelerinin Toplam İthalatı içinde COMECON ülkelerinin Payı				
Batı Avrupa Ülkeleri	4,1	4,0	5,4	3,2
AT 12	3,7	3,7	4,9	3,0
EFTA 6	6,4	5,5	8,3	4,5
COMECON Ülkelerinin Toplam İhracatı İçinde Batı Avrupa Ülkelerinin Payı				
COMECON 7	18,4	19,2	25,3	20,7
Bulgaristan	12,5	12,2	7,7	6,2
Çekoslovakya	15,6	17,7	14,7	14,4
Doğu Almanya	20,0	20,5	28,7	26,0
Macaristan	21,6	23,4	30,5	31,8
Polonya	26,8	26,2	28,0	28,7
Romanya	20,7	31,7	32,4	23,2
Sovyetler Birliği	16,4	15,1	26,5	18,2
COMECON Ülkelerinin Toplam İthalatı İçinde Batı Avrupa Ülkelerinin Payı				
COMECON 7	19,1	22,2	20,3	20,9
Bulgaristan	13,2	14,0	12,5	13,8
Çekoslovakya	18,0	21,4	14,0	16,4
Doğu Almanya	21,8	29,0	25,5	26,4
Macaristan	24,0	26,4	32,5	38,8
Polonya	19,1	28,5	24,2	25,5
Romanya	23,4	35,2	14,9	10,1
Sovyetler Birliği	17,7	16,2	18,8	17,0

Kaynak: “Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliği’nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları**, Sayı:150(Mayıs 1998), s. 41.

COMECON ülkelerinin toplam ticareti içinde Batı Avrupa ülkelerinin payına bakıldığında Macaristan ve Polonya'nın diğer COMECON ülkelere kıyasla, Batı ile ticari bağlarının daha sıkı olduğunu söyleyebiliriz. Şimdi, üstteki tablodaki verileri pekiştirici tarzda MDA ülkelerinin ve Sovyetler Birliği'nin ihracatının 1989 yılı itibariyle coğrafi kompozisyonunu tablo 2'de göstermek istiyorum.

Tablo 2
1989 Yılı İtibariyle Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Sovyetler Birliği
İhracatının Coğrafi Kompozisyonu

İhracatın Gerçekleştiği Ülkeler	Bulgaristan	Çekoslovakya	Macaristan	Polonya	Romanya	Yugoslavya	Sovyetler Bir.
AT 12	8	16	24	31	18	38	26
EFTA 6	1	5	9	10	1	8	9
Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Sovyetler Bir.	75	59	42	39	39	30	33
Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri	17	16	14	14	9	10	33
Sovyetler Bir.	58	43	28	25	30	20	--
Diğer Ülkeler	16	20	25	20	42	24	32

Kaynak: "Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliği'nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi", s. 42.

Tabloda görüldüğü gibi, MDA ülkelerinin kendi aralarındaki ihracatı, AT ve EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi) ülkelere kıyasla çok daha fazladır. Söz konusu ülkelerin kendi aralarındaki ihracatında da önceliği Sovyetler Birliği almaktadır. Sovyetler Birliği ile ticareti en gelişmiş ülke Bulgaristan'dır. Romanya'nın ihracatının ise farklı bir durum arz ederek, diğer ülkeler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

2.2 İKİNCİ DÖNEM

MDA ülkeleri ile Sovyetler Birliği'nde reformların başladığı 1989 yılından AB ile Avrupa Antlaşmaları'nın imzalandığı 1992 yılına kadar olan zamanı kapsayan bu dönemde, ilgili ülkelerde serbest piyasa ekonomisine geçilmesi, AB ile aralarındaki

ticareti benzeri görülmemiş şekilde kuvvetlendirmiştir. AB, 1989 yılından itibaren, Macaristan ve Polonya ile ticaret ve işbirliği antlaşmaları, 1990 yılında Çekoslovakya ile, 1991 yılında ise Bulgaristan ve Romanya ile benzeri antlaşmalar imzalamıştır. Eş zamanlı olarak miktar kısıtlamalarının da kaldırılmasına başlanmıştır. Ayrıca, 1990 yılında Macaristan ve Polonya, 1991 yılında da Çekoslovakya ve Bulgaristan, AB'nin tercihli ticaret rejimine* dahil edilmiştir.²³ MDA ülkelerinin 1986-1991 yılları itibariyle toplam ihracatları içinde AB'nin payı tablo 3'de verilmiştir. İlgili ülkelerin AB ile ticaretini karşılaştırmak üzere, aynı dönemde Birliğe tam üye olmayan Avusturya, Finlandiya ve Türkiye ile, yeni tam üye olmuş Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın ihracat yüzdelerine de yer verilmiştir.

Tablo 3
Avrupa Birliği'ne Tam Üye Olmayan Çeşitli Ülkelerin Toplam
İhracatları İçinde Avrupa Birliği'nin Payı

Ülkeler	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Bulgaristan	20,1	20,7	17,7	18,7	28,8	37,8
Çekoslovakya	23,4	24,4	24,2	25,7	32,0	--
Macaristan	17,3	19,8	22,5	24,7	33,5	39,7
Polonya	21,3	25,8	30,3	30,9	35,6	45,0
Romanya	22,6	25,9	24,0	25,2	31,4	34,2
Sovyetler Birliği	27,8	29,1	27,9	29,7	38,7	43,0
Avusturya	60,2	63,6	63,8	64,9	64,8	65,8
Finlandiya	38,3	42,1	44,2	43,9	46,7	51,2
Yunanistan	63,7	66,9	64,4	64,7	64,1	63,7
Portekiz	68,3	71,8	72,0	72,0	--	--
İspanya	60,3	63,8	65,7	66,4	72,9	72,1
Türkiye	43,7	47,8	43,7	46,7	53,3	51,4

Kaynak: "Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliği'nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi", s. 44.

* Avrupa Birliği teorik olarak, üçüncü ülkelerden ithalatta Ortak Gümrük Tarifesi hadleri uygulamaktadır. Ancak, imzalamış olduğu gümrük vergisi tavizi içeren anlaşmalar (EFTA, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti vb. ülkeler ile Serbest Ticaret Anlaşmaları, Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması, LOME, ikili tercihli ticaret anlaşmaları) nedeniyle, AB ithalatının önemli bir bölümü Ortak Gümrük Tarife hadlerinin çok altında vergilerle veya muaf olarak gerçekleştirilmektedir. Söz konusu tercihli rejim çerçevesinde Topluluğun uyguladığı oranlar ayrıntılı olarak TARIC (Integrated Tariff of European Community)'de yer almaktadır.

²³ "Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye", s. 14.

Tablodan da görüldüğü gibi ticaret ve işbirliği antlaşmalarının imzalanmaya başladığı yıl olan 1989 yılından itibaren , MDA ülkeleri ile Sovyetler Birliği'nin toplam ihracatı içinde AB'nin payı önemli artış göstermiştir. Aynı dönemlerde, Avusturya ve Finlandiya'nın toplam ihracatının yarısından fazlası AB'ne yapılmıştır. Söz konusu iki ülkenin İsveç ile birlikte, 1.1.1995 tarihinde AB'ye tam üye olmalarında taraflar arasındaki güçlü ticari bağların etkin bir rol oynadığı kabul edilmektedir.

Ancak, MDA ülkeleri ile Sovyetler Birliği'nin AB'ye gerçekleştirdikleri ihracatın artış göstermesindeki tek etken, AB'nin tercihli ticaret rejimine dahil edilmiş olmaları değildir. Bu anlamda Macaristan dışındaki ülkelerde yapılan devalüasyonlar, Doğu Avrupa'da yitirilen pazarları ikame etmek amacıyla Batı Avrupa pazarlarına yönelmesi ve Doğu ile Batı Almanya'nın birleşmesinden sonra Almanya'nın sözkonusu ülkelerden gerçekleştirdiği ithalattaki patlama diğer etkenler olarak sıralanabilir.²⁴

2.3 AVRUPA ANTLAŞMALARI

MDA ülkelerinde, serbest piyasa ekonomisi ve demokratikleşme yolunda Batı ile sıkı işbirliği, bu anlamda da AB üyeliğinin elde edilmesi zorunlu bir amaç olarak görülüyordu. Bu hedef doğrultusunda öncelikli paylaşılan politikalar şu noktalardaydı:

- Ulusal ticaretin ve fiyat mekanizmasının serbestleştirilmesi
- Vergi artışları ve sübvansiyon kesintileri ile bütçe dengesinin sağlanması
- Dış ticaret serbestliği sağlanarak uluslararası rekabete açılınması ve bu amaç için ulusal paraların devalüe edilmesi ve uluslararası konvertibilesinin sağlanması
- Sıkı para ve maliye politikasının takip edilmesi
- Özelleştirme yoluyla devlet monopollerinin ortadan kaldırılması
- Sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi

Tüm bu süreci takiben, MDA ülkeleri ile AB arasında ikili antlaşmalarla

²⁴ Smith, p. 106.

yürütülen ticari ilişkilerin 1991 yılından itibaren yeniden düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. 1991 yılının sonundan itibaren imzalanmaya başlanan Avrupa Antlaşmaları taraflar arasındaki ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu antlaşmalar, bir yandan taraflar arasındaki ticareti teşvik etme, diğer yandan da MDA ülkelerinde demokrasinin yerleşmesine, serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazanmasına yardımcı olma özelliğine sahiptirler. Ancak, AB'nin MDA ülkeleri ile ilişkileri eski Sovyetler Birliği bünyesindeki ülkelerle kurduğu ilişkilerden kesin sınırlarla ayrılmıştır. Yalnızca Baltık ülkeleri olarak adlandırılan Letonya, Litvanya ve Estonya istisnai olarak MDA ülkeleri kategorisine dahil edilmiştir. Bu anlamda AB ile ilgili ülkeler arasındaki ticari, ekonomik ve politik ilişkileri düzenleyen antlaşmaları tablo 4'te vermek istiyorum.

Tablo 4
Avrupa Birliği ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Arasındaki Ticari, Ekonomik ve Siyasi İlişkileri Düzenleyen Antlaşmalar

Ülkeler	Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması	Serbest Ticaret Antlaşması	Avrupa Antlaşması
Arnavutluk	İmzalanış Tarihi: 11.5.1992 Yürürlük Tarihi: 1.12.1992		
Bulgaristan			İmzalanış Tarihi: 8.3.1993 Yürürlük Tarihi: 1.12.1992 Geçici antlaşma: 31.12.1992
Çek Cumhuriyeti			İmzalanış Tarihi: 4.10.1993 Yürürlük Tarihi: 1.2.1995 Geçici antlaşma: 1.3.1992
Estonya	İmzalanış Tarihi: 11.5.1992 Yürürlük Tarihi: 1.3.1993	İmzalanış Tarihi: 18.7.1994 Yürürlük Tarihi: 1.1.1995	İmzalanış Tarihi: 12.6.1995 Yürürlük Tarihi: 30.1.1998
Macaristan			İmzalanış Tarihi: 16.12.1991 Yürürlük Tarihi: 1.2.1994 Geçici antlaşma: 1.3.1992
Letonya	İmzalanış Tarihi: 11.5.1992 Yürürlük Tarihi: 1.2.1993	İmzalanış Tarihi: 18.7.1994 Yürürlük Tarihi: 1.1.1995	İmzalanış Tarihi: 12.6.1995 Yürürlük Tarihi: 30.1.1998
Litvanya	İmzalanış Tarihi: 11.5.1992 Yürürlük Tarihi: 1.2.1993	İmzalanış Tarihi: 18.7.1994 Yürürlük Tarihi: 1.1.1995	İmzalanış Tarihi: 12.6.1995 Yürürlük Tarihi: 30.1.1998
Polonya			İmzalanış Tarihi: 16.12.1991 Yürürlük Tarihi: 1.2.1994 Geçici antlaşma: 1.3.1992
Romanya			İmzalanış Tarihi: 1.2.1993 Yürürlük Tarihi: 1.2.1995 Geçici antlaşma: 1.5.1993
Slovakya			İmzalanış Tarihi: 4.10.1993 Yürürlük Tarihi: 1.2.1995 Geçici antlaşma: 1.3.1992
Slovenya			İmzalanış Tarihi: 10.6.1996 Yürürlük Tarihi: 1.1.1997 Geçici antlaşma: 11.11.1996

Kaynak: "Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliği'nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi", s. 45.

Avrupa Antlaşmaları 11 MDA ülkesi ile imzalanmıştır. 1995 yılı sonu itibariyle Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya ve Slovakya ile imzalanan Avrupa Antlaşmaları yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için AB'ye üye ülkelerin ve Avrupa Parlamentosu'nun onayından geçmesi gerektiğinden, bu süreç ile zaman kaybetmemek için ticari hükümlere Geçici Antlaşmalar ile işlerlik kazandırılmıştır. Onay prosedürünün tamamlanması ile birlikte Geçici Antlaşmalar yerlerini Avrupa Antlaşmaları'na bırakmıştır. Baltık ülkeleri olarak adlandırılan Estonya, Letonya ve Litvanya ile ise öncelikle Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Antlaşmaları, daha sonra ise bu antlaşmaların ticari hükümlerini bünyesinde toplayan Serbest Ticaret Antlaşmaları imzalanmıştır. Bunları takiben de Avrupa Antlaşmaları imzalanmıştır.

2.3.1 AVRUPA ANTLAŞMALARININ KAPSAMI

İlk olarak Macaristan ve Polonya ile daha sonra diğer MDA ülkeleri ile imzalanan Avrupa Antlaşmaları içerik yönünden birbirlerine çok benzeyen ancak küçük ayrıntılarla farklılık gösteren antlaşmalardır. Bu nedenle bir bütün olarak değerlendirilebilirler.

Antlaşmalarda başlıca beş temel alanla ilgili düzenlemelere yer verilmektedir.

- Malların serbest dolaşımı
- İşgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı
- Rekabet politikasının benimsenmesi ve yasaların uyumlaştırılması
- Ekonomik işbirliği
- Mali işbirliği ile ilgili düzenlemeler

Malların Serbest Dolaşımı:

Avrupa Antlaşmaları uyarınca AB bir yıl içinde MDA ülkelerinden yaptığı ithalatına uyguladığı gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır. MDA ülkeleri ise AB ürünlerine uyguladıkları gümrük tarifelerini ve eş etkili uygulamaları on

yıl içinde kademeli olarak kaldırmayı kabul etmiştir. Ancak, tarım ürünleri, tekstil, hazır giyim, demir ve çelik ürünleri malların serbest dolaşımı ile ilgili düzenlemelerin dışında tutulmuştur. Hassas ürünler olarak nitelendirilen ilgili ürünlerin ticareti Antlaşmalar'a ekli Protokollerde düzenlenmiştir.

İşgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı:

Avrupa Antlaşmaları MDA ülkelerindeki işgücünün AB'ye üye ülkelerde serbest dolaşımına izin vermiştir. Aynı serbestlik AB ülkelerindeki işgücü için de geçerlidir. Antlaşmalara göre işgören çalışmak için geldiği ülkenin iş piyasasına ve iş hayatını düzenleyen yasalarına tabi olacak ve sözkonusu ülke vatandaşı olan işgören ile aynı haklara sahip olacaktır. Hizmetlerin serbest dolaşımı ise Antlaşmalarda ulaşılması gereken bir hedef olarak belirlenmiştir. Sermayenin serbest dolaşımı konusunda, antlaşmalar MDA firmaları ile AB firmaları arasında ayırım yapılmadan taraf ülkelerde serbestçe yatırım yapılabilmesine olanak sağlayan hükümler içermektedir.

Rekabet Politikasının benimsenmesi ve yasaların uyumlaştırılması:

MDA ülkeleri Antlaşmaların yürürlüğe girişinden itibaren üç yıl içinde AB'nin Rekabet Politikasını tümüyle benimsemişlerdir. Devlet yardımları konusunda ise bu ülkelere beş yıllık bir istisna tanınmıştır. Ancak devlet yardımlarının geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için veya işsizlikle mücadeleyle yönelik olarak verilmesi amaçlanmıştır. MDA ülkelerinin Sınai ve Fikri Mülkiyet haklarıyla ilgili düzenlemeleri de beş yıllık bir süre içinde AB mevzuatına ve uluslararası antlaşmalara uygun hale getirmesi esas altına alınmıştır. Vergi kanunlarının, şirketler ile ilgili kanunların ve bankacılık kanunlarının, şirket hesapları ve vergilerinin hesaplanması, iş güvenliği, finansal hizmetler, doğal çevrenin, bitki ve hayvan sağlığının korunması, dolaylı vergiler, teknik standartlar, ulaşım ve tüketicinin korunması ile ilgili yasaların uyumlaştırılması ise diğer konulardır.

Ekonomik İşbirliği:

Avrupa Antlaşmaları ile AB'nin MDA ülkelerindeki gelişmeleri destekleyeceği ve ekonomik bağlarını güçlendireceği hükme bağlanmıştır. AB sözkonusu ülkelere

sanayi, tarım, eğitim, çevre, ulaşım, turizm ve hizmet sektörü gibi pek çok alanda işbirliği ve teknik yardım taahhütünde bulunmuştur.

Mali İşbirliği:

AB, MDA ülkelerine bağışlar ve krediler yoluyla mali yardımda bulunmayı kabul etmiştir. Bağışlar PHARE programının bütçesinden, krediler ise EIB kaynaklarından verilmiştir.

Bu arada, Avrupa Antlaşmaları'nın yürürlüğe girişlerinden itibaren on yıl içinde, AB ile MDA ülkeleri arasındaki ticarete engel teşkil edebilecek tüm gümrük tarifelerinin ve tarife dışı engellerin kaldırılması ile birlikte taraflar arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşumunu öngören antlaşmalar olduklarını daha önce belirtmiştik. Antlaşmalar taraflar arasındaki ticareti büyük ölçüde serbestleştirmekle birlikte hassas sektörler olarak tanımlanan sektörler için mal gruplarının ticareti ile ilgili korumacı düzenlemelere de yer vermektedir. Bu amaçla işlenmiş tarım ürünleri, tekstil ve hazır giyim, kömür, demir ve çelik ürünlerinin serbest dolaşımları, Antlaşmalara eklenen özel protokollerle düzenlenmiştir.²⁵ Metal ürünlerine uygulanan tarifeler dört yıl içinde; çelik, bazı kimyasallar, mobilya, deri, ayakkabı, cam ve makineler gibi diğer hassas sektörler için uygulanan tarifeler beş yıl içinde; tekstil ve hazır giyim sektörüne uygulanan tarifeler ise altı yıl içinde kademeli olarak sıfırlanmıştır. Tekstil ve hazır giyim sektörüne uygulanan miktar kısıtlamalarının ise beş yıldan daha önce olmamak kaydıyla yine kademeli olarak ortadan kaldırılması karara bağlanmıştır. En hassas sektör olarak nitelenen tarım sektöründe ise sadece çok kısıtlı sayıda ürünün serbest dolaşımına belirli kotalar dahilinde izin verilmiştir.²⁶

Neticede sözkonusu ülkelerle serbest ticareti öngören Avrupa Antlaşmalarını imzalayan AB, ilgili ülkelerin ekonomik büyümelerini hızlandırmayı amaçlamıştır. Ancak, sözkonusu antlaşmalar, ticaret ile ilgili hükümlerinin amaçlanan hedefe tam anlamıyla hizmet etmediği, özellikle, anti-damping ve koruma önlemlerinin sürdürülmesi, hassas sektörler için ürünlerin ticaretine getirilen kısıtlamalar ve kısa vadede MDA

²⁵ Stuart Croft, v.d., **The Enlargement of Europe**, Manchester, Manchester University Press, 1999, pp. 64-66.

²⁶ “Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri İle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliği'nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi”, s. 44.

ülkelerinin değil, AB'nin çıkarına hizmet ettiği bazında eleştirilmiştir. Bu iddiaların gerçeklik durumlarını taraflar arasındaki ticaretin gidişatını gösteren tablo 5 ile incelemek istiyorum.

Tablo 5
Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri-Avrupa Birliği Ticareti ile İlgili Göstergeler

Ülkeler	1992-1993			1993-1994		
	Milyon ECU	Büyüme Oranı(%)	İhracat/İthalat Oranı (%)	Milyon ECU	Büyüme Oranı(%)	İhracat/İthalat Oranı(%)
POLONYA						
AB'ne ihracat	7.578	7	76	9.108	20	84
AB'den İthalat	9.966	22		10.821	9	
MACARİSTAN						
AB'ne ihracat	3.949	-1	80	4.956	26	81
AB'den İthalat	4.963	22		6.147	24	
ÇEK CUMH.						
AB'ne ihracat	4.840	8	80	6.365	32	80
AB'den İthalat	6.076	16		7.937	31	
SLOVAKYA						
AB'ne ihracat	1.161	8	95	1.872	61	104
AB'den İthalat	1.221	21		1.734	29	
BULGARİSTAN						
AB'ne ihracat	950	6	71	1.342	41	77
AB'den İthalat	1.346	21		1.734	29	
ROMANYA						
AB'ne ihracat	1.687	20	73	2.513	49	95
AB'den İthalat	2.320	25		2.648	14	
Toplam ihracatın ort. büyüme oranı	8				38	
Toplam ithalatın ort. büyüme oranı	20,33				26	

Kaynak: "Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliği'nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi", s. 52.

Tablo 5 incelendiğinde, herbir ülke için 1993-1994 döneminde AB'ye gerçekleştirilen ihracattaki büyümenin ithalattaki büyümeden fazla olduğu görülmektedir.

Macaristan'ın AB'ye gerçekleştirdiği ihracatın bir önceki döneme göre büyüme oranı %-1 iken, 1993-1994 döneminde %26'ya yükselmiştir. Slovakya ise aynı dönemde AB ile ticaretinde fazla vermiştir. Romanya'nın AB'den gerçekleştirdiği ithalattaki büyümede ise %44'lük bir düşüş meydana gelmiştir. Taraflar arası ticarete AB 1992-1993 döneminde 5.737 milyon Ecu'lük, 1993-1994 döneminde ise 4.923 milyon Ecu'lük ticaret fazlası elde etmiştir.

2.4 AVRUPA ANTLAŞMALARI SONRASI TAM ÜYELİK DOĞRULTUSUNDAKİ GELİŞMELER

MDA ülkeleri ile imzalanan Avrupa Antlaşmaları'nda AB'ye tam üyeliği düzenleyen herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Avrupa Antlaşmaları'nın imzalanmasını takiben Haziran 1993'de Kopenhag'da, AB'ye üye ülkelerin devlet veya hükümet başkanlarından oluşan Avrupa Birliği Konseyi'nde veya diğer adıyla Avrupa Birliği Zirvesi'nde alınan karar ile MDA ülkeleri belirli şartları sağlamak koşuluyla AB'ye tam üye olabilme hakkını kazanmışlardır. Kopenhag Zirvesi'nde alınan bu karar ile sözkonusu ülkelerin tam üyelikleri akit tarafların ortak hedefi haline dönüştürülmüştür. Tam üyeliğin ön koşulu niteliğinde olan ve sağlanması gereken kriterler belirlenmiş olmakla birlikte, tam üyeliklerin gerçekleşmesi ile ilgili herhangi bir tarih öngörülmemiştir.²⁷

Bu anlamda tam üyeliğe aday bir ülke demokratik düzeni ve hukukun üstünlüğünü benimseyerek tüm kurum ve kuruluşlarında istikrarı sağlamalı, insan hakları ile azınlık haklarına saygılı olmalıdır. Aynı zamanda serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmalı, AB'de üretilen mal ve hizmetler ile rekabet edebilir duruma gelmelidir. Aday ülke, siyasi, iktisadi ve parasal birliklerin amaçlarına uyulması dahil olmak üzere, AB mevzuatını üstlenebilme ve uygulayabilme kapasitesine sahip olmalıdır.²⁸ Konuya, AB açısından bakıldığında ise; yeni tam üyeliklerin AB'nin bütünleşme dinamiğine zarar vermeyecek nitelikte olması gereği bir diğer koşul olarak ortaya çıkmaktadır.

²⁷ Cengiz Aktar, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 27.

²⁸ Christopher Preston, **Enlargement&Integration in the European Union**, London, Routledge, 1997, pp. 199-201.

Avrupa Birliği Konseyi'nin ilgili Kararı'nı takiben sırasıyla; 31 Mart 1994'te Macaristan, 5 Nisan 1994'te Polonya, 22 Haziran 1995'te Romanya, 27 Haziran 1995'te Slovakia, 27 Ekim 1995'te Letonya, 28 Kasım 1995'te Estonya, 8 Aralık 1995'te Litvanya, 16 Aralık 1995'te Bulgaristan, 23 Ocak 1996'da Çek Cumhuriyeti ve 10 Mayıs 1996'da Slovenya AB'ye tam üyelik için başvurmuşlardır.²⁹ 1994 yılında tam üyelik başvurularının başlamasıyla birlikte, Kopenhag Zirvesi'nde verilen adaylık perspektifinin çok genel hatlarla tanımlanması nedeniyle, gerek bu perspektifi daha somut hale getirmek, gerek aday ülkelerin üye olmak için gerçekleştirilmesi gereken çalışmaları tanımlamak amacıyla, strateji belirlemeye yönelik bir kararın alındığı Korfu Zirvesi'nde, Komisyon'a kapsamlı bir strateji hazırlama görevi verilmiştir. Hazırlanan strateji Aralık 1994'te düzenlenen Essen Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Söz konusu strateji, Avrupa Antlaşmalarına taraf olan aday ülkelerle düzenli ve planlı politik ilişkiler kurmak yoluyla bir güven ortamı yaratmayı hedeflemiştir. Ana amaç ise, aday ülkelerin Avrupa Birliği'nin Tek Pazar uygulamasına uyumlarının sağlanmasıdır.

“Katılım Öncesi Strateji” onbir ana alanı kapsamaktadır:

1. Planlı politik ilişkiler
2. Tek Pazar uygulamasına uyum için kısa ve orta vadeli düzenlemeler
3. Komisyon tarafından Ortak Tarım Politikası'nın aday ülke ekonomileri üzerindeki etkilerinin incelenmesi ve tarım politikalarının Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası'na uyumu yönünde alternatif yaklaşımlar öne sürülmesi
4. Avrupa Birliği'nin aday ülkelere yapacağı yatırımların teşvik edilmesi
5. Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası konularında işbirliği
6. Uyuşturucu ticareti, radyoaktif maddelerin yasadışı ticareti, yasadışı göç ve çalınmış motorlu araç ticareti konularında işbirliği
7. Aday ülkelerin çevre politikalarının Avrupa Birliği ile uyumlaştırılması, çevre ile ilgili çeşitli uluslararası antlaşmaların onaylanması ve uygulanması
8. Trans-Avrupa şebekelerinin aday ülkeleri kapsayacak şekilde genişletilmesi

²⁹ Ibid, p. 202.

9. Eğitim, kültür ve gençlik ile ilgili alanlarda güçlendirilmiş işbirliği
10. Phare programının, aday ülkelerin Avrupa Birliği'nin hukuki mevzuatını, kurallarını, normlarını ve standartlarını benimsemelerine ve ekonomik reformları gerçekleştirmelerine yardımcı olacak şekilde kullanılması
11. Aday ülkelerin kendi aralarında bir serbest ticaret bölgesi oluşturma yönünde bölge içinde işbirliği yapmalarının sağlanması

Avrupa Birliği'ne katılım öncesi strateji benimsendikten sonra, Komisyon tarafından aday ülkelerin Avrupa Birliği Tek Pazar'ına uyum sağlayabilmeleri için gerçekleştirilmeleri gereken düzenlemeler ile ilgili kapsamlı bir araştırma yapılmış, öneriler ise Beyaz Kitap adlı raporda toplanmıştır. Beyaz Kitap tam üyeliğe aday ülkeler olan MDA ülkelerinin Avrupa Birliği Tek Pazarı'nın gereklerine adapte olabilmelerini kolaylaştırıcı bir rehber niteliğindedir. Bu anlamda Tek Pazar'a uyum için gerekli olan ekonomik reformlar, endüstriyel yeniden yapılanma ve ülkeler arası ticaretin teşvik edilmesinin sağlanabilmesi için, Komisyona, üye ülkelere ve aday ülkelere düşen görevleri belirlemektedir. Beyaz Kitap, Avrupa Antlaşmalarında yer alan yasaların uyumlaştırılması ile ilgili hükümlerin gerçekleştirilmesine yardımcı olmuştur.³⁰ Öncelik Tek Pazar için önem arzeden düzenlemelere verilmiş ve kademeli olarak tüm AB mevzuatına uyum sağlanması amaçlanmıştır.

MDA ülkelerinin, Kopenhag Zirve Toplantısı'nda alınan kararı takiben AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmaları üzerine, 1995 yılının ikinci yarısında Maastricht Antlaşması'nın O maddesinin işletilmesine karar verilmiştir. Antlaşmanın O maddesi; herhangi bir Avrupa ülkesinin Avrupa Birliği'ne tam üyelik için başvuruda bulunabileceğini, başvuruyu takiben Avrupa Birliği Komisyonu'nun başvuruyu yapan ülke hakkında bir görüş hazırlayarak Avrupa Birliği Konseyi'ne sunacağını, Avrupa Birliği Konseyinin de Avrupa Parlamentosu'nun onayını aldıktan sonra başvuruyu yapan ülkenin tam üyeliği hakkında oybirliği ile karar vereceğini hükme bağlamaktadır.³¹

Aralık 1995 Madrid Zirve Toplantısı'nda, Avrupa Birliği Komisyonu'ndan tam üyeliğe aday ülkeler hakkında hazırlayacağı görüşlerini Hükümetler Arası Konferansın

³⁰ Ibid, pp. 202-204.

³¹ "Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye", s.19-20.

bitimine kadar tamamlanması ve bir rapor halinde Avrupa Birliği Konseyi'ne sunması talep edilmiştir. Bu karar doğrultusunda Komisyonun “Gündem 2000” olarak adlandırılan raporu 16 Temmuz 1997 tarihinde Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi ile Avrupa Parlamentosu'na sunulmuştur.

Avrupa Birliği Komisyonu Gündem 2000 adlı raporunda AB'ye tam üyelik için başvuruda bulunmuş olan 10 MDA ülkesinden, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya ve Slovenya'nın Kopenhag Zirve Toplantısında belirlenen tam üyelik koşullarını sağlayabildiğini açıklamıştır. Ayrıca, Gündem 2000 Raporu'nda AB'ye tam üyeliğe aday ülkeler için önceden belirlenmiş olan katılım öncesi strateji'nin daha da güçlendirilerek uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu amaçla “Katılım Ortaklıkları” adı altında öngörülen yapılanma şekli benimsenmiştir. Bu çerçevede genişlemenin gerektirdiği maliyetin karşılanabilmesi için başta “Ortak Tarım Politikası” ve “Yapısal Politikalar” olmak üzere birçok topluluk politikasında 2006 yılına kadar geniş kapsamlı bir reformun gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Böylece AB ilk kez genişleme için yapılması gereken düzenlemeleri ve bunların yapısını gözden geçirme gereğini hissetmiştir.

Süreci takiben 12-13 Aralık 1997 tarihinde Lüksemburg'da gerçekleşen Avrupa Birliği Zirve Toplantısında alınan kararlara göre Avrupa Birliği'nin genişleme süreci, 30 Mart 1998 tarihinde Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ile aday ülkelerin Dışişleri Bakanları tarafından başlatılmıştır. Toplantıda on MDA ülkesi ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi(GKRY)'nin tam üyelik için adaylığı teyit edilirken, ilk kez onbir aday ülke arasında sınıflandırma yapılarak Kopenhag siyasi kriterlerini karşılayan Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Polonya, Slovenya ve GKRY ile müzakerelerin başlatılması kararı alınmıştır. Zirve kararları ayrıca, 1994'te Essen'de belirlenen Katılım Öncesi Strateji'nin daha da geliştirilmesi amacını tekrarlamıştır. Avrupa Anlaşmaları ile başlayan ve Katılım Öncesi Strateji'nin geliştirilmesini amaçlayan bir “Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Stratejisi” hazırlanması kararı alınmıştır. Bu stratejinin en önemli unsurunu aday ülkeler için hazırlanan “Katılım Ortaklığı Belgeleri” oluşturmaktadır. Katılım Ortaklığı Belgeleri, Kopenhag Kriterleri çerçevesinde aday ülkelerin gerçekleştirmesi gereken çalışmaları kısa ve orta vadeli öncelikler doğrultusunda ortaya koymaktadır. Belgeler aday ülkelerin üyeliğine kadar geçerliliğini korumakta ancak, adayların gösterdiği ilerlemelere göre

gerektiği takdirde Komisyon tarafından yenilenmektedir. Sonuç olarak, Lüksemburg Zirvesi aday ülkelerle tam üyelik için müzakerelere geçilme kararının alındığı ve AB'nin beşinci genişleme sürecinin resmen başlatıldığı önemli bir toplantı olmuştur.

2.5 MALİ YARDIM PROGRAMLARI: ISPA ve SAPARD

MDA ülkeleri için temel mali destek kaynağı olan PHARE programı çerçevesinde sağlanan yardım, ayrıca, bu ülkelerin Birlik müktesebatına uyumunu da kolaylaştırmayı hedeflemiştir. MDA ülkeleri için PHARE'nin yanı sıra 2000 yılından itibaren SAPARD ve ISPA adlı iki yeni yardım programı daha oluşturulmuş ve bu programların aday ülkelerin tam üyelikleri gerçekleşene kadar devam ettirilmesine karar verilmiştir. Katılım öncesinde çevre ve ulaşım gibi alanlarda kullanılan ISPA (Pre-Accession Instrument for Structural Policies) Programı için 2000-2006 yılları arasında her yıl için 1 milyar Euro ayrılmıştır.³²

Çevre konusunda aday ülkelerin AB mevzuatına uyum sağlamasını hedefleyen ISPA, aşağıdaki öncelikli alanları belirlemiştir:

- Çevrenin korunması, çevre kalitesinin iyileştirilmesi
- İnsan sağlığının korunması
- Doğal kaynakların akılcı ve temkinli kullanımının sağlanması

Ulaşım konusunda aday ülkelerin altyapılarının iyileştirilerek, AB ulaşım ağlarına bağlanması öngörülmüştür. Aday ülkelerde trans-Avrupa kara ulaşım ve demiryolu ağları arasında etkin bağlantılar ile ulusal ağlar arasında ara bağlantılar sağlayacak projeler bu doğrultuda finanse edilmiştir. Bu çerçevede, ISPA'nın demiryollarının, karayollarının, limanların, havalimanlarının yanı sıra çevre ve altyapı hizmetlerinin gelişimine destek veren bir program olduğunu söylemek mümkündür.³³

³² “Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye”, s.22-24

³³ Aktar, s. 37.

Tablo 6
ISPA Programından Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Düşen Pay (%)

Ülkeler	Yüzde(%)
Bulgaristan	%8-%12
Çek Cumhuriyeti	%5,5-%8
Estonya	%2-%3,5
Macaristan	%7-%10
Litvanya	%4-%6
Letonya	%3,5-%5,5
Polonya	%30-%37
Romanya	%20-%26
Slovenya	%1-%2
Slovakya	%3,5-%5,5

Kaynak: Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye”, s. 23.

Aynı çerçevede hazırlanan SAPARD (Special Accession Program for Agriculture and Rural Development) yardım programı ise, 520 milyon Euro’luk yıllık bütçesiyle aday ülkelerin tarım politikalarını Birlik müktesebatına uyumlaştırmak ve tarım sektörüyle kırsal kesimlerdeki yapısal düzenlemeler için geliştirilmiştir.³⁴ 2000 yılı itibariyle oluşturulmuş ve 2006 yılına kadar sürmesi öngörülen SAPARD programı MDA ülkeleri için şu avantajları yaratmaktadır:

- Tarım işletmelerine yapılan yatırımlar
- Tarım ürünleri ticaretinin iyileştirilmesi
- Kalite kontrol kuruluşlarının iyileştirilmesi
- Tarım üretimi yapılırken çevrenin korunmasına dikkat edilmesi
- Ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi
- Üretici grupları oluşturarak toplu eğitim verilmesi
- Köy ve kırsal alanların geliştirilmesi

³⁴Ibid, s.22-24

- Tarım projelerinin iyileştirilmesi
- Tarım alanında altyapının geliştirilmesi
- Tarım kaynaklarının iyi işletilmesi

Tablo 7
Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine SAPARD Yardımı (2000-2006)

Aday Ülkeler	Yıllık Destek (Milyon Euro)
Bulgaristan	52.124
Çek Cumhuriyeti	22.063
Estonya	12.137
Macaristan	38.054
Litvanya	29.829
Letonya	21.148
Polonya	168.683
Romanya	150.636
Slovenya	6.337
Slovakya	18.289
Toplam	520.000

Kaynak: Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye”, s. 24.

2.6 MERKEZ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ İLE KATILIM MÜZAKERELERİNİN BAŞLATILMASI

Az önce de belirttiğimiz gibi Lüksemburg Zirvesi kararları çerçevesinde katılım müzakereleri Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Polonya, Estonya ve GKRY ile 31 Mart 1998 tarihinde Londra’da gerçekleştirilen Avrupa Konferansı ile başlatılmıştır. Esasen, katılım müzakereleriyle, AB müktesebatı ve aday ülke mevzuatları arasındaki farklılıkların giderilmesi, Birlik müktesebatının aday ülkeler tarafından uygulanabilir hale getirilmesi amaçlanmıştır. Zira müktesebat, Birliğin kuruluşundan bu yana birikmiş ve yeniden gözden geçirilmiş tüm AT mevzuatından oluşmaktadır: Tek Senet, Maastricht ve

Amsterdam Antlaşmaları yoluyla yeniden gözden geçirilmiş Roma Antlaşması, Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilen tüm düzenlemeler ile yönergeler ve Avrupa Adalet Divanı kararlarını kapsamaktadır. Bu anlamda müktesebat şu konu başlıklarını içermektedir:

- Malların serbest dolaşımı
- Kişilerin serbest dolaşımı
- Sermayenin serbest dolaşımı
- Hizmetlerin serbest dolaşımı
- Şirketler hukuku
- Rekabet
- Tarım
- Balıkçılık
- Ulaştırma politikası
- Vergilendirme
- Ekonomik ve parasal birlik
- İstatistik
- Sosyal politika ve istihdam
- Enerji
- Sanayi politikası
- KOBİ'ler
- Bilim ve araştırma
- Eğitim ve öğretim
- Telekom ve bilgi teknolojileri
- Kültür ve Görsel-İşitsel politika
- Çevre

- Tüketiciyi koruma ve tüketici sağlığı politikası
- Adalet ve içişleri
- Gümrük birliği
- Dış ekonomik ilişkiler
- Ortak dış ve güvenlik politikaları
- Mali kontrol
- Maliye ve bütçe
- Kurumlar³⁵

Son olarak 7-9 Aralık 2000 tarihlerinde Fransa'nın Nice kentinde gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda AB Genişleme Süreci ile ilgili önemli kararlar alınmış ve bir de strateji belirlenmiştir. Bu anlamda genişleme sürecine ilişkin olarak her aday ülkenin kendi niteliklerine göre değerlendirilmesi ilkesi benimsenmiş ve bu çerçevede aday ülkelerin aralarındaki farklılığı giderebilme imkanının sağlanması karara bağlanmıştır.

2.7 AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATI ÇERÇEVESİNDE MACARİSTAN'DAKİ REFORM SÜRECİ

Macaristan'da Antall hükümeti iktidara gelince, ödemeler dengesi, enflasyon oranı, ulusal para birimi olan Forint'in konvertibiletisi meselelerini içeren mevcut reform paketi ve bütçe açığına son vermek amacıyla yeni vergi sistemi yürürlüğe sokulurken, devlet sübvansiyonlarında ise kesintiye gidilmiştir. Fiyat serbestliği ile birleşen sübvansiyon kesintileri özellikle enerji, ulaşım, sağlık ve gıda fiyat artışları ile 1991 yılında enflasyonda %35'lik bir artışa neden olmuştur.³⁶ Artan fiyatlar toplumda enflasyonist beklentileri daha da arttırırken yatırımcılar için ise belirsizlik iklimi yaratmıştı. Buna ilaveten bu dönemde COMECON'un çözülmesi büyük bir ticari ortağı

³⁵ Aktar, s. 42.

³⁶ Ian Jeffries, **Eastern Europe at the Turn of the Twenty-First Century: A Guide to the Economies in Transition**, Florence, Routledge, 2002, pp. 222-224.

ortadan kaldırırken, birçok firmanın iflasa gitmesine neden olmuş ve endüstriyel üretim seviyesinde ise hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Bu anlamda, ortak tarih, ekonomik tecrübeler ve kültürel bağları bulunan Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya ile VISEGRAD dörtlüsünü kurmuşsa da, neticede işsizlik 1993 yılında yüzde oniki'lere varırken dış borç yükü yıllık ihracat gelirlerinin yüzde 250 seviyelerine vararak MDA ülkeleri içindeki en yüksek orana ulaşmıştır.³⁷

Bütçe açığına son vermek amacıyla IMF ile ilişkilere istikrar kazandırılırken, Antall işsizlik artışına ve üretim kısıklığına neden olmasına rağmen sıkı bütçe politikasına devam etmiştir. Ancak toplumdaki memnuniyetsizlik Antall'ın 1993 yılının sonunda ölmesiyle 1994 seçimlerinde MDF(Macaristan Demokratik Formu)'nin şansını azaltırken, Macaristan Sosyalist Partisi(MSZP)'ni ön plana çıkarmıştı. Neticede, sosyal demokrasiyi, eski sistemin güvenliği ile yeni sistemin pazar güçlerini kombine edeceğini ve Avrupa ile bütünleşmeyi vaat eden G. Horn'un başında bulunduğu MSZP seçimleri kazanmıştır.

Tablo 8
1994 Macaristan Seçimleri

Partiler	% Oy Oranı	Kazanılan Toplam Sandalye
Macaristan Sosyalist Partisi	33	209
Özgür Demokratlar İttifakı	20	69
Macaristan Demokratik Formu	12	38
Bağımsız Küçük Hissedarlar Partisi	9	26
Hristiyan Demokrat Partisi	7	22
FIDESZ	6	20
Agrarian İttifakı	2	1
Müteşebbisler Partisi	2	1
Diğer	10	0
Toplam	100	386

Kaynak: Jeffries, s.203

³⁷ "Hungary: Selected Issues", **International Monetary Fund Country Report**, No. 05/215, Washington,USA, International Monetary Fund Publication Services, Haziran 2005

Horn hükümeti cari açığa karşı ihracat artışını sağlamaya yönelmiştir. 1995 yılında Forint tüm diğer paralara karşı konvertible olurken, 1996 yılında OECD üyeliği alınmıştır. Forint yüzde 70 Alman Markı ve yüzde 30 Amerikan Dolarının bulunduğu sepete karşı devalüe edilirken, 1997 yılında cari açık yurt içi hasılanın yüzde iki seviyelerine gerilemiştir. Aynı şekilde kamu sektör açığı da yurt içi hasılanın %62'lerinden %50 seviyelerine düşmüştür.³⁸ Bu noktada tüm ekonomideki ihracat artışının, yine bu dönemde parlamentonun 34 yeni alanı kapsayan vergi kanunu geçirmesi ve Katma Değer Vergisinin de yürürlüğe girmesinin etkisi yadsınamazdı. Aynı yıl, tarım kesimi toplam katma değerın %7,2'sini karşılarken, çalışan toplumun %8'ini istihdam etmiştir ve toplam ihracat içinde %21'lik seviyelere varmıştır. Bu başarılar hükümetin yeni yapısal reformlardan bahsetmesine neden olurken bu anlamda, emeklilik sistemi, ulusal hazine ve yüksek eğitim düzenlemelerini sayabiliriz. 1998 yılında Macaristan ekonomisi %5,1 büyürken, ihracattaki artış %16 seviyelerine varmış ve özel tüketim %3,8 oranlarında artmıştır. 1998'in son çeyreğinde işsizlik oranı %7 seviyelerine düşmesine rağmen, cari açık yurt içi hasılanın %5 seviyelerinde bulunmuştur.³⁹

Tablo 9
Macaristan'da 1994-1998 Yılları İtibariyle Genel Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme Oranları	Enflasyon Oranları	Ödemeler Dengesi	Dış Ticaret Dengesi	İşsizlik Oranları
1994	2,9	18,2	-3,9	-3,8	11,4
1995	1,5	28,2	-2,5	-2,5	11,1
1996	0,8	23,6	-1,7	-3,1	10,1
1997	2,5	18,3	-1,0	-2,0	8,9
1998	7,0	10,7	-2,4	-2,7	7,8

Kaynak: www.en.gkm.gov.hu/balmenuangol/economicpolicy/macroeconomicanalyses

Esasen 1990'ların ortası olan bu yıllar Macaristan ile AB arasındaki ortaklık aşamalarının ilk dönemlerini oluştururken, bu anlamda AB üyeliğine verilen öncelik doğrultusunda yapısal değişikliklere önem veriliyordu. 1994 yılında yapılan Ortaklık

³⁸ Kalman Miszei, "Hungary: Gradualism Needs a Strategy", **Economic Transformation in Central Europe**, CEPR Discussion Paper, No:2634, pp. 134-136.

³⁹ Ibid, pp. 138-142.

Antlaşmasını takiben üç yıl içinde haksız rekabeti önleme amaçlı yasa çıkmıştı. Zira AB, ortak pazar içinde rekabeti engelleyici şekilde yapılacak devlet yardımlarını yasaklarken, devlet yardımlarının uygulanmasını Komisyon iznine bağlı kılmıştı. Yine ulaşım, posta hizmeti ve enerji sektörlerindeki monopollerini engelleyici şekilde AB normları kabul edilmişti.⁴⁰ Neticede, Macaristan'daki ekonomik reformların çoğu AB üyeliğinin gereksinimleri doğrultusunda şekilleniyordu. Daha önce de önemle vurguladığımız gibi, Kopenhag kriterleri doğrultusunda işleyen bir Pazar ekonomisi ve birlik içi rekabetçi ekonomilerle başedebilme kapasitesi AB'nin en önemli gerekliliklerindendi.

Teknik olarak, Macaristan Standartları Enstitüsü 10.564 Avrupa standardını ulusal standart olarak kabul etmişti ki bu %84 gibi bir orana tekabül ediyordu. Tüketici Haklarını Koruma Kurumu ve Gıda Sağlığı Enstitüsü yine uyum aşamalarında kurulan kuruluşlardır. Ekonomi bakanlığı teknik düzenlemelerle ilgili olarak bilgilendirme ve enformasyon merkezi kurarak kamusal katılım yaratmıştır. Yasal olarak bağımsız olan Macaristan Mali Denetim Otoritesi finansal hizmetler sektöründe bireysel yatırımcıların haklarını korumakla görevlidir. Ulusal paranın tam konvertibilesi sağlanırken, 1994 yılında Organize Suçlar Teşkilatının kurulması diğer gelişmelerdir.⁴¹

Fikri ve sınai haklar bazında, Macaristan AB ile tam uyum içine girmiştir. Entellektüel ve Endüstriyel Mülkiyet Haklarını korumakla görevli olan Macaristan Patent Dairesi ülke içinde altı ana merkezle yapılırken, ülke mahkemeleri ama özellikle Budapeşte Metropolitan Mahkemesi bu konularda ihtisaslaşmışlardır.

Tröstleşmeyi engelleyici bazda çıkarılan “Haksız ve Kısıtlayıcı Pazar Uygulamalarını Yasaklayıcı Kanun” hakim durumun kötüye kullanılması, rekabeti engelleyici anlaşmalar ve şirket birleşmeleri konusunda temel düzenleyici prensipleri içermektedir. Rekabet Kurumu tarafından teftiş edilen olaylar bazında, örneğin 2000 yılında 144 tane karara varılmıştır.⁴² Kamu Maliyesi hakkındaki kanun ile “Devlet Yardımı Kontrol Sistemi” 1 Ocak 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylece yerel yönetimler kendilerine yapılan devlet yardımlarını, yıllık raporlarında ayrı bir başlık

⁴⁰ Jeffries, p. 225.

⁴¹ Ludek Rychetnik, **The Euro-Asian World: A Period of Transition**, Editör: Yelena Kalyuzhnova, Dob Lynch, London, Macmillan Press Ltd., 2000, pp. 99-102.

altında vermek yükümlülüğü altına girmişlerdi. Bu arada “Devlet Yardımları Denetleme Ofisi” ise Maliye Bakanlığı altında çalışmaya başlamıştır. Macaristan Merkez Bankası hakkındaki kanun ise bankanın gücünü yükseltirken, bankanın bağımsız karar verme gücü olduğunu ve hükümet veya herhangi başka bir kurumdan yönlendirme alamayacağı belirtilmiştir.

Ancak, Macaristan ekonomisi birlik içi ekonomik güçlerle rekabet edebilme seviyelerini yakalamak isterken, maalesef uzun dönemli gelişim planlarında yetersiz kalıyordu. Bu amaçla ortaya çıkan, orta vadeli Szechenyi Planı sürdürülebilir bir kalkınma ve özelde AB üyeliği ekonomik gereksinimleri için yabancı yatırımın zorunluluğunu belirtmiştir. Zira, komünist blok içinde tarım ürünleri ihracatçısı rolüne sahip ve ağır sanayisi diğer MDA ülkelerine göre geri kalmış Macaristan ekonomisinin ihracat potansiyelinin artımı için son derece kritik olan endüstriyel altyapının oluşturulması ve mevcut olanların yenilenmesinde yabancı yatırım büyük etkisi olacaktı. Bu amaçla, yabancı sermaye ve onunla el ele giden özelleştirme süreci Macaristan’ın bu yoldaki en büyük destekçilerinden olmuştur.

Özelleştirme ve yabancı sermaye meselesine geçmeden, aday ülkelerin değerlendirilmesinde büyük öneme sahip olan demokrasi ve insan hakları konusuna kısaca değinirsek; 1993 Temmuzunda Macaristan parlamentosu “Etnik Azınlık Hakları” adı altında kanun çıkarmıştır. Yasa azınlıklara karşı herhangi bir ayrımcılığı yasaklarken, ulusal haklarını ve etnik kimliklerini evrensel standartlarda belirlemiştir. Kendi dilleri, kültürleri ve gelenekleri olan tüm azınlıklar Macaristan vatandaşı sayılmıştır. Bu anlamda Hırvatlar, Bulgarlar, Almanlar, Ermeniler, Romanlar, Yunanlar, Sırlar, Slovaklar ve Ukraynalılar sayılabilir. Ancak, ülke içinde yaklaşık sayıları 500 bin olan Romanlar’ın kanuni değil ama pratikte, özellikle iş bulma ve barınma ihtiyaçlarında ayrımcılığa uğradığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine Macaristan hükümeti ceza yasasında yaptığı değişiklikle herhangi bir etnik veya dinsel azınlık özelliği taşıyan kişilere karşı düşmanca davranışlara 3 yıla kadar hapis cezası öngörmüştür.⁴³

⁴² Christopher Allsopp, Henryk Kierzkowski, “The Assessment: Economics of Transition in Eastern and Central Europe”, **Oxford Review of Economic Policy**, No: 2, 1997, pp. 24-26.

⁴³ “Country Reports on Human Rights Practices,” U.S. Department of State-Bureau of Public Affairs February 28, 2005, (Çevrimiçi) <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2004/41685.htm>, 12 Mayıs 2005

III. MACARİSTAN VE YABANCI SERMAYE BAZLI İKTİSADİ DÖNÜŞÜMÜ

3.1 MACARİSTAN'IN İKTİSADİ DÖNÜŞÜMÜNDE ÖZELLEŞTİRME'NİN ROLÜ

Özelleştirme genel olarak devlet mülkiyetine son verilerek özel mülkiyetin oluşturulması olarak kabul edilir. Özelleştirme meselesinin arkasındaki nedenlere baktığımızda şunları görebiliriz:

- Endüstriye hükümet müdahalesini azaltma
- Özelleştirme ile çeşitli endüstrilerden daha fazla verim elde etme
- Kamu sektörünün borç alma gerekliliğini azaltma
- Özel mülkiyet paylaşımını yükseltmek
- Çalışanların hisse alımını cesaretlendirme
- Siyasi avantaj elde etmeye son verme

Üstte belirttiğimiz noktalar dahilinde, devletler mülkiyetleri altında bulunduğu esnada işletmelere vermek zorunda kaldıkları sübvansiyon yükünden kurtulmanın yanında, özelleştirme ile bu işletmelerden vergi geliri de kazanmaktadırlar. Zira, artık işletmeler bağlı bulundukları bakanlığın öncelikleri yerine, rekabetçi piyasada profesyonel yöneticileri ile kâr maksimizasyonuna yönelmiş olmaktadır.

MDA ülkelerinde hakim olan, devlet mülkiyetinin halk mülkiyetine eşdeğer düşüncesi esasen özelleştirme programlarının halka açılması ile gerçek duruma geçmiş olarak da düşünülmektedir. Bu anlamda, devlet işletmelerinin öncelikle çalışanlarına teklif edilmesi önemli bir dinamik oluşturmaktadır. Bu yöntem ile, çalışanlar kendi iş güvencelerinin garantisini, işletmelerinin serbest piyasada başarısı oranında sağlayacağından, daha verimli çalışmaları gereğini hissederlerken, bir yandan da özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi kavramlarının zihinlerde daha kolay yerleşmesi sağlanmıştır.

Buna ilaveten devlet mülkiyetindeki işletmeler bir takım politik amaçlarla ihtiyacından fazla kişiyi istihdam ederken, gerektiğinde piyasa fiyatının altında alım veya satım yapmaktadırlar. Siyasi amaçlar devlet işletmelerinde, ekonomik riskin yanında özellikle etnik ve dinsel bölünmelerin yaşandığı ülkelerde sosyal kargaşa potansiyeli de oluşturmaktadırlar.⁴⁴

3.1.1 MERKEZ VE DOĞU AVRUPA'DA ÖZELLEŞTİRME

Devletin, ekonomik ve sosyal yapının en temel ve en belirleyici gücü olduğu MDA ülkelerinde, özelleştirme sadece ekonomik anlamda bir reform değil, aynı zamanda her şeye hakim olan merkezi yapının gücünün azaltılması, yöreselleşme ve genel anlamıyla da toplumsal süreçlerde devletsizleştirme anlamına geliyordu. Bölgede, özelleştirme, bireysel inisiyatiflerin ve özgür dinamiklerin var olabileceği ve kendini yeniden var edebileceği bir ortamın ekonomik ve siyasi anlamda garanti altına alınmasıydı. Bu anlamda, toplumsal sistemin değişiminde özelleştirme temel öneme sahip bir adımdı.

Ancak bu aşamada, özelleştirmenin biçimi, temposu ve süresi tartışmalıydı. Özelleştirmenin zorunlu bir adım olduğu kavranıyor, ama ülke ekonomisinin neredeyse tamamının çok ucuza satılığa çıkarılmasının yaratabileceği sosyal ve toplumsal gerilimler hükümetlerin gözlerini korkutuyordu. Tartışma konularından biri de işletmelerin yeni sahiplerinin kimler olacağıydı. Zira, bu işletmelerin bir kısmı kırk küsur yıl önce devletleştirilmişlerdi. Bunların eski sahiplerine veya onların mirasçılarına iadesi gündeme gelmişti. Ama aradan geçen kırk yıl içinde bu işletmeler yenilenmiş, büyümüş, nerdeyse yeniden kurulmuşlardı. Kırk yıllık toplumsal ve ekonomik birikim de söz konusuydu ve bu birikim işletmenin eski sahibinin değil, orada çalışan işçilerin ve tüm toplumun birikimiydi. Neticede, bu tartışmalar sonunda uygulanması halinde dengeyi özel sektör lehine çevirecek beş alternatif belirmişti.

- Küçük veya ön özelleştirme

⁴⁴ Peter Lawrence, **The Political Economy of Privatization**, Editör: Thomas Clarke, Christos Pitelis London, Routledge, 1993, pp. 6-8.

- Halkın katılımı, yani halka bedava hisse senetleri dağıtılması
- İşçilerin mülkiyet sahibi yapılması
- İşletme yöneticilerinin girişimleriyle veya spontan ortaya çıkan dönüşümler
- Aktif yani yukardan başlatılan dönüşümler

Şimdi bu alternatiflere sırasıyla daha ayrıntılı olarak bakarsak; dönüşüm sürecinin başlarında özel işletmeler özellikle ticaret ve hizmet sektöründe oluşmuştur. Bu alanlar, küçük girişimlerin oluşturulabilmesi için en uygun yapılar olarak görülmüştür. Ayrıca halkın tüketim talepleri de dikkate alındığında, ne kadar ekonomik zorluk olursa olsun, bu alanlarda müşterinin sürekli var olacağı gerçeği de risk faktörünü azaltmıştır. Aslında küçük özelleştirme sürecinin temelini de bu talep oluşturmuştur.⁴⁵

Halka bedava hisse senetleri dağıtılması şekli ise karşılıksız sermaye sahibi yapma yöntemi olarak karşımıza çıkmıştır. Bu öneri gündeme geldiği dönemde en büyük siyasi desteği Çekoslovakya’da Maliye Bakanı Klaus’tan almıştır. Halka dağıtılan tahvillerle, özelleştirilecek devlet işletmeleri arasına ise yatırım fonları kademelendirilmiştir.⁴⁶

Çalışanların hissedarlaştırılması tezi ise daha çok sosyalizmi anımsatan önerilerin gerçekleşme koşullarının gündemde olduğu dönemde popülerleşmiştir. Mülkiyet biçimlerini bu yöntemle değiştirme konusu en çok Polonya’da popülerlik kazanmıştır. Polonya’daki yasaya göre; özelleştirilecek olan işletmenin işçileri, uygun fiyatla en fazla işletmenin hisselerinin %20’sini satın alabileceklerdi. Bu yöntem, aynı şekilde Macaristan ve Yugoslavya’da da uygulanmıştır.⁴⁷

Spontan özelleştirme 1989 yılında Macaristan’daki dönüşüm sürecinde işletme temelinde ortaya çıkan girişimleri tarif etmek üzere ortaya atılmıştır. İşletmelerin kendi girişimleriyle başlattıkları bu şirketleşme yönündeki dönüşüm ve devlet işletmeleri

⁴⁵ Ervin Apathy, v.d, **Doğu Avrupa’da Özelleştirme: Alternatifler, Çıkarlar, Yasalar**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları Ltd., Nisan 1995, pp. 25-27.

⁴⁶ Jan Svejnar, **The Czech Republic and Economic Transition in Eastern Europe**, California, Academic Press, 1995, pp. 105-107.

⁴⁷ Olivier Blanchard, **The Economics of Post-Communist Transition**, Oxford, Clarendon Press, 1997, pp. 79-85.

mülkiyetindeki kaynakların özel sektöre doğru akmaya başlaması, devlet sektörünün ve özel sektörün yan yana bulunduğu her alanda karşımıza çıkmıştır. Bu yöntem mülkiyetin dönüşümü sürecini yerelleştirirken, işletmelerin saklı güç ve kaynak birikimlerini harekete geçirmiştir.

Son olarak aktif veya yukardan başlatılan özelleştirme, Macaristan'daki devlet kurumlarının kararname uygulayarak gündeme getirdiği ve gerçekleştirdiği yöntemdir. Aynı şekilde, bu yöntem Polonya'da Mazowiecki hükümetinin faaliyetlerine ilk başladığı dönemde hükümet programında merkezi bir yer işgal etmiştir. Ancak Polonya'da daha sonra aktif özelleştirme iki nedenle geri plana itilmiştir. Bunlardan ilki, satılığa çıkarılan değerlere karşı talebin az olmasıdır. Burada, özellikle yabancı yatırımlara karşı bürokratik engeller uygulanması etkili olmuştur. İkinci olarak, özelleştirmeyi yürütmek üzere oluşturulan hükümet organlarının devlet mülkiyetindeki işletmeleri özelleştirme piyasasına sürmede oldukça yetersiz kalmalarıdır. Bunlara ilaveten, yeni ortaya çıkan elitlerin devlet işletmelerinin elden çıkarılmasına karşı çıkmalarıdır. Zira bu işletmeler devlet emrinde olduğu sürece toplumsal ve siyasi destek yaratmak için kullanılabilir.⁴⁸

Tüm bu veriler ışığında, 1990 yılından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bulunan MDA ülkeleri, bu dönemde bir yandan sıkı maliye ve para politikaları uygularken diğer taraftan, dış ticaretin liberalleştirilmesi, özelleştirme ve yabancı sermayenin teşviki gibi enstrümanları hızlı ekonomik gelişme ve kalkınmanın sağlanması için geniş kapsamlı bir şekilde uygulamaya koymuşlardır. Ancak toplumsal mülkiyetin ekonominin temel biçimi olduğu bu ülkelerde son kırk yıl içinde kayda değer bir sermaye birikimi oluşmamıştı. Bu doğrultuda, geçiş ekonomilerinde uygulanan ekonomik politikalar yabancı sermayeli firmaların özellikle özelleştirilen devlet firmalarına yatırım yapmaya yönlendirmeyi amaçlamıştı. Özelleştirme yoluyla yabancı sermayenin ülkeye çekilmesinde çoğunlukla devlet mülkiyetinde olan ve özelleştirilen firmanın hisse senetlerinin yabancı firmalarca satın alınmasına izin verilmesi yöntemi uygulanmaktadır. Özelleştirme ve yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkinin belirgin bir şekilde görüldüğü Polonya, Macaristan, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri'nde, 1994 yılından

⁴⁸ Lawrence, pp. 378-382.

itibaren, özelleştirme sürecinin hız kazanmasına paralel olarak, yabancı sermaye yatırımlarında önemli oranda artış kaydedilmiştir.

Bu anlamda, MDA ülkelerine 1991-94 döneminde, özelleştirme kapsamında 8.5 milyar dolar yabancı sermaye yatırımı gerçekleştirilmiştir. Bu tutar, bölgeye gelen toplam yabancı sermayenin % 48,5'ini oluşturmaktadır.⁴⁹ Bu durum, yabancı sermayenin önemli oranda özelleştirilen firmalara yatırım yapmayı tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu eğilim 1995-96 döneminde artarak sürmüştür ancak, 1996 yılına gelindiğinde yabancı sermaye ile özelleştirme arasındaki ilişkide bir değişme meydana gelmiştir. Aşağıdaki tablo 10'dan da görüleceği üzere 1996 yılı itibarıyla Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'da özelleştirme gelirlerinde önemli oranda düşme gerçekleşmiştir. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bulunan bu ülkelerde özelleştirme sürecinin de sona ermeye başladığı gözönüne alındığında, özelleştirme gelirlerindeki düşüş normal olarak değerlendirilmektedir. Bu gelişmeyle beraber, yabancı sermayenin artış hızını koruduğu dikkate alındığında bu yıldan itibaren yabancı yatırımcıların “greenfield investment” olarak adlandırılan yeni yatırım alanlarına yöneldiği söylenebilir. MDA ülkelerine 2000 yılında 26,5 milyar dolar ve 2001 yılında dünyadaki gerilemenin aksine % 2 artışla 27 milyar dolar Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) girişi olmuştur.

Tablo 10

Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerine Doğrudan Yabancı Yatırım Giriş Stokları (Milyon Dolar), 1980-2001

Yıllar	1980	1985	1990	1995	1999	2000	2001
Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri	-	49	2.996	36.424	101.968	131.829	160.352

Kaynak: www.itd.hu/itd/nid/FDI

Ayrıca MDA ülkeleri, 2000 yılında 4 milyar dolar, 2001 yılında da 3,5 milyar dolarlık DYY ihracına kaynaklık etmiştir. Taşımacılık, petrol ve doğalgaz ve ilaç şirketleri sermaye ihracında başı çekmektedirler. Rusya Federasyonu (2,6 milyar dolar),

⁴⁹ Josef Brada, “Privatization is transition - Or is it?” **Journal of Economic Perspectives**, Sayı:2 (1996), p. 28.

Macaristan (0,3 milyar dolar), Estonya (184 milyon dolar) en önemli DYY ihracatçılarıdır.⁵⁰

MDA ülkelerinin toplam DYY stoku, son on yıl içerisinde 3 milyar dolardan 160 milyar dolar düzeyine fırlamıştır. Sermaye stokunun artışında özelleştirme gelirlerinin önemli bir payı vardır.

Çek Cumhuriyeti:

Özelleştirmenin önemli ölçüde tamamlandığı Çek Cumhuriyetinde bu alanda önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Özelleştirilen firmalardan 1994 yılında 288, 1995 yılında ise 480 tanesi iflas etmiştir. 1996 yılı sonu itibariyle Ulusal Mülkiyet Fonu vasıtasıyla özelleştirilmesi öngörülen 5277 firmadan 3541 tanesi özelleştirilmiştir.⁵¹

1996 yılı sonu itibariyle kümülatif yabancı sermaye tutarı ise 7,1 milyar dolara ulaşmıştır. Almanya yabancı yatırımcılar arasında % 27.5 payla ilk sırayı alırken, Hollanda % 14.5, ABD %14.4, İsviçre %12.1, Fransa %7.8 ve Avusturya % 7.3'lük paya sahiptir.⁵² Yatırım yapılan başlıca alanlar ise, iletişim ve ulaştırma, otomobil endüstrisi, tüketim malları ve tütün üretimi, kimya sanayi, müteahhitlik ve hizmet sektörüdür.

Slovakya:

Slovakya uygulamaya konulan birinci etap özelleştirme ile toplam değeri 4,1 milyar dolar olan 953 büyük ölçekli devlet kuruluşunu ve toplam değeri 500 milyon dolar olan 10.000 küçük ölçekli devlet şirketini, ikinci etap özelleştirme ile toplam değeri 4,9 milyar dolar olan 1084 devlet şirketini özelleştirilmiştir. 1996 yılında başlayan üçüncü etap programda 144 firma özelleştirilmiştir.⁵³ Bu son etap özelleştirmede araştırma ve geliştirme, eğitim, sağlık gibi alanlara ağırlık verilmiştir. Bu dönemde çıkarılan yasa, ayrıca, gaz, elektrik, telekomünikasyon, savunma, kimya gibi stratejik olarak

⁵⁰ Jan Svejnar, "Transition Economies: Performances and Challenges", **Journal of Economic Perspectives**, No: 16 (2002), pp. 16-19.

⁵¹ Eduardo Borenstein, Jose De Gregorio, Jong-Wha Lee, "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?", **Journal of International Economics**, No:45, p. 122.

⁵² Jan Winiecki, **Transition Economies and Foreign Trade**, Florence: Routledge, 2001, pp. 125-128.

⁵³ Philippe Aghion, Olivier Blanchard, "On Privatization Methods In Eastern Europe and Their Implications", **Economics of Transition**, No:6 (1998), p. 14.

değerlendirilen alanlarda faaliyet gösteren devlet şirketlerinin özelleştirilmesini yasaklamıştır.

Slovakya’da, 1996 yılı sonu itibariyle toplam yabancı sermaye tutarının ancak 959 milyon dolara ulaşmıştır. Yabancı yatırımcılar içinde ilk sıraları Avusturya, Almanya, Çek Cumhuriyeti, ABD ve Fransa almaktadır. Yabancı sermaye çoğunlukla endüstriyel üretim, ticaret, hizmetler ve bankacılık sektörlerinde yoğunlaşmaktadır.

Polonya:

Devlete ait girişimlerin geniş kapsamlı özelleştirilmesi süreci 1994 yılı sonunda 444 orta ve büyük ölçekli firma ile başlamıştır. 1995 yılı boyunca firmaların özelleştirilmesi ve yeniden yapılanması amacıyla 15 adet Ulusal Yatırım Fonu (NFI) kurulmuştur. Her bir NFI’ya özelleştirilen bir firmanın önemli bir bölümü ve diğer firmalardan küçük paylar verilmiştir.⁵⁴

Bu metodla özelleştirilen bir devlet şirketinin hisselerinin dağılımı şu şekilde olmuştur.

Tablo 11
Ulusal Yatırım Fonları ve Özelleştirme

Pay Sahipleri	%
NFI	%33
Parçalar Halinde NFI’lar	%27
Çalışanlar	%15
Devlet	%25

Kaynak: www.apvrt.hu/english/m1.html

Kasım 1995 ile Kasım 1996 tarihleri arasında Polonya vatandaşlarına, Ulusal Yatırım Fonlarından her bir hisse için 8 dolar ödeyerek hisse senedi satın almaları hakkı tanınmıştır.

Toplam sayıları 3412 olan devlet şirketlerinin 1700 tanesi NFI’ya devredilmiş,

⁵⁴ Apathy, v.d., pp. 38-42.

sayısı 2500'e ulaşan küçük ve verimsiz devlet işletmeleri ise tasfiye edilmiştir. Ağustos 1996 tarihi itibarıyla 12 milyon Polonyalı hisse senedi satın almıştır. 1996 yılına kadar Hazineye ait işletmelerin ancak % 30'u özelleştirilmiştir. Özel sektörün 1993 yılında Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı % 55 iken, 1995 yılında % 60'ı aşmıştır. Varşova Borsası ise 1991 yılında faaliyete geçmiştir.⁵⁵

Özelleştirme açısından başarısız geçen 1996 yılı, 1997'de satış işlemlerine başlanması, planlanan ve aralarında, Polonya Hava Yolları, Polonya Telekomünikasyon, Varşova Ticaret Bankası, önemli bir turizm şirketi olan ORBIS, sigortacılık şirketi PZU, bakır şirketi KGHM, bisiklet üreticisi Romet, rulman üreticisi Iskra, selüloz üreticisi Swiecie, Centrum mağazalar zinciri, RUCH gazete dağıtım şirketinin bulunduğu büyük ölçekli devlet şirketlerinin satış hazırlıklarıyla geçmiştir.

1996 yılı sonu itibarıyla Polonya'ya giren doğrudan yabancı sermaye toplamı 12 milyar doları aşmış bulunmaktadır. 1996 yılı, 2,7 milyar dolarla yabancı sermaye girişinin en fazla olduğu yıl olmuştur. Yatırım yapan yabancı şirket sayısı 492'ye, sermayenin geldiği ülke sayısı ise 28'e ulaşmıştır.⁵⁶

Kurulan şirket sayısı bakımından 113 yatırımcı ile birinci sırada yer alan Almanya'yı 77 firmayla ABD, 42 firma ile Fransa ve 32 firma ile Hollanda izlemektedir. Sermaye miktarı bakımından ise ABD 3 milyar dolar ile birinci sırayı almaktadır. ABD'yi 1,5 milyar dolar ile Almanya, 1,2 milyar dolar ile İtalya izlemektedir. Çokuluslu şirketlerin sermaye tutarı ise 1,5 milyar dolara ulaşmıştır.

Yabancı yatırımcıların % 62,2'si sanayi sektörünü tercih etmiştir. Sanayi içinde en çok ilgi çeken alanları ise elektrik makinaları, kimyasal ürünler, orman ve kağıt ürünleri oluşturmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımlarının büyük bir bölümü devletin elindeki işletmelerin özelleştirilmesi yoluyla bu ülkelere çekilmiştir. Yüksek randımana sahip yabancı sermaye yatırımları eski teknolojilerle çalışan verimsiz kamu işletmelerini, son model ekipman ve

⁵⁵ Stanisław Gomulka, "The Polish Model of Transformation and Growth", **Economics of Transition**, No:6, 1998, pp. 168-170.

⁵⁶ Gomulka, p. 172.

bilgi teknolojisi ile çalışan modern sanayi tesislerine dönüştürmüştür. Söz konusu yatırımlar MDA ülkelerinin dünya ekonomisine ve özellikle AB ekonomisine entegrasyonu açısından önemli işlev yerine getirmiştir.

Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya gibi ülkelerle AB arasında imzalanan Avrupa Anlaşmalarının yürürlüğe girişi itibariyle de, MDA ülkeleri yabancı yatırımcılar için çok çekici bir hal almıştır. Pazara giriş koşullarının geliştirilmesi, ülkelerin ulusal mevzuatlarını AB'ye uyumlu hale getirme çalışmaları, AB'ye tam üyelik beklentisi ve anlaşmaların yürürlüğe girişinden bağımsız olarak işgücü maliyetlerinin düşüklüğü, AB'ye coğrafi yakınlık ve teşvikler bu bölgenin DYY çekmesinde önemli faktörlerdir.

Şimdi özelleştirmenin tüm bu fonksiyonel yapısı altında, özelde Macaristan'da nasıl bir seyir izlediğini açıklamak istiyorum.

3.1.2 MACARİSTAN'DA ÖZELLEŞTİRME

Macaristan ekonomisi COMECON içinde göreceli olarak malların temini, ufak çaplı hizmet sektörünün gelişmişliği ve tarımsal verimliliği ile dikkat çekse de 1987 yılından itibaren durgunluk içine girmişti. GSYH 1988 ile 1989 arasında gerilerken, aynı dönemde endüstriyel üretim %1 ve 1990 yılında ise %8 oranında düşmüştür.⁵⁷ Esasen bu gidişatın farkında olan Macaristan yönetimi, 1984 yılında çıkardığı işletme yasası ile işletmelerin %80'ini yönetim konseyi ile tanıştırmıştı. Böylece firmalar bir anlamda özerklik kazanmışlardı. Firmaların yönetim konseyi, genel müdür tarafından atanırken, %50'si yönetimden %50'si ise işçi temsilcilerinden oluşmaktaydı. Ancak, firmalar her ne kadar işletme konseyleri tarafından yönetilse de devlet kontrolünün hüküm sürdüğü ekonomik yapıda devletin gereklilikleri doğrultusunda yapılan üretim planlarına bağlı kalıyordu. COMECON içinde yapılan ticaret ise tamamen rekabet dışı olup, firmalarda herhangi bir rekabet şevkini oluşturmuyor ve bu doğrultuda teknolojik gelişmişlik ile işçi

⁵⁷ Eva Voszka, **Privatization in the Transition Process: Recent Experiences in Eastern Europe**, United Nations Conference on Trade and Development, 1994, pp. 349-350.

verimliliği geri plana oturuyordu. 1989 yılında Macaristan'ın cari açığı 1476 milyon dolara varırken elindeki ruble rezervleri ise 898 milyon kadardı.

Neticede, Macaristan'da işletmelerin bağımsızlığı verimlilik için kaçınılmaz yol olarak görülüyordu. Bu anlamda Macaristan'da özelleştirmeyi ilk kez siyasi bir amaç olarak toplumun gündemine getiren ekonomi programı 1986 yılında hazırlanan ve bir yıl sonra açıklanan “Dönüşüm ve Reform” başlıklı çalışmadır. Esasen Macaristan'da daha önce de bahsettiğimiz ekonomik reformlar neticesinde, işletmelerde karar alma mekanizmalarındaki değişiklikler mülkiyet ilişkilerinde de değişikliğe yol açmaya başlamış ve işletme yöneticileri ilgili fabrikaları kendi malları gibi görmeye başlamışlardı. Ancak böylece, işletmelerin yöneticileri herhangi bir mali sorumluluk üstlenmeden işletmelerin neredeyse tüm mülki yetkilerini üstlenmiş oluyorlardı. Yani devlet mülkiyeti belli anlamda artık sadece kağıt üzerinde vardı. Bu doğrultuda, Macaristan'da yetmişli yılların ikinci yarısından itibaren istatistiki veriler temelinde de küçük özel mülkiyetin gelişimi ve özel mülkiyet sayılabilecek oluşumlar izlenebilirdi.

1984 yılında çıkarılan Şirketler Kanunu ile hukuksal anlamda ilk kez özel sektöre devlet işletmeleri karşısında eşit koşullar sağlanmıştı. Böylece, daha sonra spontan özelleştirme olarak adlandırılacak yöntemle işletme kökenli değişimlere fırsat tanınmış olunuluyordu. 1988 Şirketler ve 1989 Dönüşüm Kanunları ile herhangi bir sınırlama getirmeksizin bu sürece yabancı katılımına izin verilmiştir. Aynı zamanda, Şirketler Kanunu anonim şirket ve sınırlandırılmış yükümlü özel firmaların kurulumuna olanak verirken, Dönüşüm Kanunu işletme konseyleri tarafından yönetilen firmaların anonim firmalara geçişine imkan tanımıştır.

3.1.2.1 SPONTAN ÖZELLEŞTİRME

İşletmelerin kendi girişimleriyle başlattıkları bu metodu aşağıdan yukarı veya merkezi olmayan özelleştirme olarak tanımlayabiliriz. Macaristan'ın merkezi yöntemin yerine bu tarz bir yolu seçmesindeki nedenlerine bakacak olursak; ilk olarak özelleştirilecek firmalar hakkındaki bilgi edinme problemi süreçteki önemli engellerdendi. Örneğin, özelleştirilecek firmanın çeşitli parçalarının değerleri hakkında

bürokratik yollarla hükümetin ilgili personellerinden bilgilenmek bir hayli zordu. Bu yüzden bilgilenme maliyetleri bir hayli yüksekti. Macaristan hükümeti uyguladığı bu metotla işletme yöneticilerini dışlamayarak, onların bilgi birikiminden ve iş tecrübelerinden yararlanma yoluna gitmiştir. Bir diğer problem olarak, özelleştirilecek firmanın tümünden ziyade yüksek kâr gördükleri parçasıyla ilgilenen müteşebbisler, merkezi yöntemin tercihi olan, tüm firmanın komple özelleştirme paketine dahil edilmesiyle süreç dışına itiliyorlardı. Aynı şekilde, özelleştirme sürecinin merkezileştirilmesi, hükümete, politikacılara ve bürokratlara yakın olanların bir takım ayrıcalıklar kazanma çabalarına neden oluyordu.⁵⁸ Sonuçta bu şartlar altında, Macaristan tarafından özelleştirme sürecinde spontan metodunun uygulanmasında üç ana neden ortaya çıkmıştı.

- Bireysel istek ve taleplere dayandığı için daha hızlı ve daha yaygın olması
- Zaman ve yer bakımından yerel olduğu için ortaya çıkacak değişikliklere anında cevap verebilmesi
- Merkezi kanaldan gelecek herhangi bir çıkar amacının önüne geçmesi

3.1.2.2 MACARİSTAN MÜLKİYET İDARESİ

Macaristan'da özelleştirme sürecinde spontan yöntem ağırlığını hissettirirken bu aşamaya geçmeden önce tüm mülkiyet haklarının hali hazırda devletin sahipliğinin sürdüğü işletme merkezlerinden hükümetin özelleştirme amaçlı kurduğu merkezi kuruma transferi sözkonusu olmuştur. Zira işletme yöneticilerinin her zaman özelleştirmeye sıcak baktığı şüpheliydi. Bu amaçla yöneticileri başbakan, genel müdürü hükümet tarafından atanan ve 120 kişiyi istihdam eden Macaristan Mülkiyet İdaresi (SPA), 26 milyar dolar değerindeki 2200 işletmeyi özelleştirmek üzere Mart 1990'da kurulmuştur. Kurum özelleştirme programını kendi başlatabilirken, yabancı ve yerli yatırımcıların Kuruma satın alma amaçlı yaptıkları teklifleri üzerine de özelleştirme süreci başlayabiliyordu. Burada önemli olan bir nokta, özelleştirilecek olan işletmelerin fiyatının belirlenmesinde

⁵⁸ Peter J.Hill, Marge Karner, **The Privatization Process: A Worldwide Perspective**, Ed. by., Terry L. Anderson, Peter J. Hill, Boston, Rowman&Littlefield Publishers, 1996, pp. 84-86.

piyasa değerlerinin altına düşülmeyerek devletin olabildiğince çok kazanmasıydı. Az öncede belirttiğimiz gibi SPA tüm bu işlemleri yürütebilmesi için öncelikle tekrar dağıtım amaçlı, devlet mülkiyetli malların tekrar millileştirilmesi zorunluydu. Böylece SPA bünyesine aldığı firmalarda yönetim anlamında pasif bir yapı gösterirken temel olarak özelleştirme amacına odaklanmıştır.

SPA ilk özelleştirme programını Ekim 1990'da başlatmıştır. Bu programda 20 firma kapalı zarf usulü teklif ile satılmıştır. (tablo 12)

Tablo 12
Macaristan: İlk Özelleştirme Programı

İşletmeler	Devir Değeri (milyon Forint)
Centrum Dept Store	18,621
Danabius Hotel ve Spa	3,900
Orman Makinaları	164
Gamma İşletmesi (tıbbi aletler, bilgisayar, vb.)	1,598
Hollohazi Porselen İşletmesi	425
Hungarhotels	7,737
Hungexpo (fuvar)	2,072
Ibusz (turist acentası)	9,428
Idex (mühendislik ve ihracat)	2,200
Interglob (karayolu nakliyesi)	1,427
Kner Baskı	2,318
Kunep (inşaat)	638
MEH Hurda İşleme	8,862
Pannonia Otel	5,213
Pannonplast (plastik)	5,470
Pietra Seramik	991
Richter Gedeon	15,576
Salgotarjan Plate Cam	1,909
Tritex Ticaret	1,670
Volantefu (karayolu nakliye)	3,681

Kaynak: Lawrence, p. 400.

Yine 20 firmayı içeren ikinci özelleştirme programı ise 1991 yılı başlangıcında açıklanmıştır. Ancak, ilk programdaki 20 firma az yada çok kâr eden işletmelerken, bu programın ilk aşamasında ilan edilen firmalar zarar eden işletmelerdi. Böylece, devlet eski teknolojiye zarar eden firmalardan kurtulurken aynı zamanda borçlarını finanse etme imkanına sahip oluyordu. (tablo 13)

Tablo 13
Macaristan: İkinci Özelleştirme Programı, ilk Safha

İşletmeler (ekonomik birlik sayısı)	Devir Değeri (milyon Forint)
Makine Aletleri işletmesi (17)	1,780
Szatmar Mobilya (6)	968
Bilgi Teknik (33)	860
Screw İmalathanesi (12)	1,288
Gıda İşleme Makinaları	2,631
Elegant Giyim	1,175
Ganz Tool Mfg (5)	151
Macaristan Optik İşletmesi (14)	2,651
Grabocenter (pamuk/suni deri) (4)	5,273
Csepel Bisiklet ve Giyim Mfg (10)	1,658
Mobilya ve Döşeme (11)	184
İnşaat Makinaları (3)	407

Kaynak: Ibid, p. 401.

Aynı şekilde, 1992 yılında özelleştirme kanununun 10. maddesinde özelleştirmenin amacı; teknolojinin modernizasyonu, bilgi teknolojisi ve pazar ekonomisi tecrübesi ithalatı, yerel ve yabancı girişimcilere destek, ulusal sermaye piyasasının gelişimi ve iş fırsatlarının geliştirilmesi olarak belirtilmiştir. Yeni özelleştirme yasa taslağı ise 1994 Kasım ayında hazırlanırken, 1995 Ocak ayında 95 değişiklik ile meclisten geçmiştir. Yeni Kanun özellikle madencilik, iletişim, haberleşme, ulaşım, bankacılık ve enerji sektörlerinin özelleştirilmesi ile ilgiliydi.

1995 yılında yapılan yeni düzenlemeyle SPA'nın yerini Macaristan Özelleştirme ve Devlet Mülkiyet İdaresi (APV) almıştır. Bu idare Devlet Denetleme Ofisi'nin (SAO)

talebi doğrultusunda bağımsız bir denetleme kurumu tarafından incelemeye tabiydi. Aynı şekilde Macaristan hükümeti her yıl İdarenin yapmış olduğu işlemleri ve SAO'nun da bu anlamda incelemelerini içeren bir raporu hazırlamakla sorumlu idi.⁵⁹

İdaresi APV tarafından yapılan devlet mülkiyet malları 3 ana gruba ayrılmaktaydı:

- Azınlık hisselerinin bulunduğu nihai olarak satılacak mülkiyetler
- Macaristan hükümetinin ana yönetim kararlarında “altın hisse”si kavramıyla veto gücünün bulunduğu firmalar
- Çoğunluk hisselerinin sahip bulunulduğu, uzun dönemde satılacak olan sayısı 200’den az olan firmalar

Tablo 14
1990-1996 Macaristan Özelleştirme Verileri

Özelleştirme Alanları	Özelleştirme Dönemleri	Özelleştirme Oranları
İskan ve Emlak	1991 yılı başlangıcından 1994 yılı sonuna	%97
Tarım	1990 yılı sonundan 1995 yılı sonuna	%94
Endüstri	1991 yılı ortasından 1996 yılı sonuna	%70
Hizmet Sektörü	1991 yılı başlangıcından 1994 yılı ortasına	%70

Kaynak: www.apvrt.hu/english/ml.html

Bankacılık sektöründe ise ilk özelleştirme aşamasının ardından 1995 yılının sonuyla beraber sektörün %58’i özel mülkiyete geçmişti. Aynı zamanda yerli bankaların dışında, sektörde Citibank, Deutsche Bank, Hipo Bank ve Bank of America gibi yabancı bankalarda yer alıyordu. Tüm bu özelleştirme süreçlerinin birikimiyle Macaristan’da bankacılık sektörü gelişim göstererek 1996 yılıyla beraber net gelirlerinde %30’luk bir artış elde etmişti.⁶⁰

⁵⁹ Lawrence, pp. 394-396.

⁶⁰ Alfred Steinherr, “Banking Reforms in Eastern European Countries”, **Oxford Review of Economic Policy**, No: 2 (1997), pp. 45-48.

Tablo 15
1997 Yılı İtibariyle Macaristan’da Bankacılık Sektörü

Bankalar	Mülkiyet Durumu	Sermaye (milyon Forint)	Reservleri
Ulusal Tasarruf ve Ticaret Bankası	Özel mülkiyet	28.000	7.841
Post Bankası ve Tasarruf Bankası Birliği	Özel mülkiyet (yabancı sermaye)	16.450	4.183
Budapeşte Bankası	Özel mülkiyet	19.736	2.895
Macaristan Dış Ticaret Bankası	Özel mülkiyet (yabancı sermaye)	9.092	14.653
Creditanstalt Bankası	Özel mülkiyet (yabancı sermaye)	6.115	2.253

Kaynak: www.apvrt.hu/english/m1.html

Sonuç olarak özelleştirme aşamasında, Macaristan’da komünist dönem içinde mülkiyeti devletleştirilen herkes haklarının telafi edilmesi ayrıcalığına sahipti. Ancak bu telafi edilme, el konulan mülkiyetin veya herhangi bir hizmetin aynen geri verilmesi anlamında değil ama yaklaşık değerinin hesaplanarak bunun yerine karşılığında kupon verilmesi şeklindeydi. Ancak telafi edilmesi gereken değer büyüdükçe bunu karşılamak da zaman alıyordu. Bu amaçla öncelikle, daha küçük meblağlı taleplerin hepsi karşılanmıştır. Kuponlar kendilerine verilen kişiler tarafından çeşitli amaçlar için kullanılabilirdi: Açık arttırmalarda dükkan vs. satın almak, daire sahibi olmak, herhangi bir işletmenin pay sahibi olmak veya bizzat kendileri satılarak kazanç elde etmek. Ancak Macaristan özelleştirmesi her ne kadar şimdi bahsettiğimiz yöntemleri kullansa da ağırlığını tamamen pazar ekonomisi tarzında yukardan dayatmacı olmayacak şekilde spontan yönetime bırakmıştır. İşletme yasasının öncülüğünde teşebbüs yöneticilerine kendi işyerlerinin özelleştirilme süreçlerine öncelik etmeleri sağlanmıştır. Devlet teşekkülleri daha ufak parçalara ayrılarak büyük çoğunluğu açık arttırmalarda piyasa fiyatlarıyla satılmıştır. Ancak bu süreçte sadece Macaristan vatandaşlarının katılımına izin verilmiştir. Anonim şirketler ise ufak parçalara ayrılmayarak özelleştirme süreçlerine yabancı sermaye davet edilmiştir. Böylece yapılarında değişikliğe gidilen işletmeler ülkede sıkı para politikasının yarattığı kaynak darlığını yabancı sermayeyi devreye

sokarak aşma imkanını bulmuşlardır. Bu anlamda 1990-1996 arasında Macaristan'daki yabancı sermaye tutarı 15 milyar doları aşmıştır.

Tablo 16
Ocak 1990 - Aralık 2004 Arası Devlet Mülkiyet İdaresi ile Macaristan
Özelleştirme ve Devlet Mülkiyet İdaresinin Gelirleri

Yıllar	Yabancı Para Biriminde	Macaristan Forint'i	Kredi	Tazminat Kuponu	Toplam
1990	0,53	0,14	1,01	-	0,67
1991	24,61	5,74	9,07	-	31,36
1992	40,98	24,92	21,72	2,26	77,23
1993	110,67	22,96	46,11	14,56	169,91
1994	10,95	35,41	3,99	64,20	156,67
1995	411,50	35,40	2,47	30,15	481,04
1996	92,73	40,61	0,31	40,70	176,51
1997	208,64	118,22	0,99	23,20	350,37
1998	39,02	67,33	-	4,50	111,84
1999	69,53	62,11	-	0,87	132,51
2000	1,22	55,68	-	1,31	58,21
2001	6,13	44,96	-	0,64	51,73
2002	-	20,71	-	0,25	20,96
2003	3,08	148,97	-	8,23	160,28
2004	172,65	225,76	-	0,22	398,63
Total	1.192,24	908,92	85,67	191,09	2.377,92

Kaynak: Ibid

Aynı dönemde Macaristan, MDA ülkelerine giden yabancı sermaye miktarının tek başına %40'ını çekmiştir. Tüm bu firmalar Macaristan'ın endüstriyel ihracatının ise %70'ini karşılamıştır. Macaristan'ın yabancı sermaye ile olan yakınlığı kendisinin dış borç yükünü azaltırken, özelleştirme sürecine canlılık katmış ve ekonominin yeniden yapılanmasına öncülük etmiştir.(Ek-2: UNCTAD Country Fact Sheet: Hungary) Özellikle yabancı yatırımcının yönetim deneyimi, know-how getirebilme yeteneği ve ekonominin

geneline etkinlik kazandırabilmesi Macaristan’da özelleştirilen alanlarda yabancı yatırımcıları tercih nedeni kılmıştır.

Tablo 17
1996 Yılı İtibariyle Macaristan Özelleştirmesindeki Yabancı Sermaye Katılımı

Ülkeler	Yapılan İşlem	Macaristan Forint’i (Milyar)	Pay (%)
Almanya	125	292,56	23,44
Amerik Birleşik Devletleri	51	166,57	13,34
Fransa	54	103,25	8,27
Avusturya	151	63,99	5,13
Belçika	15	53,45	4,28
Hollanda	23	43,87	3,51
İtalya	28	34,88	2,79
İngiltere	39	20,04	1,61
İsviçre	20	18,39	1,47
Bağımsız Devletler Topluluğu	17	10,23	0,82
İsveç	15	5,74	0,46
Finlandiya	3	6,30	0,50
Yunanistan	4	1,92	0,15
Lüksemburg	7	1,60	0,13
Diğerleri	33	9,13	0,71
Payların Uluslararası Dağılımı	39	416,78	33,39
Toplam	624	1.248,67	100,00

Kaynak: www.itdh.hu/itdh/nid/FDI

Bu anlamda, Macaristan’da piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yüksek büyüme oranlarına ulaşılabilmesi için yabancı sermaye önemli bir araç olarak görülmüştür. Esasen daha önce de değindiğimiz gibi, piyasa ekonomisine geçiş ve yüksek büyüme oranlarına sahip rekabetçi ekonomik yapı AB’nin olmazsa olmaz şartlarındandır. Yabancı sermaye böylece AB ile bütünleşme sürecinde kritik rolünü ortaya koymaktadır.

Özelleştirme ve yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkinin belirgin bir şekilde görüldüğü Polonya, Macaristan, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri'nde, 1994 yılından itibaren, özelleştirme sürecinin hız kazanmasına paralel olarak, yabancı sermaye yatırımlarında önemli oranda artış kaydedilmiştir. Macaristan son dönemde uyguladığı etkin politikaların da etkisiyle Orta Avrupa'da yabancı sermayenin en fazla yöneldiği ülke olmuştur. Bugün Macaristan'da 25.000'i aşkın yabancı firma faaliyet göstermektedir. En önemli yabancı yatırımcılar Almanya, ABD, Avusturya ve Fransa'dır. Firma bazında en önemli yatırımcılar Sony, Michelin, TDK, General Electric, General Motors, Audi, IBM, Philips, Nokia, Deutsche Telecom, Electrolux ve Siemens'tir. Dikkat çekici bir nokta sözkonusu firmaların elde ettikleri kârları yine yatırım yapmakta kullanmalarıdır. Yabancı sermaye, elektronik sanayi, otomobil, motor sanayi ve yan kolları gibi yeni endüstriyel branşların doğmasını sağlarken, Macaristan'ın telekomünikasyon, ilaç ve gıda sanayilerinin modernizasyonuna da katkıda bulunmaktadır.⁶¹

Şimdi, Macaristan'ın dönüşüm ve AB ile bütünleşme süreci içinde yabancı sermayenin yukarıda bahsettiğim rolünün ayrıntılarını vermeden önce, yabancı sermaye kavramını tanıtmak istiyorum.

3.2 MACARİSTAN'IN İKTİSADİ DÖNÜŞÜMÜNDE YABANCI SERMAYENİN ETKİSİ

Yurt içinde birikmiş tasarruf, üretim ve deneyimlerin çeşitli sebeplerle kendi ülkesinin sınırlarını terk ederek yurt dışındaki bir ekonomiye katılan faktörlerine yabancı sermaye denmektedir. Yabancı sermayenin yabancılık özelliği onun yabancı bir şahsa ait olduğundan değil, ülkede yerleşik olmayan bir şahsa ait olduğundan gelmektedir.

Yabancı sermaye uluslararası alanda genel olarak iki değişik yolla yatırımlarını diğer ülkelere götürebilmektedir. Bunlardan ilki portföy yatırımları şeklinde olmaktadır. Portföy yatırımları, temettü ve faiz gibi mali servet elde etmek için yatırımcıların yabancı bir ülkeye ait menkul kıymetlerin uluslararası sermaye piyasalarında satın alması ile

⁶¹ "Foreign Direct Investment Trends and Statistics", Ed. by. Carol S. Carson, International Monetary Fund Statistics Department, 28 October 2003, p. 38.

gerçekleştirilir. Portföy yatırımları kısa vadeli yatırımlar olup yatırım yapacakları ülkenin ekonomik istikrarını ve elde edeceği kârı düşünür. Ayrıca bu yatırımlar risk almada isteksizdir. Portföy yatırımlarının göz önünde tuttuğu bu unsurlar sonucunda yabancı yatırımcı elindeki kaynaklarını yönlendirecektir.

DYY'lar ise bir ülkeye bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlama veya mevcut bir firmanın sermayesini artırma yoluyla ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımların kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlardır. DYY'lar gideceği ülkede bazı şartlar aramakla beraber yatırımı gerçekleştirdikten sonra yatırımdan vazgeçmesi veya yatırımı geri çekmesi portföy yatırımları kadar kolay değildir. Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımları gittiği ülkede yeni bir üretim tesisi kurmakta yada varolanı devralmaktadır. Dolayısıyla yatırım geri çekilmek istendiğinde bir portföy yatırımı kadar kolay hareket edilmemektedir. DYY'lar, bir sermaye transferi olmakla birlikte, teknoloji sevk ve organizasyon aktarımı da sağlamakta, bu sebeple işletmelerin sadece kurulup ve teçhizatlarının finansmanı olarak değerlendirilmemektedir. DYY'lar bu rolünden dolayı işletmecilik ustalığı ve know-how'ı da beraberinde getirmekte, ayrıca rekabet faktörünü de ülkeye sokmaktadır.⁶²

Esasen DYY çokuluslu şirketler (ÇUŞ) (ana şirketlerle onların yabancı ülkelerde iştirakleri) tarafından yapılmaktadır (2004 yılı itibariyle beş yüz en büyük ÇUŞ, dünyadaki DYY'ın yaklaşık % 80'ini gerçekleştirmektedir).

ÇUŞ'lerin uluslararası üretim ve ticaret alanında kapladıkları yer, ekonomik güçlerine ve üretimin yapısı ve coğrafyasındaki değişmelere paralel olarak, son derece büyük ve önemli hale gelmiştir (Tablo 18: ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin satışları, üretimleri, varlıkları, ihracatları ve istihdama katkıları).

⁶² Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 11.b. İstanbul, Güzem Yayınları, 1996, s. 578-601.

Tablo 18

Uluslararası Üretim ve Doğrudan Yabancı Yatırıma İlişkin Temel Göstergeler, 1982-2001

	Cari Fiyatlarla (Milyar Dolar)				Yıllık (%) Değişim
	1982	1990	2000	2001	2000-2001
DYY girişi-iç akımlar (FDI inflows)	59	203	1.491	735	-%50,7
DYY çıkışı (FDI outflows)	28	233	1.379	621	-%55
DYY iç akım stoku (FDI inward stock)	734	1.874	6.258	6.846	%9,4
DYY dış akım stoku (FDI outward stock)	552	1.721	6.086	6.552	%7,6
Sınır ötesi birleşmeler ve devralmalar (M&As)		151	1.144	601	-%47,5
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin satışları	2.541	5.479	15.680	18.517	%9,2
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin üretimleri	594	1.423	.167	3.495	%8,3
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin varlıkları	1.959	5.759	21.102	24.952	%9,9
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin ihracatları	670	1.169	3.572	2.600	%0,3
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin istihdamı (Bin kişi)	17.987	23.858	45.587	53.581	%7,1

Kaynak: "Foreign Direct Investment Statistics, How Countries Measure FDI, 2001," IMF, 2003, (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fdis/2003/fdistat.pdf>, 16.01.2005

2001 yılında 65.000 ÇUŞ ve bunların dış ülkelerdeki 850.000 iştiraki, yaklaşık 54 milyon kişiye istihdam (1990'da yarısydı), dünya toplam ihracatının 3 katını aşan 19 trilyon dolarlık satış (1990 rakamının 3 katıdır), gerçekleştirmektedir. Yalnız iştirakler dünya üretiminin % 11'ini ve dünya ihracatının 1/3'ünü gerçekleştirmektedirler.⁶³

En büyük 100 ÇUŞ'in dış ülkelerdeki iştiraklerinin satışları 2000 yılında 2,4 trilyon dolara ulaşmıştır ki aynı yıl dünya mal ve hizmet ihracatı 7,6 trilyon dolardır.⁶⁴ Ayrıca bu şirketlerin çok sayıda yabancı şirketle sermaye ilişkileri de, -ama ortaklık ilişkisi içermeyen anlaşmaları - olduğu düşünüldüğünde uluslararası üretim ve ticaretteki

⁶³ Alan Bevan, Saul Estrin, "The Determinants of Foreign Direct Investments in Transition Economies", **CEPR Discussion Paper**, No:2638 (2000), p. 42.

⁶⁴ Ibid, p. 46.

etkinlikleri daha iyi anlaşılabilir.

Çokuluslu şirketlerin iştiraklerinin yarattığı istihdam, toplam istihdamın küçük bir bölümüdür. ÇUŞ'ler öncelikle sermaye ve teknoloji yoğun yatırımlar yapmalarından dolayı istihdama katkıları az olmaktadır. Ayrıca ÇUŞ'lerin, istihdama doğrudan katkılarının yanında dolaylı katkıları da önemli yer tutmaktadır. ÇUŞ'lerin dışarıdaki iştiraklerinin yarattığı istihdam 1982 yılında 17,4 milyon kişi iken, bu rakam 1990 yılında 23,7 milyona, 2000 yılında 45,6 milyona ve 2001 yılında 53,5 milyona yükselmiştir.⁶⁵

Son yıllarda ÇUŞ'lerin iştiraklerinin, bulundukları ülkelerin ihracatında önemli paylara sahip oldukları gözlenmektedir. 2000 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin % 48, Macaristan'ın % 80; İrlanda'nın % 90; Meksika'nın % 31, Kore'nin % 15 ve Polonya'nın % 56 ihracatını ÇUŞ iştirakleri gerçekleştirmiştir.⁶⁶

3.2.1 YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKELERE GELİŞ SEBEPLERİ

Yabancı sermaye her yatırımcı gibi, yaptığı yatırımın kârlı olmasını ister. Bunu gerçekleştirmesinin bir anlamdaki teminatı yatırımı yapmadan önce hesaplarında kullandığı parametrelerin istikrarlı olmasıdır. Yani makroekonomik gelişmelerde ve düzenlemelerde devamlılık arar. Bu anlamda, örneğin, kurların ve fiyatların istikrarı yabancı sermaye için çok önemlidir. Üretim faaliyetlerinin yabancı sermayenin gidebileceği diğer ülkelere göre görece olarak daha az maliyetli olması gerekmektedir.⁶⁷ Ucuz üretim ucuz emekle bağlantılıdır. Emek maliyeti ise çeşitli vergi ve vergi benzeri yüklerle farklılık göstermektedir. Neticede, vergi konusunda istikrar, rekabet şartlarının piyasadaki herkes için aynı olması çok önemli etmenlerdir.

A.T. Kearney şirketinin 1000 büyük şirket yöneticisi üzerinde düzenlediği yatırımcı güven endeksini gösteren anketine göre; uzun vade etmeni olarak eğitim düzeyi,

⁶⁵ "World Investment Report 2000: Cross-Border Mergers and Acquisitions and Development", **United Nations Conference on Trade and Development**, New York, United Nations Publications, 2000, p. 63.

⁶⁶ Bevan, Estrin, pp. 46-47.

⁶⁷ Güngör Uras, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: Formül Matbaası, 1979, s. 48-52.

şeffaflık, tüketici gelişimi, yaşam kalitesi, altyapı, pazar payı, üretim maliyetleri ve yönetim becerileri ön plana çıkarken; kısa vade etmenleri olarak hukukun varlığı, düzenleyici ortam, birleşme ve devralma hedefleri, rekabet, vergi düzeni, sosyal-siyasal istikrar, reformlar, mali-ekonomik istikrar, teşvikler, ihracat olanakları ve piyasaların büyüme potansiyelleri ön plana çıkmıştır.⁶⁸

Sonuçta, yabancı sermayenin bir ülkeye geliş nedenleri çeşitlilik göstermekle birlikte bu nedenleri ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel, psikoloji, ahlaki ve moral değerleri başlıkları altında incelemek mümkündür.

- **Ekonomik Faktörler**

Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının amacı kendi ülkesinden daha yüksek kâr elde etmek olduğundan gidecekleri ülkenin maliyet koşullarını dikkate alarak yatırımlarını gerçekleştirirler. İkinci olarak, pazar büyüklüğü kârını azamileştirmek isteyen müteşebbisin ilgisini çeken bir konu olmaktadır. Çünkü yatırımdan sağlanacak gelir pazarın genişliği ve üretilecek ürüne karşı olan talebin büyüklüğüne bağlı bulunmaktadır. Üçüncü faktör, tabii kaynakların bolluğu ve ucuzluğudur. Bir başka önemli neden de üretim faktörlerinin bolluğudur.⁶⁹ Bunlar arasında en önemlisi de ucuz işgücü temini kolaylığıdır. Bu şekildeki bölgeler maliyet açısından nispi çekiciliğe sahiptirler. Alt yapı tesislerinin yeterli düzeyde olması, para, kambiyo ve gümrük konularındaki serbestlikler de ayrı bir tercih nedeni olarak, bilhassa gelişmiş ülkeler arasındaki sermaye akımlarında etkili olmaktadır. Sonuçta, ekonomik nedenler çeşitlilik göstermekle birlikte bu nedenler birbirinden bağımsız olarak değil, birbirlerini tamamlayarak işlemektedirler.

⁶⁸ Hurşit Güneş, “Gelmiyor, çünkü güvenmiyor...”, **Milliyet Gazetesi**, 23.02.2005, s. 8.

⁶⁹ Jacques Morisset, Kelly Andrews, **The Effectiveness of Promotion Agencies at Attracting Foreign Direct Investment**, Washington, World Bank Publication, 2004, p. 53.

Tablo 19
Bazı Dönüşüm Ülkeleri ile Endüstrileşmiş Ülkelerdeki İşgücü Maliyetleri

Ülkeler	1995 Yılı İşgücü Maliyetleri: \$ - Saat Başına
Çek Cumhuriyeti	1,30
Macaristan	1,70
Polonya	2,09
İngiltere	13,77
ABD	17,20
Almanya	31,38

Kaynak: "Hungary: Current Labour Market Information," 2004, (Çevrimiçi)
http://www.fmm.gov.hu/upload/doc/200405/hun_labour_market.pdf, 24.11.2004

- **Politik Faktörler**

Bir ülkede siyasi otoritenin veya devlet idarecilerinin izlemekte oldukları ve ekonomik rejim ile yürütülmekte olan iç ve dış politika, sermayenin çıkışı ve diğer ülkelerden sermaye girişi konusunda oldukça önemlidir. Zira, yatırımcı için yatırımların rizikosu açısından ekonomik istikrar kadar politik istikrar da önemlidir. Siyasi istikrar ekonomik istikrarı da sağlayan bir unsur olduğundan yabancı sermaye yatırımlarını ayrıca etkilemektedir.⁷⁰ Çünkü, yabancı sermaye ilk önce, emniyet ve güven beklemektedir. Eğer bir ülkenin politik durumu bir projenin uzun dönem yaşamasını riskli yaparsa, örneğin, muhtemel bir sivil savaş, saldırı veya devletin yıkılması endişesi varsa, yabancı firmalar yatırım yapmakta son derece isteksiz davranacaklardır. Yabancı sermaye yatırımının gerçekleşebilmesi, yatırım yapılacak ülkenin iç politik istikrarının yanında dış politikanın da istikrarlı olmasına bağlıdır.

⁷⁰ Seyidoğlu, s. 448.

- **Sosyal ve Kültürel Nedenler**

Yatırım yapılacak olan ülkenin ekonomik ve politik durumu ne kadar elverişli olursa olsun bu yatırımın gerçekleşeceği ülke halkının yabancı sermaye konusundaki düşünüş ve davranış şekilleri, yabancı sermayedar açısından bir risk ihtimali doğurur. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkenin sosyal istikrarı; nüfus yoğunluğu, demografik denge, eğitim düzeyi, etnik ve dini yapı, işgücü ve sendikalar, gelir dağılımı ve aile yapısı gibi unsurlarla belirlenmektedir. Sosyal yapıdaki uyumsuzluk ve dengesizlikler beklenmedik anlarda sosyal patlamalara neden olarak ekonomik ve politik istikrarı da olumsuz etkileyerek dolaylı olarak yabancı sermaye yatırım kararlarını olumsuz yönde etkileyebilir.

- **Ahlaki ve Moral Değerler**

Yabancı yatırımcılar kendilerini yabancı hissetmeyecekleri bir ortamda çalışmak istemeyi tercih etmektedirler. Zira halkını tanıdıkları, kültürüne yabancı olmadıkları, alışkanlıklarını ve tepkilerini bildikleri bir ülkede yatırım, üretim ve satış kolaydır.

- **Yasal Kısıtlamalar**

Şirketlerin ülke içinde büyümelerini önleyici mahkeme kararları ile elverişsiz iç vergi yasaları dış ülkelere yatırım yapılmasını teşvik etmektedir. Bunun yanında yabancı sermayeli şirketler yatırım yaptıkları ülkede de bir çok kanun ve düzenleyici kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Bunlardan ilki kâr transferlerine getirilen kısıtlamalardır. Bazı ülkeler, gelen yabancı sermayenin elde ettiği kâra belli bir limit getirerek transfer etmesine mani olmaktadır. Ayrıca, ülkede uygulanan vergi yasalarının düzensiz olması durumunda, yabancı sermayeli şirketten alınan vergi oranı yüksek olmaktadır. İlgili ülkede uygulanan döviz kontrolleri de yabancı sermayeli şirketin dışarıdan sokacağı mamullerde belli bir sınırlama getirebilmektedir.

Tablo 20

1991-2001 Arası Dönemde Yabancı Yatırımla İlgili Yasal Düzenlemelerin Seyri

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
DYY Rejiminde Değişiklik Yapan Ülke Sayısı	35	43	57	49	64	65	76	60	63	69	71
Yasal Değişiklik Sayısı	82	79	102	110	112	114	151	145	140	150	208
YY'ın Lehine	80	79	101	108	106	98	135	136	131	147	194

Kaynak: www.nfh.hu/xindex2.htm?t=2&i=2162

Sonuç olarak, yabancı sermayenin bir ülkeye gelmesinde ekonomik, siyasi, psikolojik ve moral değerler konusundaki istikrar önemli yer tutarken bürokratik engeller, koordinasyon eksikliği, mevzuattaki aksaklıklar, sermaye piyasasının gelişmemiş olması ve kâr transferindeki zorluklar gibi teknik detaylardaki problemler de olumsuz bir süreç neden olmaktadır.

3.2.2 YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ

- **Teknoloji ve Yönetim Bilgisi Etkisi**

Teknolojik ilerleme ve gelişme büyük çapta araştırma ve geliştirme harcamaları gerektirmektedir. Bu nedenle teknolojik yenilikler genellikle çokuluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Bu anlamda yabancı sermaye yatırımları ileri teknolojinin transferi konusunda önemli bir kanal olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni üretim konularında, ekonomik büyüklükte sanayi yatırımlarının gerçekleştirilmesi ve üretimlerinin sürdürülmesinde, dünya ülkelerinde mevcut en ileri teknolojinin transferi ve teknolojik gelişmelerin sürekli olarak uygulanması ve ülkeye aktarılmasında yabancı sermaye olanaklarından geniş ölçüde yararlanmak mümkündür.

Yabancı sermayeli şirketler, uluslararası düzeyde yeni teknolojilerin yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Yabancı sermaye ile birlikte teknolojinin de ev sahibi ülkeye girmesi, yerli girdilerin kullanılması, yerli işgücünün eğitim ve yetiştirilmesinin

sağlanması ile birlikte ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması ev sahibi ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayabilmektedir.

Yatırım yapan yabancı sermayeli kuruluşlar yabancı sermaye ve teknik bilgi ile birlikte çoğunlukla yönetici ve üst seviyede teknisyen niteliğindeki personeli de yatırım yapılan ülkeye getirmektedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından yabancı sermayenin esas katkısı bu noktada olmaktadır. Bu ülkelerdeki müteşebbisler yapmayı bilmedikleri bazı şeyleri onlarla beraber iş yaparak yine onlardan öğrenmektedir. Yabancı sermaye bankacılık, ihracat, üretim ve teknoloji konusundaki yönetim ve işletmecilik bilgisini de yaygınlaştırmaktadır. Çünkü, sadece teknolojinin transferi yeterli olmamakla bu teknolojinin ülke şartlarına adaptasyonu ve uygulanacak teknik ve idari kadronun yetiştirilmesi de önem taşımaktadır.⁷¹ Yabancı sermayenin bu konudaki etkileri bu anlamda kayda değerdir.

- **İstihdam Etkisi**

Yabancı sermaye ile birlikte üst düzey yöneticileri de yatırım yapılan ülkeye gitmekte, ancak gerekli diğer işgücü yerli kaynaklardan karşılanmaktadır. Büyük bir işsiz potansiyeline sahip azgelişmiş ülkeler açısından bu işsizliği giderecek yatırımların kendi kaynakları ile gerçekleştirecek imkanlar yetersiz olduğundan yabancı sermaye yatırımları istihdam açısından elverişli bir durum oluşturmaktadır.

- **Ödemeler Dengesi Etkisi**

Yabancı sermayenin getirdiği dövizler uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı arttırıcı etkiler oluşturarak gidilen ülkenin ödemeler dengesinin düzenlenmesine katkıda bulunur. Daha sonra yurtdışına yapılan kâr transferleri ise ödemeler dengesini olumsuz etkiler. Ancak, uluslararası piyasalardaki etkinlikleri ile yabancı sermayeli şirketler ülke ihracatının artmasını sağlamaktadır. Bu suretle ödemeler dengesi üzerinde kâr transferinden doğan olumsuzluğun da etkilerini azaltmaktadır. Yabancı sermayeli şirketler, kendileri ihracat yapmasalar bile üretim kapasitesini arttırarak yerli müteşebbisi ihracata zorlamaktadırlar.

⁷¹ V. N. Balasubramanyam, Neil Corless, **Turkey and Central and Eastern European Countries in Transition**, Editör: S. Togan, V. N. Balasubramanyam, New York, Palgrave, 2001, pp. 55-58.

Neticede, yabancı sermayeli şirketler kâr transferi, yatırım ve ara malı ithali ödemeler bilançosuna yaptıkları olumsuz etkileri, üretim kapasitesi ve ihracattaki kabiliyetleri ile giderebilme özelliğine sahip bulunmaktadır. Ayrıca sağladıkları ithal ikamesi ile de döviz kazandırıcı işlev görmektedirler.

- **Sermaye Birikimi ve Üretim Kapasitesi Etkisi**

Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarından biri, yatırımlar için gerekli fert başına düşen gelirin düşük olması dolayısıyla özel tasarrufun, kamu tüketimindeki hızlı artış dolayısıyla kamu tasarrufunun yeteri kadar yapılamamasıdır. Ancak ülkenin kalkınması ve belli bir refah seviyesini yakalaması için yatırım yapıp üretimi arttırması gerekmektedir. Yabancı sermaye, ev sahibi ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine dolaysız olarak katkıda bulunur. Az gelişmiş olmanın başlıca özelliği, sermaye birikiminin yetersizliğidir. Yabancı sermaye, hem başlangıçta getirdiği sermaye ile hem de sağladığı kârları yeniden yatırarak, gittiği ülkenin üretim kapasitesini arttırır. Yabancı sermaye yerli ekonomiye dinamizm kazandırır ve iç rekabeti arttırır. Yerli sanayinin tekelci bir yapıya sahip olması durumunda yeni firmaların piyasaya girişi, tekelliliği kırarak üretimin genişlemesine ve fiyatların düşmesine neden olabilir.⁷²

- **Tasarruf ve Yatırım Etkisi**

Gelişmekte olan ülkelerde fert başına düşen gelir düşüktür. Bu nedenle artan gelir artan nüfus tarafından emilmekte ve tasarruflar önemli ölçüde artmamaktadır. Teşebbüs ve kamu tasarrufları ise kısa sürede olağanüstü sonuçlar verememektedir. Kamu tüketiminin, hızlı nüfus artışı, eğitim, sağlık, tarım ve savunma harcamaları nedeniyle artması ve vergi gelirlerinin yeterince arttırılamaması sonucunda, kamu tasarrufları yeterli düzeye ulaşamamaktadır. Bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşı karşıya bulundukları bu tasarruf-yatırım darboğazı veya sermaye yetersizliği bir ölçüde ülkeye dışarıdan yapılacak tasarruflar ile ortadan kaldırılabilir. Diğer bir deyişle, yabancı sermaye iç tasarruf darboğazını genişletmek için kullanılabilecek önemli bir kaynaktır. Bu sermaye yetersizliğini hibe veya dış borç temini ile gidermek düşünülebilir. Ancak, ülke bakımından hibenin politik, dış borçların da ekonomik sonuçları bu tür sermaye transferlerini yabancı sermayeye göre daha az çekici yapmaktadır.

- **Milli Gelir Üzerindeki Etkisi**

Yabancı sermaye yatırımları sadece kendi yatırımlarının değil, yurt içindeki diğer kuruluşların verimliliğini de arttırabilir ve bu şekilde milli gelire olumlu bir katkıda bulunabilirler. Yabancı sermaye yatırım yapılan ülkelerde diğer firmalara teknik konularda yardım yapabilir, mâmullerini bu firmalara daha ucuz fiyattan satma imkanı sağlayabilir. Örneğin, otomotiv sanayiinde olduğu gibi yeni yan sanayiler oluşturarak istihdama katkıda bulunabilir ve yeni iş alanları oluşturabilir. Kaliteli ve yeni mâmuller satarak piyasada rekabeti kamçılar. Bu da firmaları daha verimli çalışmaya zorlar. Ayrıca yabancı sermayeli kuruluşun eğitim programları, işçilerin niteliğini yükseltmede önemli bir etkiye sahiptir. Gittikçe büyüyen bir yabancı sermayeli kuruluş, yurt içindeki diğer girişimcileri yeni alanlara yatırım yapmaya teşvik edici rol de oynar.

3.2.3 AVRUPA BİRLİĞİ'NE ADAYLIK SÜREÇLERİNDE MERKEZ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin tam bağımsızlıklarını 90'ların başında kazanmaları sonrası, AB ile çeşitli ortaklık anlaşmaları yapmaları, üyelik görüşmelerindeki ilerlemeler ve büyüme ile bütçe açıklarını finanse etmenin bir yolu olarak görülen yabancı sermaye yatırımlarına getirdikleri etkili teşvikler yabancı yatırımların bu ülkelerde önemli seviyelere ulaşmasına yol açmıştır.

Aday ülkelerin 1985-1995 arası dönemde elde ettikleri yıllık ortalama toplam yatırım 3,35 Milyar Dolar iken, bu rakam 2000 yılına gelindiğinde 23,7 Milyar Dolar'a yükselmiştir. Buna karşılık elde edilen yatırımlarda aday ülkeler arasında eşit bir dağılım olmamış, Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti 1985-1995 arası dönemde aday ülkelerin elde ettiği toplam yatırımların %70'ini bünyesinde toplamıştır.⁷³ Esasen, aday ülkeler bu anlamda iki gruba ayrılıyordu. İlk grup ülkeler Lüksemburg altısı olarak adlandırılmıştır. Bunlar Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya ve

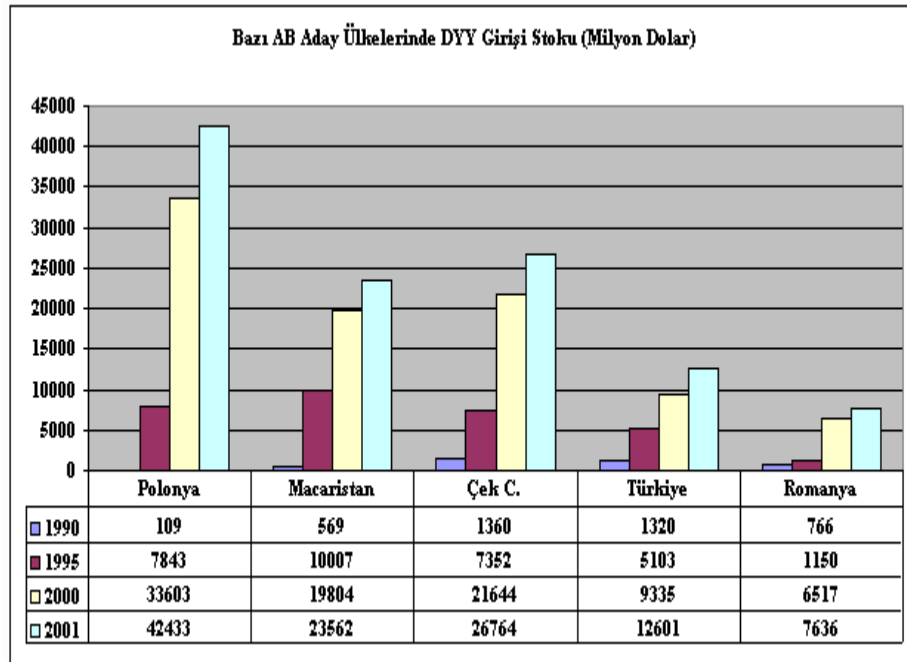
⁷² Borenstein, Gregorio, Lee, p. 122.

⁷³ Winiecki, pp. 123-126

Güney Kıbrıs'tır. Bu ülkelerle tam üyelik görüşmeleri 1998 yılında başlamıştır. Lüksemburg altılısının 1985-2000 arası dönemde aday ülkelerin elde ettiği toplam yatırımlardan aldığı en yüksek pay 1999 yılında yani üyelik görüşmelerinin başladığı yılı takip eden yıl olmuştur (% 77,5).

Entegrasyonun bir aşaması olan gümrük birliği ve bölge ülkeleri arasında oluşturulan serbest ticaret bölgeleri tam üyelik öncesinde bölge ülkelerine gelen yatırımların en önemli etkenlerinden biri olmuştur. Bölge ülkeleri arasında siyasi ve ekonomik istikrarın AB üyeliği ile pekiştirilecek olması beklentisinin giderek artması da yabancı yatırımcılar için en önemli belirleyicilerden olmuştur.⁷⁴ Lüksemburg grubunda bulunan ve aday ülkelerin elde ettiği yabancı yatırımların dörtte üçünü çekme başarısı gösteren Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin pazar büyüklükleri ve uyguladıkları politikalar ile en avantajlı iş ortamını sunuyor olmaları önemli yatırımların buralardaki sebeplerindendir.

Tablo 21

Kaynak: Dimitri G. Demokos, Balazs Horvatch, Elina Ribahova, Yi Wu, "Foreign Direct Investment in Southeastern Europe: How (and How Much) Can Policies Help?," IMF Working Paper WP/05/110, IMF European Department, June 2005

⁷⁴ Jan Guldager Jorgensen, **European Integration: An Economic Perspective**, Ed. by., Jorgen Drud Hansen, Oxford, New York, Oxford University Press, 2001, pp. 141-153.

İkinci grup ülkeler Helsinki altılısı olarak adlandırılmaktadır. Bu ülkeler Slovakya, Malta, Bulgaristan, Romanya, Letonya ve Litvanya'dır. Bu ülkelerle tam üyelik görüşmeleri de Aralık 1999'da başlamıştır. Bu ülkelerin aday ülkeler arasında toplam elde edilen yatırımlar içerisindeki payı 1985-1995 arası dönemde % 9,4 ile oldukça düşükken, giderek tam üyeliğe yaklaşımları ve AB ile mevzuatlarının uyumlaştırılması yabancı yatırımların hızının artmasına yol açmıştır. 1998 yılında elde edilen pay açısından zirve yapan bu grup (%25,57) üyelik görüşmelerine başlanan yılı takip eden sene en yüksek ikinci seviyeye ulaşmıştır (%23,21).⁷⁵ Esasen yabancı yatırımcıların toplam yerli üretim içerisindeki payı bir ülkede yabancı yatırımların önem derecesini vermesi açısından oldukça önemlidir. Dünya genelinde bu oran 1999 yılında %17,3 olmuş, buna karşılık aday ülkelerin ortalaması aynı dönemde %27,8 olmuştur.

Tablo 22
MDA Bölgesine Çekilen Yabancı Sermaye (Birikimli, milyon Euro)

Ülkeler	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Macaristan	10.108	12.216	14.807	16.125	19.439	21.659	26.503	29.526	28.000
Çek Cum.	5.741	6.910	8.367	12.255	17.479	23.323	30.717	37.576	41.000
Polonya	6.122	9.229	13.206	19.247	25.946	36.792	46.686	45.739	48.000
Slovakya	1.013	1.660	1.888	2.464	3.174	5.112	6.327	8.185	9.500
Romanya	642	885	2.128	3.783	5.447	6.966	8.656	8.438	9.200
Estonya	574	664	1.040	1.560	2.454	2.843	3.573	4.035	5.400
Slovenya	1.376	1.612	2.000	2.369	2.675	3.110	2.952	3.918	4.000
Litvanya	274	564	942	1.384	2.050	2.509	3.023	3.818	4.000
Bulgaristan	273	360	806	1.363	2.392	2.426	3.129	3.100	3.600
Letonya	480	754	1.140	1.325	1.782	2.241	2.652	2.679	2.800
Türkiye	691	1.274	2.003	2.803	3.583	4.650	8.357	9.353	10.603
Hırvatistan	274	696	1.266	1.622	2.568	3.821	5.336	6.443	8.000

www.raymondjames.com (Raymond James Research Center)

Macaristan'daki yabancı yatırımların yerli üretim içerisindeki payı 1998 yılında %39,9 iken yabancıların istihdamdaki payı aynı yıl sadece %15,3 olmuştur. Buradan

⁷⁵ Winiecki, p. 132.

yabancı yatırımların üretkenlik ve verimlilik açısından yerli firmalara oranla daha başarılı oldukları ortaya çıkmaktadır. Çek Cumhuriyetinde de paralel bir durum seyrederek yabancıların yerli üretimdeki payı %33 iken aynı dönemde istihdam içerisindeki payı sadece %4,1 olmuştur.⁷⁶

Tablo 23

1999 Yılında MDA Ülkelerinde Yabancı Sermayenin Toplam İstihdamdaki Payı

Ülkeler	Toplam İstihdam	Yabancı Firmaların İstihdamı	Toplam İstihdamda Pay
Macaristan	3.811.500	584.059	15,3
Çek Cumhuriyeti	4.764.099	196.550	4,1
Slovakya	1.988.187	72.142	3,6
Slovenya	758.473	40.557	5,3
Bulgaristan	1.994.284	106.822	5,4
Romanya	8.419.600	72.600	0,9
Letonya	1.037.800	107.500	10,4

Kaynak: www.fmm.gov.hu/main.php?folderID=1&articleID=1277&iid=1&ctag=articlelist

MDA ülkelerine yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştiren kaynak ülkeler incelendiğinde ise en önemli yatırımcının AB olduğu görülür. AB içerisinde Almanya en büyük yatırımcı ülke pozisyonunda olurken, coğrafi yakınlıklarına göre de Avusturya, İtalya, Hollanda ve Fransa gibi ülkelerin yatırımları dikkat çekmektedir. AB dışında bölgedeki en büyük yatırımcı ABD olmaktadır. ABD’yi ise Japonya, Kore gibi bazı Asya ülkeleri takip etmektedir.⁷⁷

⁷⁶ Robert J. Gitter, Markus Scheuer, “Low Unemployment in the Czech Republic: Miracle or Mirage?,” **Monthly Labor Review**, No:121 (1998), p. 34.

⁷⁷ “European Union Foreign Direct Investment Yearbook”, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2001, p. 28.

3.2.4 MACARİSTAN’DA YABANCI SERMAYE ODAKLI DÜZENLEMELER

Macaristan ülkesine çektiği 13 milyar dolar veya Doğu Avrupa bölgesine 1995 sonuna kadar gelen toplam yabancı sermayenin %40’ını barındırmasıyla bölge içinde bu bağlamda en başarılı ülkedir. 1991-1995 arasında dünyada sermaye ithalatındaki ilk beş ülke içinde bulunmuştur. Diğer MDA ülkeleri ile karşılaştırıldığında Macaristan’ın bu denli yabancı sermaye çekmesinde uygulamış olduğu ekonomik kararlar etkiliydi. Bu bağlamda;

- Pazar ekonomisine yönelik reformları öncelikli olarak gerçekleştirerek kendilerini istikrarlı ve güvenilir bir partner olarak sunmaları
- Sübvansiyon kesintilerinin ve iflas yasasının uygulanmasıyla, devlet mülkiyetindeki finansal zorluk yaşayan firmaların satılması
- Özelleştirme yönteminde direk satış şeklinin benimsenerek, bu sürece yabancı katılımının davet edilmesi

Macaristan’da dönüşüm periyodunun erken dönemleri çok ani değişimler içeriyordu: Sadece iki yıl içinde (1990-1991) tüm ithalatın %90’ı özelleştirilirken, sübvansiyonların çoğu kesilmişti. Yüksek faiz oranlarının mevcut olduğu enflasyon oranlarını azaltmak için sıkı para politikasının uygulanması ise diğer politikalandı. Yabancı sermaye katılımlı, yüksek üretkenliğe sahip küçük yatırımlar ile ekonomi içinde yeni alanlarda ortaya çıkan işletmeler, ekonomiye dinamizm katarken, kazançların kamudan özel sektöre transferini sağlanmıştı. Özelleştirme politikasında ise en yüksek fiyatı önerene nakit satış sisteminin belirlenmesi, yurt içi yatırımcıların sermaye sıkıntılarından dolayı yabancı yatırımcıları avantajlı hale getirmişti. Yine ihracat ağırlıklı serbest bölge uygulamalarıyla Macaristan’da yabancı sermaye akımı hızlanarak, bu firmaların yurtiçi üreticilerden topladıkları mamuller ülkede üretim kapasitesi ve istihdamın artışıyla beraber, teknolojik yenileşmeyi de sağlamıştır.

Macaristan’da 1993 yılında yabancı sermayenin toplam yurtiçi hasıla içindeki payı %9 seviyelerindeyken, 1994 yılında %12’lere çıkarak Çek Cumhuriyeti ve Polonya’nın üç katı seviyelerine ulaşmıştır. Yabancı yatırımcılar devlet mülkiyetinin ağır bastığı ilk aşamalarda risklerini düşük seviyelerde tutmak için özelleştirme aşamasındaki

firmalarda azınlık pozisyonunda bulunurlarken, devletin ekonomiden çekilmesiyle paylarını giderek arttırmışlardır. 1990 yılında direk yabancı sermayenin %62'si devlet ile ortak katılım içinde bulunurken, sadece %6 civarında tamamen yabancı sermayeden oluşan firma bulunmaktaydı.⁷⁸ Bu oranlar az öncede değindiğimiz üzere, artan sermaye girişi ve hayata geçen yeni projelerle her geçen gün yabancı sermaye lehinde artmıştır. 1991 yılında, %34 seviyelerindeki direk yabancı sermaye firmalarda azınlık durumunda olurken, bir yıl önceki tamamen yabancı sermayeden oluşan firmaları gösteren %6'lık oran %18'lere çıkmıştır. Süreç aynı şekilde devam ederek 1994 yılında, yabancı sermayenin azınlıkta bulunduğu firma oranı %16, tamamen yabancı sermayeden oluşan firmaların oranı ise %41 olmuştur.⁷⁹

3.2.4.1 MACARİSTAN YATIRIM VE TİCARET GELİŞTİRME İDARESİ

Macaristan Ekonomi Bakanlığı 1993 yılında Budapeşte merkezli, kâr amacı gütmeyen, esasen yabancı iş çevreleri ile Macar girişimcileri biraraya getirmeyi planlayan Yatırım ve Ticaret Geliştirme İdaresini kurmuştur.⁸⁰ İdarenin kurulmasında 3 ana sebep orta çıkmıştır:

- Ülkeye gelecek ve gelmiş olan tüm yabancı yatırımcılara genel ekonomi yapı, yasal süreç ve pazar araştırmaları konularında bilgi akışı sağlanması
- Macaristan'a sermaye ithalatını arttırmak
- Ülke içinde faaliyette bulunan firmalara dış ticaret partnerleri bularak ihracat seviyelerini arttırmak

Özellikle ilk amaç doğrultusunda ITDH'nın 32 yabancı ülke içinde 37 ofisi ve 9 temsilci merkezi ile 16 bölgesel ofisi, yabancı yatırımcılara Macaristan hakkında bilgi temini, işletme eşleşmesi, yatırım ve ticaret danışmanlığı uygulamaları, yatırım siteleri seçimi, Macar hükümeti ve işletme çevreleriyle sürdürülebilir müzakereler oluşturulması konularında yardımlarda bulunmuştur. Tüm bu faaliyetler neticesinde ve on yılı aşkın

⁷⁸ Patrick Artisien, Matija Rojek, Marjan Svetlicic, **Foreign Investment in Central and Eastern Europe**, New York, St. Martin's Press, 1993, p. 103.

⁷⁹ Peter J. Buckley, **Foreign Investment in Central&Eastern Europe**, New York, Palgrave Publishers, 1993, pp. 128-130.

⁸⁰ www.itd.hu/itdh/nid/Introduction

süre sonunda Macaristan’a gelen direk yabancı sermayenin %30’u ITDH kanalları ile ülkeye çekilmiştir.⁸¹

3.2.4.2 YABANCI SERMAYEYE UYGULANAN TEŞVİKLER VE YABANCI SERMAYENİN BÖLGESEL DAĞILIMI

Macaristan’a çekilen direk yabancı sermaye AB sınırına yakınlığı ve daha gelişmiş altyapısı nedeniyle çoğunlukla Batı Macaristan ve Budapeşteye akın etmiştir. İyi eğitilmiş işgücü sunan, endüstriyle, tarımla yıllarca meşgul olan Doğu ve Kuzey Macaristan ise batıya göre ulaşım ağlarının daha az olmasının problemlerini yaşamıştır. Bu amaçla Macaristan bu bölgelere yatırım için çeşitli teşvik uygulamaları ortaya koymuştur. Proje değerlendirmelerinde genellikle şu koşullar göz önüne alınmaktadır:

- Yatırımın hacmi
- Yaratılan yeni işlerin sayısı
- Macar üreticilerin oranı
- Teknoloji ve yenileşmenin seviyesi
- Eğitim masraflarının payı
- İstihdam edilmiş iş gücünün beceri seviyesi
- Çevresel etkiler
- Macar ekonomisi üzerindeki finansal etki

Macaristan devleti 163/2001 ve bunda değişiklik yapan 241/2002 sayılı hükümet kararları ile devlet desteklerinin dayanağını oluşturarak, firmalar tarafından yararlanabilecekleri maksimum destek oranlarının hesaplanmasını sağlayacak “Yatırım Yoğunluk Oranlarına” yer vermiştir. Sözkonusu oranlar, Macaristan’daki bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermekte olup, firmaların toplam yatırım maliyetlerinin belli oranları karşılığı ilgili teşviklerden yararlanmasına imkan sağlamıştır. Örneğin; Merkezi Macaristan ve Batı Transdanubia bölgeleri hariç, yatırımcılar, yatırım

⁸¹ www.itd.hu/itdh/nid/FDI

değerlerinin maksimum %50'sine kadar devlet desteğinden yararlanmaya hak kazanmaktadır. Bazı özel durumlarda ise, KOBİ'ler (250 kişiden daha az kişi çalışan ve yıllık net satış geliri 4 milyar HUF'dan düşük olan işletmeler) tarafından yapılan yatırımlarda yada AR-GE/çevre korumaya yönelik yatırımlarda maksimum "Yatırım Yoğunluk Oranı" %50'den fazla olabilmektedir. Macaristan ülke kaynaklarından ödemesi yapılan bu kapsamdaki destekler "Ulusal Kalkınma Plan(UKS)"ı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. UKS özellikle beş alana yoğunlaşmıştır: Tarım ve kırsal kesimin kalkındırılması, ekonomik rekabetçiliğin artırılması, işgücü ve insan kaynağının gelişimi, çevre ve altyapı gelişimi ve son olarak bölgesel gelişim. 2004 yılında bu beş alan altında toplam 16.243 başvuru Macaristan hükümetine yapılmıştır.⁸²

Yine bu doğrultuda Kurumlar vergisi indiriminden de yararlanmak mümkündür. Ancak, vergi indirimi başvurusunu yapabilmek için yatırım değerinin, yatırımın gerçekleşeceği tercihli bölgelere göre 3 milyar HUF (yaklaşık 11,5 milyon Euro) ile 1 milyar HUF (yaklaşık 4 milyon Euro) arası olması gerekmektedir.⁸³

Kalkınma vergisi indirimi ise 10 yıl süreyle uygulanabilmektedir. Yatırımın değerine, bölgesine ve sektörüne göre vergi indirimi %35 ile %50 arasında değişebilmekte, ayrıca KOBİ'ler için bu oranlar %15 oranında daha da arttırılabilmektedir. Ancak, AB ile uyum yükümlülüğü çerçevesinde Macaristan, "hassas sanayiler" (otomobil sanayi gibi) diye nitelendirilen bazı sektörleri bu vergi indirimden yararlandırmamakta yada bu sektörlerdeki kullanımı sınırlandırmaktadır.⁸⁴ Çevre koruma amaçlı olan yada internet hizmeti sağlayan ve 1000 milyon HUF (yaklaşık 400.000Euro) değerinde olan yatırımları olan vergi mükelleflerine, Macaristan'da kurumlar vergisinde indirimlerden yararlanma hakkı tanınmaktadır.*

"SMART Programı" da bu doğrultudaki önemli aşamalardandır. "Macaristan Yatırım Geliştirme Programı" olarak da adlandırılan "SMART Programı", "Bilimsel

⁸² T.C. Budapeşte Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Macaristan'da Faaliyette Bulunmak İsteyen Firmalarımız İçin Bilgi Notu, 2004 Eylül, s.4.

⁸³ www.afeh.hu/english/adorsz_en.htm

⁸⁴ www.itd.hu/itdh/nid/Tax

* Yıllık 800.000 HUF'e kadar olan gelir için %18, 800.001 ile 1,5 milyon HUF arası gelir için %26, 1,5 milyon HUF üstü gelir için de %38 oranında gelir vergisi tahsil edilmektedir. Kurumlar vergisi oranı ise 2003 yılı sonuna kadar %18 olarak uygulanırken, 2004 yılı itibarıyla %16'ya düşürülmüştür.

İlerleme ve Araştırma Merkezleri”nin kurulması ile bu merkezlerin aktivitelerinin ve etki alanlarının arttırılmasını ve çevreye duyarlı teknolojik değişimin gelişimini amaç edinmiştir. Bu sayede gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilecek yatırımları yönlendirerek sanayi alanındaki üretimi arttırmaya ve az gelişmiş bölgelerin yatırım çekme cazibesini hızlandırmaya odaklanmıştır.⁸⁵

3.2.4.3 YABANCI SERMAYE’NİN MÜLKİYET KATILIMI VE MÜLKİYET HAKLARININ KORUNMASI

Macaristan’da yabancı yatırımcılar için işletmelerin kurulması temelinde, kayıt ve bildirim yükümlülüklerinin haricinde herhangi bir yatırım iznine veya lisansına ihtiyaç yoktur. Sadece, işletmelerin yerel mahkemeler nezdinde kayıtlı olması gerekmektedir. Bunu takiben, 1988 yılında çıkarılan “Yabancı Yatırım Kanunu” ile, Macaristan’da yatırım yapan yabancıların yatırımlarının ve işletmelerinin tam korunmasını garanti altına alınmıştır. Kanun, yabancıların yerli yatırımcılarla aynı haklara sahip olduğunu belirtirken, aynı zamanda yabancı yatırımcıların elde etmiş oldukları kârlarının veya onların iştiraklerinin son bulması durumunda yatırım sermayesinin gelmiş olduğu ülkeye transferini de garanti altına almıştır.

Macaristan’da yabancı mülkiyetinin katılım oranı stratejik olarak algılanan savunma sanayi ve ulusal havayolu MALV’ın haricinde, %100 oranında serbestlik içindedir. Finansal kurumlara ve sigortacılık sektörüne yatırım yapacak yabancılar ise Macaristan hükümetini bilgilendirmek zorundadır. 2004 yılı sonu itibarıyla Macaristan’da üretimin 2/3’ü, telekomünikasyonun %90’ı ve enerji sektörünün %60’ı yabancı sermayenin kontrolü altındadır.⁸⁶

1994 “Arazi Kanununa” göre ise, 6.000 metrekarenin üzerindeki arazi alımları yabancılara karşı kısıtlanırken, 300 hektara kadar maksimum 10 yıl kiralama hakkı

⁸⁵ 2005 Investment Climate Statement, U.S. Embassy Reports, p. 2.

⁸⁶ www.apvrt.hu/english/ml.html

tanınmıştır. AB ile üyelik sonrası 7 yıl daha yürürlükte kalacak olan bu yasanın daha sonra 3 yıl daha uzatılması beklenmektedir.⁸⁷

Tablo 24
Arazi Büyüklüğüne Göre Toprak Mülkiyeti

Arazi Büyüklüğü	Çiftlikler				
	Dağılım %	Toprak Alanı			Ortalama Arazi Büyüklüğü
hektar		Dağılım %			
Özel Çiftlikler					
10 ha'dan az	908595	94.8	890590	34.1	0.9
10-50 ha	42846	4.5	916730	35.1	21.4
50-100 ha	4601	0.5	324920	12.4	70.6
100-300 ha	2205	0.2	360209	13.8	163.4
300 ha'dan falza	287	0.03	121551	4.6	423.5
Toplam	958534	100.0	2614000	100.0	2.7
Ekonomik Örgütler					
10 ha'dan az	1065	12.7	3067	0.1	2.9
10-50 ha	1771	21.1	40640	1.0	23.0
50-100 ha	809	9.7	45625	1.2	56.4
100-300 ha	1635	19.5	232724	6.1	142.3
300 ha'dan fazla	3102	37.0	3511944	91.6	1132.2
Toplam	8382	100.0	3834000	100.0	457.4

Kaynak: "Agricultural and Rural Development Operational Programme", Hungarian Ministry of Agriculture and Rural Development, 16.12.2003, (Çevrimiçi) www.fvm.hu/doc/upload/200407/ardop.pdf, 17.12.2004.

Madencilik sektöründe ise yerli müteşebbisler öncelikli durumda olurlarken, taş, çakıl ve kum ocaklarında yabancı katılımı ağırlıktadır. Tekstil üretimi ve deri sektörlerinde %45'lik bir oran, inşaat materyalleri üretiminde de yabancı sermaye

⁸⁷ Buckley, p.133.

%76'lık bir seviyeye varmıştır. Ortalamanın üzerindeki seviyeler yine gıda endüstrisi, içecek ve tütün sektörlerinde yakalanmıştır.⁸⁸

Turizm, ulaşım ve telekomünikasyon alanları yabancı sermayenin yatırım yapılacak alanlardaki ilk hedefleri olmuştur. Bu bağlamda, Macaristan bölge içinde ulusal telekom firmasını yabancı yatırımcıya satan ilk ülke olmuştur. Yine, finansal alanda da tüm sigorta sektörü yabancı sermaye tarafından kontrol altına alınmıştır. Neticede, yerel olmaktan ziyade uluslararası özelliği taşıyan endüstriler veya sektörler, yabancı sermayenin Macaristan'daki ilk hedefleri olmuştur.

Macaristan, finansal sektörün modernize edilmesi bazında, 2000 yılının Nisan ayında “Bankacılık Denetleme Kurulu”, “Sigorta ve Emeklilik Denetleme Kurulu” ile birleşerek “Macaristan Finansal Denetleme Kurulu (PSZAF)”nu oluşturmuştur. AB denetleme topluluğunun bir üyesi olarak PSZAF, takip eden şu görevleri üstlenmiştir:

- Finansal piyasaların şeffaf, güvenilir ve düzenli zemin üzerinde işlem yapmasını sağlamak;
- Adil rekabete dayanan finansal piyasaların gelişimine destekte bulunmak
- Piyasa katılımcılarının yasal çıkarlarını korumak
- Bilgi erişimine imkan tanıyarak piyasa katılımcılarının her türlü riskini azaltmak
- Finansal suçların önlenmesi için her türlü katkıyı sağlamak⁸⁹

Macaristan'da bankacılık sektöründe iki yapıli sisteme ise 1987 yılında, ticari bankacılık faaliyetleri ulusal merkez bankası oluşumundan ayrıldığında geçilmiştir. Merkez Bankası Kanununa göre, ulusal bankanın öncelikli görevi fiyat istikrarını sağlamak olarak açıklanmıştır.⁹⁰ Bu anlamda, 1 Mayıs 2001'den bu yana döviz kuru dalgalanmaları +/- %15 sınırları arasında olmuştur.

⁸⁸ **Hungarian National Development Plan:2004-2006**, Prime Minister's Office for the National Development, 28.03.2005, pp. 49-98.

⁸⁹ www.pszaf.hu/english/start.html

⁹⁰ Alex Cukierman, Geoffrey Miller, Bilin Neyapti, “Central Bank Reform, Liberalisation and Inflation in Transition Economies: An International Perspective”, **Journal of Monetary Economics**, No:49, pp. 238-239.

2004 yılı özelleştirmesiyle Macaristan bankacılık sektörünün 2/3'ünden fazlası yabancı sermaye tarafından satın alınmıştır. Bu arada, mevduatların yaklaşık %80'i yabancı sermayenin sahip bulunduğu on büyük bankada yoğunlaşmıştır. Bu bankaların Pazar payları %85 oranına varmaktadır.(tablo:25)

Tablo 25
2004 Yılı İtibariyle Macaristan'daki 10 Büyük Banka ve Mevduat Payları

Banka	Toplam Mevduat (Milyar USD)
OTP Bankası	15,6
K&H Ticaret ve Kredi Bankası	6,4
MKB Macaristan Dış Ticaret Bankası	5,1
CIB Bank	4,8
Raffaisen Bankası	3,7
HVB Bank	3,2
Erste Bank	2,4
Budapeşte Bankası	1,7
Citibank	1,6
ING Bank	1,4
Toplam	45,9

Kaynak: www.mnb.hu

Yabancıların Macaristan'da, banka açmak veya varolan bankalarda % 10'dan fazla hisse mülkiyetine sahip olmak için hükümet onayına ihtiyaçları olmadığı gibi, 1998 Ocak ayından beri, yabancı bankalar Macaristan'da sınır ötesi hizmet veren şubeler de açabilmektedir. Yabancı veya Macar kredi kuruluşları, sigorta kuruluşları ve yatırım firmaları Macaristan'daki herhangi bir finansal kurumun %100'üne kadar hissesine sahip olabilirler. Ancak, Macar veya yabancı herhangi bir kişinin, yukarıda saydığımız kuruluşların haricinde, tek başına sahip olabileceği hisse oranı % 15'le sınırlı tutulmuştur. Buna ilaveten, 2003 tarihli "Kredi Kuruluşları Kanunu", zararların gizlenmesini zorlaştırmış ve tasfiye süreçlerini, sınır-ötesi hizmetleri düzenleyen AB düzenlemelerine göre uyarlamıştır.⁹¹

⁹¹ **2005 Investment Climate Statement**, U.S. Embassy Reports, pp. 9-10.

1996’da kabul edilen “Menkul Kıymetler, Yatırım Hizmetleri ve Menkul Kıymetler Borsası Kanunu” ile 1990 “Menkul Kıymetler Borsası Kanunu”, hazine, tahvil, hisse senedi, bono ve diğer menkul kıymetlerin ihracını düzenlemektedir. Budapeşte Menkul Değerler Borsası, Uluslararası Menkul Değerler Borsa Federasyonu’na tam üye ve Uluslararası Menkul Değerler Piyasası Birliği’ne yan üyedir. Yabancı yatırımcılar, hazine bonoları satın alabilmektedirler. 2004 yılında net portföy yatırımı 2.4 Milyar Euro’ya ulaşmıştır.⁹² Aynı zamanda yabancı yatırım fonları da, Macar yatırımcıları çekmek için Macaristan’da ofisler kurabilmektedirler.

Yabancı sermaye katılımlı tüm bu firmalar toplam işgücünün sırasıyla 1994 yılında %24, 1995’de %29, 1996’da %38 ve 1997’de %44’ünü istihdam etmiştir. Yine bu firmalar yerel firmalarla karşılaştırıldığında, daha çok sermaye yoğun bir strateji izledikleri görülmektedir. Yabancı sermaye katılımlı firmalar daha çok, genç ve eğitimli kişileri istihdam ederlerken, bu çalışanlarının kişi başı yıllık maaşları 374.000 Forint’i bulmuş ve 1994 yılında %30 artışla 488.000 Forint’e ulaşmıştır.* Tamamen yabancı sermayeden oluşan firmalarda ise maaşlar ortalamanın yaklaşık %66 oranında fazlasına ulaşmıştır. Bu noktada dikkat çeken kısım, firmaların modern teknolojiyle yüksek üretkenlik seviyelerine ulaşarak, emek gücünden de maksimum oranda faydalanmalarıdır. Bu bağlamda firmalar, 1993 yılında ülkenin toplam ihracatının yarısını, 1994 yılında %60’ını, 1995 yılında ise %75’ini gerçekleştirmişlerdir.⁹³

⁹² www.pszaf.hu/english/start.html

* 2004 yılı itibarıyla işveren tarafından yapılması gereken sosyal güvenlik katkıları sırasıyla; sağlık sigortasına %11, emeklilik sigortasına %18, işsizlik fonuna %3 ve sağlık fonuna aylık 3,450 HUF (yaklaşık 13 Euro) olurken; çalışan tarafından yapılması gereken sosyal güvenlik katkıları ise; sağlık sigortasına %4, emeklilik sigortasına %8,5, işsizlik fonuna %1 ve sağlık fonuna 3,450 HUF’dir. Diğer taraftan, 1 Ocak 2005 itibarıyla Macaristan’daki asgari ücret brüt 53.000 Forint’tir. (yaklaşık 200 Euro)

⁹³ Paul Brenton, David Gros, “Trade Reorientation and Recovery in Transition Economies”, **Oxford Review of Economic Policy**, No:13 (1997), pp. 13-14.

Tablo 26
Macaristan Dış Ticareti'nin Yıllar İtibariyle Gelişimi

Milyar USD	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
İhracat	14,1	19,1	23	25	28	30,5	34,3	42,5
İthalat	16,8	21,2	25,7	28	32,1	33,7	37,6	47,5
Denge	-2,7	-2,1	-2,7	-3	-3,9	-3,2	-3,3	-5
Hacim	30,9	10,3	48,7	53	60,1	64,2	71,9	90

Kaynak: <http://www.itdh.hu/itdh/nid/Facts.jsessionid=8DC8FDFC7849D858FD0984F132398737>

Bunlara ilaveten Macaristan'ın 4,5 milyonluk sivil iş gücü yüksek oranda kalifiyedir. Okuma yazma oranı %98'i geçmekte olup işgücünün 2/3'ü teknik veya mesleki bir lise eğitimi almıştır.⁹⁴ Macaristan, MDA bölgesinde çalışanların eğitimi konusunda en çok katılımın olduğu ve yüksek eğitime GSYH'dan en çok payın harcandığı ülke konumundadır. Macaristan'da işsizlik oranı %6,3'tür- ki bu oran AB ortalamasının ve çevre ülkelerdeki oranların altındadır.⁹⁵

Yeni "İş Kanunu", 1 Temmuz 2003'ten beri geçerli olan iş piyasası düzenlemelerine birkaç önemli değişiklik getirmiştir. İş Kanunu değişikliğinden önce hizmet sözleşmeleri çok popülerdi. Zira, bu sözleşmeler ile işverenlerin sandıklara, sigorta fonlarına prim ödeme zorunlulukları bulunmuyordu. Ancak AB'ye üyelik süreciyle birlikte bu uygulama sıkı düzenlemelere tabi tutulmuş ve hizmet sözleşmelerinin geçerlilik alanı daraltılmıştır.

Macaristan İş Kanunu sendikalara katılma hakkını garantilemekte ve sendiklara firma içinde faaliyet gösterme hakkı tanımaktadır. Sendikalar diğer taraftan toplu iş sözleşme düzenleme yetkisiyle de donatılmıştır. İş Kanunu günlük mesaili çalışma süresini 12 saatle sınırlamakta, annelik iznini garanti altına almakta, en az 20 günlük izin hakkı tanımakta ve en az üç yıl çalışanlar için işten ayrılma tazminatı ödeme zorunluluğu getirmektedir. Kanun cinsiyet, yaş ve milliyetine göre ayrımcılığı yasaklarken, asgari

⁹⁴ **Hungarian Country Report: Language Education Policy Profile**, Ministry of Education Publication, Budapest, 2003, p. 63.

⁹⁵ **Hungarian National Development Plan:2004-2006**, pp. 28-29.

çalışma yaşını 16 olarak belirleyip, çıraklıkla birlikte 15'e de izin vermiştir. Macaristan aynı zamanda çalışan haklarını koruyan ILO Sözleşmelerine de taraftır.⁹⁶

Mülkiyet haklarının korunması bazında ise, 1990'daki rejim değişikliğinin ardından, Macaristan hükümeti, faşist ve komünist dönemde mülkiyetlerini kaybeden kişiler için bir tazminat programı düzenlemiştir. Macaristan ve yabancı ülke vatandaşları, hükümet şirketlerinin özelleştirilmiş hisselerini, gayri menkul veya yıllık paylar karşılığında değiştirilebilen tazminat kuponlarını almaya hak kazanmışlardır. Yine 1990'da yapılan anayasal düzenleme ise, zorunlu meseleler haricinde, istimlaka, millileştirmeye ve hükümetçe yapılan herhangi bir keyfi müdahaleye karşı tam koruma sağlamaktadır. Bu gibi durumlarda, işletme sahiplerine tam ve çok hızlı tazminat sağlanmakta ve memnun olunmayan tazminat miktarları durumlarında mahkemelerde dava edebilme hakkı saklı tutulmaktadır.

1993 yılında yapılan değişikliklerle “İcra ve İflas Kanunu”, bankalar, vakıflar ve kamu teşebbüsleri haricindeki bütün ticari kurumları kapsamaktadır. Sadece borçlunun başvurusuna göre başlatılabilen iflas işlemleri sürecinde, ana kriter borçlunun son üç yıl içinde iflas korumasına başvurmamış olmasıdır. Borçlu, iflas başvurusundan itibaren 90 gün içerisinde bütün alacaklıların davet edildiği bir toplantı tertip etmelidir. Çözüm planları için, katılan alacaklıların çoğunluğunun kabûlü gerekir. Eğer bir uzlaşmaya varılmazsa mahkeme icra sürecini başlatır. İflas hukuku, ödenecek masrafları ise şu sıralamaya göre belirlemiştir:

- İcra masrafları
- Garanti altına alınmış borçlar
- Bireysel alacaklar
- Sosyal Sosyal güvenlik ve vergi borçları
- ve diğerleri

1 Haziran 2003'de ise Macaristan, “Avrupa Patent Konvansiyonu”na katılmış ve “Macar Patent Kanunu” da bu doğrultuda değiştirilmiştir. Macaristan aynı zamanda, Dünya Ticaret Örgütü Fikri Mülkiyet Hakları Sözleşmesi (WTO TRIPS Agreement) ve

⁹⁶ www.fmm.gov.hu

WIPO Telif Hakları Sözleşmesi gibi diğer birçok fikri mülkiyet hakları sözleşmelerine taraftır. Bunlara ilaveten Telif Hakları Hukuku da Avrupa Birliği “Enformasyon Toplumu Yönergesi”ne göre düzenlenmiştir.⁹⁷

Macaristan, stratejik olarak büyük öneme sahip yatırımcı ülkelerle ikili ve çok taraflı “Yatırım Koruma Antlaşmaları” da imzalamıştır. Bu antlaşmalar, yabancı yatırımlara sağlanmış uygulanabilir yasal garantilerin daha detaylı bir tasvirini sunmaktadır. Macaristan aşağıdaki ülkelerle yatırımları koruma anlaşmalarına sahiptir.

Tablo 27

Yatırım Koruma Antlaşması Çerçevesinde Taraf Olan Ülkeler

Avustralya	Almanya	Macaristan
Arjantin	Yunanistan	İspanya
Avusturya	İsrail	İsveç
Belçika	İtalya	İsviçre
Bulgaristan	Kore	Tayland
Kanada	Kuveyt	Türkiye
Çin	Lüksemburg	Ukrayna
Kıbrıs	Malezya	İngiltere
Çek Cumhuriyeti	Hollanda	Amerika Birleşik Devletleri
Danimarka	Norveç	Uruguay
Mısır	Parguay	Vietnam
Finlandiya	Polonya	Fransa
Potekiz		

Kaynak: <http://www.itdh.hu/itdh/nid/Protection?em=investment%20protection>

Macaristan’ın bu anlamda dahil olduğu uluslararası anlaşmalar ise şu şekildedir: “Karşılıklı Yatırım Garantisi Birliği (MIGA)”, “Paris Endüstriyel Mülkiyet Konvansiyonu”, “Dünya Entelektüel Mülkiyet Organizasyonları Konvansiyonu”, “Markaların Tescili ve Klasifikasyonu Hakkında Madrid ve Nice Anlaşmaları”, “Endüstriyel Tasarım Hakkında Hague ve Locarno Anlaşması”, “Patent İşbirliği

⁹⁷ **2005 Investment Climate Statement**, U.S. Embassy Reports, p. 6.

Anlaşması". Amerikan yatırımcılarını, siyasi riskten, mülklerinin zorla alınmasından, siyasi şiddetten ve kur dönüşüm probleminden kaynaklanan risklerden koruyan OPIC, Ekim 1989'dan beri Macaristan'da faaliyet göstermektedir.⁹⁸

3.2.4.4 MACARİSTAN YASAMA VE YARGI KURUMLARININ DÜZENLEMELERİ

Macaristan'da Yasama süreci açık ve şeffaf bir şekilde oluşturulmuştur. Vergi, İş, Çevre, Sağlık ve Güvenlik Kanunları AB düzenlemeleri ile uyumlu hale getirilmiştir. Tüm düzenlemeler yürürlüğe girmeden önce Resmi Gazete'de yayınlanırken, aynı zamanda bir takım düzenlemelerin hazırlanmasında, örneğin tıbbi birlikler gibi profesyonel kurumlar görevlendirilmiştir. Bunun yanında, birçok daimi danışma komitesi yine kanun taslaklarının hazırlanmasında ilgili bakanlıklara yol göstermektedir.

Macaristan Adalet Bakanlığı yolsuzlukla mücadelede sorumlu bakanlıktır ve bakanlığın faaliyetlerini desteklemek için yasal çerçeve gittikçe geliştirilmektedir. "OECD Rüşvet Karşıtı Konvansiyonu"na taraf olan Macaristan, bu konvansiyonun gereklilikleri ile AB ve OECD'nin rüşvetin engellenmesine yönelik düzenlemelerini kendi Ceza Kanunu'na eklemiştir. Bu anlamda, Macaristan yolsuzlukla mücadele için milli bir strateji geliştirmiş ve parlamento, "Yolsuzluk Hakkında Strasbourg Ceza Hukuku Konvansiyonu(Law XLIX of 2002)" ile "Medeni Hukuk Konvansiyonu'nu (Law XLIX of 2004)" da yasama sürecinden geçirmiştir.⁹⁹

Macaristan'da "Kamu Şeffaflık Kanunu" 9 Mayıs 1995 tarihinde Parlamento'dan geçmiş ve 1 Kasım 1995'den beri de yürürlüğe girmiştir. Bu yasanın ana gayesi dört temel hedef ile açıklanabilir:

- Devlet bütçe harcamalarının rasyonelleştirilmesi
- Şeffaflık ve açıklık politikası
- Adil rekabetin sağlanması

⁹⁸ www.opic.gov/

⁹⁹ **2005 Investment Climate Statement**, U.S. Embassy Reports, p.11.

- Yerli üretimin desteklenmesi

Bu amaçlar doğrultusunda “Kamu Şeffaflık Konseyi” kurulmuştur. Konsey, kanunun uygulanmasını gözetim, yasanın uygulanmasının geliştirilmesi yönünde tavsiyelerde bulunmak ve ulusal-uluslararası kuruluşlar ile bilgi alışverişinde bulunarak bu alandaki gelişmelerin takibi yönünde işlev üstlenmiştir. Kanun doğrultusunda, kamu kaynaklarıyla yönetilen ve beslenen tüm kamu teşebbüsleri ve devlet tarafından kendilerine kamu hizmeti vermekle görevlendirilen tüm özel kurumlar veya kamu örgütleri bu denetlemenin öznesi durumuna gelmişlerdir.¹⁰⁰

Yine bu anlamda, Macaristan 2003’te “Bütçe Şeffaflık Kanunu (Glass Pocket Law)”nu yürürlüğe koymuştur. Bu kanun, devlet denetleme ofisine, özel işletmelerin hükümetle olan sözleşmelerine ait kayıtları izleme hakkı vermektedir. Böylelikle, önceleri ‘iş sırları’ kapsamında değerlendirilen birçok kamu-özel işlemlerin gözetlenmesine temel teşkil edilmiştir. Bu kapsamda, parlamento üyelerinin kamu işletmelerinde yöneticilik yapması yasaklanmıştır.¹⁰¹

Macaristan GRECO’ya (Yolsuzluk Karşıtı Ülkeler Grubu) da üyedir. Bu grup Belçika, Bulgaristan, Kıbrıs Rum Kesimi, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, Litvanya, Lüksemburg, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya ve İsveç tarafından kabul edilen 5 no’lu Rezolüsyon ile 1999’da kurulmuştur.

GRECO, kabul edilmiş bulunan “Yolsuzluğa Karşı Mücadelede Temel Prensipler”in uygulandığını karşılıklı değerlendirme süreci ile kontrol etme, hem de “Yolsuzluğa Karşı Eylem Programı” için oluşturulmuş uluslararası yasal enstrümanları uygulama özelliğiyle etkin ve esnek bir takip mekanizması olarak ortaya çıkmıştır. Kurucu Antlaşmaya göre GRECO’nun temel amacı, üyelerinin yolsuzlukla mücadele kapasitelerini sıkı bir kontrol mekanizmasıyla geliştirmektir.¹⁰² Bu yolla, yolsuzluğa karşı milli mekanizmaların eksikliklerini ve yetersizliklerini belirlemeye ve yolsuzlukla daha etkili mücadele için gerekli yasal, kurumsal ve pratik reformların alınmasına katkı sağlamış olacaktır.

¹⁰⁰ Arpad Kovacs, Financial (State) Audit and the Fight Against Corruption”, **Social Management Sciences**, Cilt 11 No:2 (2003), pp. 148-150

GRECO, Mart 2003 tarihli Değerlendirme Raporu'nda Macaristan'a 9 temel tavsiyede bulunmuştur¹⁰³:

1. Yolsuzluğa Karşı Hükümet Stratejisi'nin uygulanması ve gerekli kaynakların mobilize edilmesi için sürekli bir politik destek sağlanması
2. Kamu hizmet alanlarında, özellikle sağlık sektöründe çalışan görevlilere verilen rüşvet ve sair enstrümanların yaygın kullanımını zamanla yok etmek için kapsamlı bir program geliştirmek
3. Kamu ihalelerindeki yolsuzluk fırsatlarını minimize etmek için rekabette şeffaflık ve eşitlik koşullarının oluşturulması
4. Kamu yönetimi alanında yetkili kişilerin, gelir ve malvarlığı beyanlarını kontrol etme yetkileriyle donatılması; aynı zamanda yolsuzluk söylentilerini de içeren haksız ve şüpheli zenginleşme şikayetlerini takip eden kamu görevlilerine yönelik misillemelere karşı uygun koruma yöntemleri geliştirmek
5. Yetkililerin yolsuzluğa karşı aldıkları tedbirleri ve bunların sonucunda ulaşılan sonuçların kamuoyuyla paylaşılması ve bu amaçla resmi belgelere medya aracılığıyla da ulaşılması için özel gayret gösterilmesi
6. Yolsuzluk suçlarının araştırıldığı özel bir polis ünitesinin kurulması ve faaliyete geçirilmesinin temini
7. Kamu Tahkikat Servisi'ne bağlı Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nda(CIOPPS) görev almış savcılarının tarafsızlığını korumak için ilave garantiler getirilmesi
8. Yargı çalışanları için yolsuzluk risklerine karşı düzenli eğitim ve uyarıcı programlar uygulanması
9. Dokunmazlığın kaldırılması için, siyasi ve sair usulsüz söylentilerin engellenmesine yönelik objektif kriterler içeren düzenlemeler getirilmesi

¹⁰¹ <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e22103.htm>

¹⁰² www.greco.coe.int/

Yukarıdaki şartları göz önünde bulundurarak GRECO, Macaristan'ın bu şartları başarılı bir şekilde yerinde getirdiğini 2003 yılında rapor etmiştir.

Yine yolsuzlukla mücadele kapsamı içinde, 2001'de Macaristan para aklamayla mücadele eden kanunları meclisten geçirmiştir. Bu kanunlar uluslararası yükümlülüklerle de aynı paralelde bulunmaktadır. 2001'de, 1994 "Para Aklamayı Yasaklayan Kanun"un kapsamını genişletmiştir. 2003 XV Para Aklamayı Önleme Kanunu da daha geniş bir iş alanını, para aklamalarının engellenmesine yönelik mevzuatın etki alanına sokmuştur. Söz konusu mevzuat, finansal hizmet sağlayan şirketleri, Borsa ile ilgili faaliyetleri, posta yoluyla para transferlerini, gayri menkul acentalarını, gaziolar, antikacılar, sigorta şirketleri ve avukatlar aracılığıyla gerçekleştirilen para transferlerini de içine almaktadır.¹⁰⁴

Macaristan'ın para aklamayı engelleyici rejimi oluşturma yolundaki ilerlemeleriyle ilgili olarak, Haziran 2002'de FATF (Financial Action Task Force); Macaristan'ı kara para aklanmasını engellemek için konulan normlara tam uymayan ülkelerin bulunduğu kara listeden silmiştir. FATF raporu Macaristan'ın bu yoldaki ilerlemelerine vurgu yapmış ve mevzuatın gayri menkul acentaları, vergi danışmanları, avukatlar ve kamu noterleri gibi bankacılık dışındaki sektörlerle genişletilmesini olumlu değerlendirmiştir.¹⁰⁵

Yargısal anlamda, Macaristan gelişmiş bir ticari hukuk sistemine de sahip durumdadır. 1 Haziran 2003 tarihi itibarıyla mahkeme sistemi de modernize edilmiştir. Varolan üç aşamalı mahkeme sistemine (Yerel Mahkemeler, Temyiz Mahkemeleri ve Yüce Divan) yeni bir aşama olarak Yüksek Adalet Divanı eklenmiştir. Esasen Parlamento, her bir mahkemenin iş yükünü azaltmak ve temyiz sürecini hızlandırmak için beş adet bölgesel mahkeme olarak Yüksek Adalet Divanı'nı kurmuştur.

Macaristan, yabancı yatırımcılar ve devlet arasındaki anlaşmazlıkların çözümlenemediği durumlarda Uluslararası Tahkim'e başvurmayı kabul etmiştir. Aynı zamanda, Macaristan Ticaret Odası, Çalışma Bakanlığı ve yerel belediyeler nezdinde de

¹⁰³ **First Evaluation Round: Compliance Report on Hungary**, GRECO-Department of Crime Problems, 18.03.2005, pp. 1-9.

¹⁰⁴ www.imf.org/external/np/rosc/hun/fiscal.htm

yerleşik yurtiçi tahkim kuruluşları mevcuttur. Macaristan, “Yatırım Anlaşmazlıklarının Uluslararası Çözümü Merkezi (ICSID)”¹⁰⁵’ne de üyedir.

Neticede, Macaristan Merkez Bankası’na göre yabancı yatırımcılar 38.000’den fazla şirket kurmuş ve 1990 ile 2004 yılları arasında 47.380 milyon EUR yatırım yapmıştır. Ekonomi Bakanlığı’nın verilerine göre ise, bu yatırımların %29’unu ABD, %26’sını Almanya sağlamakta olup, toplam DYY’nin %46’ı imalat, %12’si gayri menkul, %11’i ticaret ve tamirat, %10,1’i finans, %8,5’u ulaştırma ile telekomünikasyon ve %5’i ise enerji ile depolama sektörüne yönelmiştir. Dünyanın 50 büyük çokuluslu şirketin 40’ı Macaristan’da faaliyet göstermektedir. (EK-3 Macaristan’daki En Büyük 25 Yatırım)

2005 yılının ilk çeyreğinin sonunda doğrudan yabancı sermaye miktarı Macaristan’da 50 milyar Euro’ya varırken, bu oran tüm MDA bölgesinde kişi başına ortalamada en yüksek seviyeyi resmetmektedir(Macaristan-4.967Euro, Çek Cumhuriyeti-4.217Euro, Slovakya-2.097Euro, Polonya-1.148Euro). Bu noktada dikkat çeken diğer husus 2004 yılında ülkeye çekilen DYY miktarının 3.323 milyon Euro’ya vararak, 2001 yılından itibaren çizilecek tabloda en yüksek seviyeyi göstermesidir. Diğer önemli nokta ise, 2005 yılı içinde beklenen 3,5-4 milyar Euro’luk yabancı sermaye yatırımının, DYY’nin kâr yatırımlarından oluşacak olmasıdır. Esasen şu ana kadar olan 50 milyar Euro’luk DYY yatırımının 40,2 milyarlık kısmı da yurtdışı kaynaklardan direk gelen veya oluşan kârların tekrar yatırma dönüştürülmesi ile kazanılmıştır.¹⁰⁶

¹⁰⁵ www1.oecd.org/fatf/40Recs_en.htm

* ICSID 1966 yılında Dünya Bankası tarafından kurulmuş olup hükümetler ile yabancı yatırımcılar arasındaki yatırım anlaşmazlıklarının çözümünü kolaylaştırmak için dizayn edilmiş bir uluslararası kuruluştur. Böylelikle, uluslararası yatırımın artışına yardım etmek istenmiştir. ICSID, 14 Ekim 1966’da yürürlüğe giren Devletler ile Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Konvansiyonu tahtında kurulmuştur. ICSID bir İdare Kurulu ve bir Sekreteryaya’ndan oluşur. Dünya Bankası başkanı tarafından yönetilen ve her üye ülkeden bir temsilci içeren ICSID, idare kurulu ile sekreteryadan oluşmaktadır. Konvansiyona bağlı olarak, ICSID üye ülkeler ile diğer üye ülkelerin vatandaşı olan yatırımcılar arasındaki meselelerin çözümünü ve tahkimini kolaylaştırmayı çalışır. ICSID’in tahkimine ve arabuluculuğuna başvuru tamamen isteğe bağlıdır. Fakat, başvurulduktan sonra hiçbir taraf tek taraflı olarak süreçten çekilemez. Ayrıca, bütün üye ülkeler davaya taraf olsun olmasın ICSID’in kararlarını kabul etme ve uygulama zorunluluğundadır. ICSID’in gözetimi altındaki tahkim diğer dört adet uluslararası ticaret ve yatırım anlaşması (NAFTA, Enerji İmtiyaz Anlaşması-ECT, CAFTA ve MERCOSUR Yatırım Protokolü) tahtındaki anlaşmazlık çözüm mekanizmalarının bir benzeridir.

SONUÇ

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından sağ parti hükümetince yönetilen Macaristan, ikinci dünya savaşında Almanya'nın yanında yer almış ve yönetimi de Nazilerce gerçekleştirilmiştir. Savaşın sonu ile beraber Kızıl Ordu Nazi yönetimine son verirken, 1947 seçimleri Macaristan Sosyalist İşçi Partisinin liderliği ile son bulmuştur.

Komünist yapılanma ile beraber ekonomik ve siyasi dönüşüm, Macaristan'ı aynı zamanda COMECON ve VARŞOVA Paktı içine çekmişti. Ancak, II. Dünya Savaşına kadar tarım ülkesi iken, Macaristan'ın Sovyet üretim planlamaları çerçevesinde teknolojik olarak geri, ağır bir endüstrileşme içine girmesi ve tarımsal üretimde de yaşanan düşüş sonrası başlayan genel kıtlık probleminin aşılammaması, toplumda karşı devrim söylemlerini başlatmıştı. Düzelmeyen ekonomik zayıflık ve komünist dikta ülke içinde hoşnutsuzluğu her geçen gün arttırırken, Başbakan Imre Nagy'nin Varşova Paktından çekilme isteği Sovyet işgalini beraber getirmiş ve çıkan ayaklanmalarda 20 bin kişi hayatını kaybetmişti. Bu olay, Doğu bloku içinde ilk anti-totaliter devrim olarak kabul görmektedir. 1956 ayaklanmaları olarak adlandırılan bu olaylar her ne kadar bastırılrsa da ülke içinde tarım reformuna ve ceza kanununda değişikliğe gidilen yolun önü açılmıştır. 1957 tarım reformuyla beraber, köylüler kendilerine verilen araziyle beraber, herhangi bir kooperatife bağlı olmaksızın ürünlerini serbestçe satma imkanını yakalamışlardır. Bu süreç 1968 yılında Yeni Ekonomik Mekanizma olarak adlandırılan ekonomik reform paketi ile devam etmiştir. Plan ekonomik gelişim için ana kriteri merkezi planlamadan zorunlu ekonomik gerekliliklere kaydırırken, aynı zamanda ülkeyi ekonomik sistemin de gereklilikleri içinde yer aldirmayı amaçlamıştır.

1968 reformları endüstriyel ürün artışını sağlamışsa da teşebbüslerin merkeze bağıllığının, kaynakların yukardan tahsisi bazında engellenmesinde fazla etkili olamamıştır. Zira yatırım kararları tamamen merkezi planlama çerçevesinde

¹⁰⁶ "Overview of Foreign Direct Investment in Hungary," Hungarian Ministry of Economy and Transport, 2005, (Çevrimiçi) www.en.gkm.gov.hu/data/83092/fdi_200507_overview_ENG.pdf, 13.07.2005.

gerçekleşiyordu. 1974 yılında küresel olarak yaşanan petrol krizi ise, yaptığı ihracat ile ithalatını ve dış borcunu finanse ederek 1968'den 1974 yılına kadar ortalama %6'lık büyüme oranları yakalayan Macaristan'ın 1978 yılı geldiğinde dış borcunu üçe katlamasına neden olmuştur. Uluslararası ekonomik yapı ile de birleşmenin bir göstergesi olan bu durum, ülke içinde ikinci bir Yeni Ekonomik Mekanizma dönemini başlatarak yeni kurumsal yapılanmaya öncelik verilmiştir. Süreç, Macaristan'ın 1982 yılında IMF ve Dünya Bankasına üye olmasıyla devam etmiştir. IMF ile yapılan iki stand-by anlaşması, Forint'in değerinin düşürülmesi, ihracat teşviklerinin ve sübvansiyonların kesilmesi, Katma Değer ile Gelir vergilerinin eklenmesi, ekonomide istikrarı yakalamak için yapılan çabalar idi. Ülke dış borç ve cari açık oranları bazında MDA ülkeleri içinde en üst sırada olmasına karşın, serbest piyasa ekonomisine geçişte ise öncü durumundaydı.

Tüm bu tablo, 1989 yılında Gorbaçov'un Perestroika ve Glasnot adlı iki temel reformuyla birleşmiştir. Özellikle Glasnot politikası ile kendi ekonomileri üzerinde daha etkin olma ve ulusal kimliklerini daha kolay ifade etme ortamını yakalayan MDA ülkeleri içinde Macaristan'da işletmeler artık bağımsız karar organları şeklinde kendi üretim planlarını uygulayabiliyorlardı. Bu ortamda, Haziran 1989 tarihinde Imre Nagy'nin sembolik cenaze törenine 300 bin'den fazla kişinin katılımı gerçekleşmiştir. Aynı yılın Eylül ayı ortalarında ise ülke Macaristan Cumhuriyeti olarak yeniden adlandırılmıştır.

Berlin Duvarının yıkılışı, Varşova Paktı çatısı altındaki askeri işbirliğinin anlamını yitirmesi ve COMECON'a üyeliğin ekonomik anlamda Sovyetler Birliği'ne bağlı olmayı çağırıştırdığından, demokrasiyi yeni benimsemiş çoğu MDA ülkesi tarafından reddedilmesi sonucunda, AB bu ülkelerde bundan sonraki geçiş döneminin başarıyla tamamlanması için ekonomik ve siyasi desteğini arttırmıştır. AB 1989 yılından itibaren bölge ülkeleri ile ticaret ve işbirliği anlaşmaları yapmaya başlamıştır. Miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve bölge ülkeleri tercihli ticaret rejimine dahil edilmeye başlanmıştır.

Esasen, MDA ülkelerinde serbest piyasa ekonomisi ve demokratikleşme yolunda Batı ile sıkı işbirliği, bu anlamda da AB üyeliğinin elde edilmesi zorunlu bir amaç olarak görülüyordu. Bu çizgide 1991 yılının sonundan itibaren imzalanmaya başlanan Avrupa Antlaşmaları, bir yandan taraflar arasındaki ticareti teşvik etmiş, diğer yandan da MDA

lkelerinde demokrasinin yerleşmesine ve serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazanmasına yardımcı olmuşlardır. Beş ana başlık olan Malların Serbest Dolaşımı, İşgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı, Rekabet politikasının benimsenmesi ve yasaların uyumlaştırılması, Ekonomik işbirliği, Mali işbirlik ile ilgili düzenlemeler, bu konudaki dinamikleri oluşturmaktadır. Burada dikkat çeken nokta, imzalanan Avrupa Antlaşmalarında AB'ye tam üyeliği düzenleyen herhangi bir hükme yer verilmemesidir. Zira süreç, 1993 yılında Kopenhag'da AB zirvesinde alınan, MDA lkelerinin belli şartları sağlaması koşuluyla AB'ye tam üye olma hakkını kazanmasıyla netleşmiştir. Bu anlamda, demokratik düzen ve hukukun üstünlüğünün inşa edilmesi, insan haklarına ve azınlık haklarına saygı, serbest piyasa ekonomisinin varlığı ve birlik içinde diğer ekonomilerle rekabet edebilir güçte olmak, son olarak da tüm kurum ve kuruluşlarda istikrar, zorunluluklar olarak ortaya çıkmıştır. Süreç Essen zirvesinde Katılım Öncesi Stratejinin kabul edilmesi ki yabancı sermaye girişini teşvik edicidir ve bunu takiben de Beyaz Kitap adlı rapor ile AB Tek Pazarı'na uyum için ekonomik reformlar ve endüstriyel yeniden yapılanma gibi gerekliliklerin belirlenmesi ile devam etmiştir. 1997 yılında gelinen noktada tablo, AB Komisyonunun Gündem 2000 adlı adlı raporunda AB'ye tam üyelik için başvuruda bulunmuş 10 MDA lkesinden Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya ve Slovenya'nın Kopenhag Zirve Toplantısında belirlenen tam üyelik koşullarını sağlayabildiği ve müzakerelerin başlatılabileceği şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu amaçla Katılım Ortaklığı Belgeleri düzenlenmiş ve aday ülkelerin gerçekleştirmesi gereken çalışmaları, öncelikler doğrultusunda ortaya konmuştur. Aslında katılım müzakereleri ile AB müktesebatının aday ülkeler tarafından uygulanabilir hale getirilmesi amaçlanmıştır.

Tüm bu dönüşüm sürecine parasal yardım amacıyla, AB ilk olarak PHARE programını harekete geçirmiştir. Daha 1992 yılına gelindiğinde bölgeye yapılan yardım 46,9 milyar Ecu'ya ulaşmıştır. PHARE programı ile yatırımları veya yatırımcıları desteklemek değil, yatırımları özendirici ve serbest piyasa ekonomisini teşvik edici koşulları oluşturmak amaçlanmıştır. Ayrıca program, bu ülkelerin Birlik müktesebatına uyumunu da kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Bu programdan yapılan yardımların finansmanı büyük ölçüde EIB ile EBRD tarafından karşılanmıştır. Diğer finansman gelirleri ise Dünya Bankası ve Avrupa Kalkınma Fonu'ndan gelmiştir. Aynı doğrultuda,

2000 yılından itibaren çevre ve ulaşım şartlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için ISPA programı, tarım sektörüyle kırsal kesimlerdeki yapısal düzenlemeler için ise SAPARD programı başlatılmıştır.

AB'nin tüm bu yollarla desteklediği dönüşüm sürecinde, Macaristan'da 1989 devrimi sonrası Antall hükümeti başa geçmişti. Fiyatların serbest bırakılması ile birleşen sübvansiyon kesintileri ve COMECON'un çözülmesi üretimde düşüşe ve işsizlikte ise artışa neden olmuştu. Çözüm anlamında kurulan VISEGRAD yapılanması ise yetersiz kalmıştır. 1993 yılında Antall'ın ölümü sonrası, 1994 seçimlerinde Avrupa ile bütünleşmeyi vaat eden Horn'un başında bulunduğu MSZP seçimleri kazanmıştır. Horn, AB üyeliğine verilen öncelik doğrultusunda yapısal değişikliklere gitmiştir: Tüketici Haklarını Koruma Kurumu ve Gıda Sağlığı Enstitüsü, Macaristan Mali Denetim Otoritesi, Organize Suçlar Teşkilatı, Fikri ve Sınai Hakları korumakla görevli Macaristan Patent Dairesi, Haksız ve Kısıtlayıcı Pazar Uygulamalarını Yasaklayıcı Kanun ve Rekabet Kurumu, Kamu Maliyesi hakkındaki Kanun ile Devlet Yardımı Kontrol Sistemi ve Devlet Yardımı Denetleme Ofisi, Merkez Bankası hakkındaki Kanun ile bankaya verilen özerklik bu anlamda göze çarpan düzenlemeler olarak sayılabilir.

Her ne kadar bu tarz yapısal düzenlemeler oluşturulsa da bunların hayata geçirilmesi ve AB üyeliğinin ekonomik gereksinimlerinin karşılanması için yabancı yatırım dinamiğinin karşılanması için yabancı yatırım dinamiğinin zorunluluğu belirlemiştir. Zira, COMECON içindeki yapılanmada tarım ürünleri ihracatçısı rolü biçilen Macaristan'ın ihracat gelirlerini arttırması için gerek duyduğu endüstriyel yapılanmanın oluşturulması ve mevcut olanların da teknolojik olarak yenilenmesinde yabancı yatırım ana ihtiyaç olarak belirliyordu. Neticede, yabancı sermaye ve onunla paralel giden özelleştirme, Macaristan'ın AB üyelik sürecinde ona yapısal reformların oluşturulması, uygulanması ve ekonomik gelişim meselelerinde büyük ivme kazandırmıştır.

Özelleştirme ile devlet, işletmelere önceden vermek zorunda kaldığı sübvansiyon yükünden kurtulmanın yanında, bu işletmelerden vergi geliri de kazanmaya başlamıştır. Böylece kamu sektörünün borç alma gereksinimi azalırken, rekabet koşullarına dayanan serbest piyasa kavramının da yolu açılmış olmaktadır. MDA ülkelerinde özelleştirme sadece ekonomik anlam değil, aynı zamanda toplumsal süreçlerde de devletsizleştirme

anlamına gelmiştir. Bu ülkelerde, özelleştirme meselesinde yöntem olarak beş ana alternatif ortaya çıkmıştır: Küçük özelleştirme, halka bedava hisse senedi dağıtılması yöntemi, işletmelerin işçilere satılması yöntemi, spontan yöntem ve yukardan başlatılan dönüşümler. Ancak, doğu bloku içinde toplumsal mülkiyetin esas alındığı bu ülkelerde kayda değer bir sermaye birikiminin bulunmaması, ilk aşamada hükümet politikalarında özelleştirilecek devlet firmalarına yabancı sermayeyi yönlendirme fikrini ortaya çıkarmıştır. Böylece, bu ülkelerde özelleştirme sürecinin hız kazanmasıyla yabancı sermaye yatırımlarında da önemli bir ivme kaydedilmiştir. 1996 yılı itibariyle özellikle Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'nın özelleştirme süreçlerini tamamlamaları ile beraber yabancı yatırımcıların üretim tesislerini bizzat inşa etmeleri tarzında yeni yatırım alanlarına yöneldikleri görülmüştür. 2001 yılı sonunda MDA ülkelerindeki toplam yabancı yatırım meblağı 160 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır.

MDA ülkeleri tüm bu dönem boyunca bir yandan sıkı maliye ve para politikaları uygularken, diğer taraftan dış ticaretin liberalleştirilmesi, özelleştirme ve yabancı sermayenin teşviki gibi enstrümanları hızlı ekonomik gelişme ve kalkınmanın sağlanması için geniş kapsamlı bir şekilde uygulamaya koyulmuşlardır. Zira, yüksek randımana sahip yabancı sermaye yatırımları, eski teknolojilerle çalışan verimsiz kamu işletmelerini, son model ekipman ve bilgi teknolojisi ile çalışan modern sanayi tesislerine dönüştürmüşlerdir. Bu anlamda, söz konusu yatırımlar MDA ülkelerinin dünya ve özellikle AB ekonomisine entegrasyonu açısından önemli işlevi yerine getirmişlerdir.

Macaristan'ın özelleştirme süreci ise, MDA ülkeleri içinde, Doğu Bloku dahilindeyken yapmış olduğu girişimlerle daha köklü bir yapıya sahipti. 1984 yılında çıkardığı işletme yasası ile işletmelerin %80'ini yönetim konseyi ile tanıştırmıştı. Böylece firmalar bir anlamda özerklik kazanmışlardı. 1986 yılında hazırlanan ve bir yıl sonra açıklanan "Dönüşüm ve Reform" başlıklı çalışma ise özelleştirmeyi ilk kez siyasi bir amaç olarak toplumun önüne getirmişti. 1988 Şirketler ve 1989 Dönüşüm Kanunları ile herhangi bir sınırlama getirmeksizin bu sürece yabancı katılımına izin verilmiştir.

Macaristan'da devlet işletme yöneticilerini dışlamadan, onların bilgi birikimi ile iş tecrübelerinden yararlanarak daha hızlı ve etkili olacağını düşündüğü Spontan Özelleştirme metoduna ağırlık vermiştir. Sürecin merkezileştirilmemesi ise hükümete,

politikacılara ve bürokratlara yakın olanların bir takım ayrıcalıklar kazanma şanslarını engellemiştir. Bu boyutta, tamamen özelleştirme meselesi ile ilgilenmek SPA kurulmuştur. SPA aktif özelleştirmeye, zira işletme yöneticilerinin özelleştirmeye her zaman sıcak baktığı şüpheliydi, ve işletmelerin fiyatının belirlenmesinde piyasa değerinin altına inilmemeye çok özen göstermiştir. 1995 yılındaki düzenlemeyle SPA yerini APV'ye bırakmıştır. APV yapmış olduğu işlemler bazında bağımsız bir denetleme kurumu tarafından incelemeye tabi olmuştur.

Macaristan'da komünist dönem içinde mülkiyeti devletleştirilen herkes, el konulan mülkiyetin veya herhangi bir hizmetin aynen geri verilmesi şeklinde değil ancak yaklaşık değerinin hesaplanarak karşılığında kupon verilmesi şeklinde, haklarının telafisi ayrıcalığına da sahipti. Kuponlar kendilerine verilen kimselerce bağımsız şekilde kullanılabilirdi. Ancak bahsettiğimiz gibi ana amaç spontan yöntem ile pazar ekonomisi dinamiği içinde özelleştirmenin tamamlanması idi. Bu aşamada anonim şirketler ufak parçalara ayrılmayarak özelleştirme süreçlerine yabancı sermaye davet edilmiştir. Böylece ülkede sıkı para politikasının yarattığı kaynak darlığı yabancı sermayenin devreye sokulması ile aşılma imkanına kavuşmuştur. Ülkenin özelleştirme sürecine canlılık katan yabancı sermaye, aynı zamanda dış borç yükünün azalmasına ve ekonominin yeniden yapılanmasına öncülük etmiştir.

Esasen yabancı sermaye uluslararası alanda iki değişik yolla yatırımlarını diğer ülkelere götürebilmektedir: Portföy yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları. Portföy yatırımları faiz gibi mali servet elde etmek için gerçekleştirilen, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırma yoluyla yapılan ve kendisiyle beraber teknoloji ile işletmecilik bilgisini de beraberinde getiren yatırımlardır. İşletmecilik ustalığı ve know-how'ı beraberinde getiren DYY'lar ayrıca rekabet faktörünü de geldikleri ülkeye sokmaktadırlar. Zira, yatırımı geri çekmek bir portföy yatırımı kadar kolay olmamaktadır. DYY'ların bir diğer özelliği ise genel itibarıyla çok uluslu şirketler tarafından yapılıyor olmalarıdır.

Genel itibarıyla yabancı sermaye yapacağı yatırımın kârlılığının teminatı olarak bir dizi gelişmelerde istikrar ve devamlılık aramaktadır. Makroekonomik gelişme ve

düzenlemeler, kurların ve fiyatların istikrarı, vergi düzenlemeleri, rekabet şartları gibi. Altyapı tesislerinin yeterliliği, para, kambiyo ve gümrük konularındaki uygulamalar, sermaye piyasasının gelişmişliği, kâr transferindeki uygulamalar, teşvikler, ihracat olanakları ve piyasaların büyüme potansiyelleri de bu anlamda sayılabilecek diğer kriterlerdir. Ekonomik nedenler çeşitlilik göstermekle birlikte, bunlar birbirinden bağımsız olarak değil, birbirlerini tamamlayarak işlemektedir. Diğer taraftan, yatırım yapılacak ülkenin iç politik istikrarının yanında dış politikasının da istikrarlı olması, ülkenin nüfus yoğunluğu, demografik dengesi, gelir dağılımı ve eğitim düzeyi de önem taşımaktadır. Özellikle sosyal yapıdaki uyumsuzluk ve dengesizlikler oluşturabileceği sosyal patlama riski bazında önem teşkil etmektedir.

Tüm bu kriterler doğrultusunda bir ülkeye yönelen yabancı sermaye, ekonomik bazda teknoloji ve yönetim bilgisi transferi, istihdam arttırımı, ödemeler dengesi oluşumu, sermaye birikimi, üretim kapasitesi arttırımı ve pozitif tasarruf-yatırım etkilerini sağlamaktadır. Bu dinamikleriyle yabancı sermaye MDA ülkeleri tarafından AB ile bütünleşme yolunda genel olarak ekonomik gelişme ve büyümenin yakalanması, bütçe açıklarının finanse edilmesi anlamında hayati rol üstlenmiştir. Diğer yandan, yabancı sermayenin bir ülkeye geliş şartlarının belirgin olması, MDA ülkelerini ilgili alanlarda ciddi bir yapılanma içine sokmuştur. Bölge ülkelerinin AB ile bütünleşme yolunda karşılıklı müzakereler bazında oluşturdukları düzenlemeler ve uygulamalar, yabancı sermayenin bir ülkeye geliş ve ülkede kalış gereklilikleri ile örtüşerek ikili bir dinamizm getirmiştir. Çıkarılan kanun ve düzenlemelerin hayata geçirilmesi zorunluluğu, AB takibine gerek kalmadan, bizzat yabancı sermayenin geliş gerekliliklerinin yerine getirilmesi doğrultusunda tamamlanmıştır. Yabancı sermayenin ivmelendirdiği dönüşüm AB üyeliğini yakınlaştıırken, siyasi ve ekonomik istikrarın AB üyeliği ile pekiştirilecek olması beklentisi ise yabancı sermayenin bu ülkelere daha da fazla yönelmesine yol açmıştır. Bu anlamda, 1999 yılında MDA ülkelerinde yabancı yatırımcıların toplam yerli üretim içersindeki payı, dünya ortalaması olan %17,3'ün çok üzerinde %27,8 olmuştur. Bu ülkelerde en önemli yatırımcı AB, ülkeler bazında ise Almanya, Avusturya, İtalya, Hollanda, Fransa sırası takip edilmiştir. AB dışında en büyük yatırımcı sırasıyla ABD, Japonya ve Güney Kore'dir.

Macaristan, ekonomik ve siyasi dönüşümün ana aşamasını oluşturan 1995 yılı sonuna kadar 13 milyar dolar çekerek bölgeye gelen toplam yabancı sermaye'nin %40'ını barındırmıştır. Aynı zamanda, bu dönemde dünya sermaye ithalatındaki ilk beş ülke içinde yer almıştır. 1993 yılında yabancı sermayenin toplam yurtiçi hasıla içindeki payı %9 seviyelerindeyken, 1994 yılında %12'lere çıkarak Çek Cumhuriyeti ve Polonya'nın üç katı seviyelerine ulaşmıştır. 1994 yılında yabancı sermayenin azınlıkta bulunduğu firma oranı %16, tamamen yabancı sermayeden oluşan firmaların oranı ise %41 olmuştur. Macaristan özelleştirme süreci ile ivmelendirdiği bu süreci, oluşturduğu iç dinamikleriyle tamamlamıştır.

Neticede, 1990'dan beri her hükümetin önceliği farklı olmasına rağmen, Macaristan'daki genel özelleştirme hedefleri aşağıdaki gibidir:

- Özel mülkiyete dayalı bir piyasa ekonomisi oluşturmak
- İşletme yönetiminin etkinliğinin artırılması ve rekabetin güçlendirilmesi
- Ekonominin sermaye eksikliğini azaltmak
- Yeni teknolojilerin, imalat tekniklerinin, pazarlama ve yönetim metodlarının getirilmesi
- Devletin gelirlerinin artırılması ve ekonomideki rolünün azaltılması
- Yurtiçi sermaye piyasalarının, yerli ve uluslararası sermaye ile çok uluslu şirketleri içine alacak şekilde geliştirilmesi
- Mülk sahibi bir sınıfının oluşturulması, yerli girişimlerin gelişmesinin desteklenmesi
- Yeni mesleklerin oluşturulması ve varolanların korunması
- Mevcut ve oluşacak varlıkların çalışanlar ve yönetim tarafından mülk edinilmesinin ilerletilmesi
- Yerli küçük yatırımcıların sayısının artırılması, tazminat belgesi karşılığında varlık teklif edilmesi

Bu anlamda, Macaristan'da özelleştirme dört aşamaya bölünebilir:

1. Macaristan, 1994'e kadar iyi işleyen, piyasası olan şirketleri satmış ve aynı zamanda yerli küçük yatırımcılara mümkün olduğunca en geniş varlıkları sunmaya çalışmıştır.

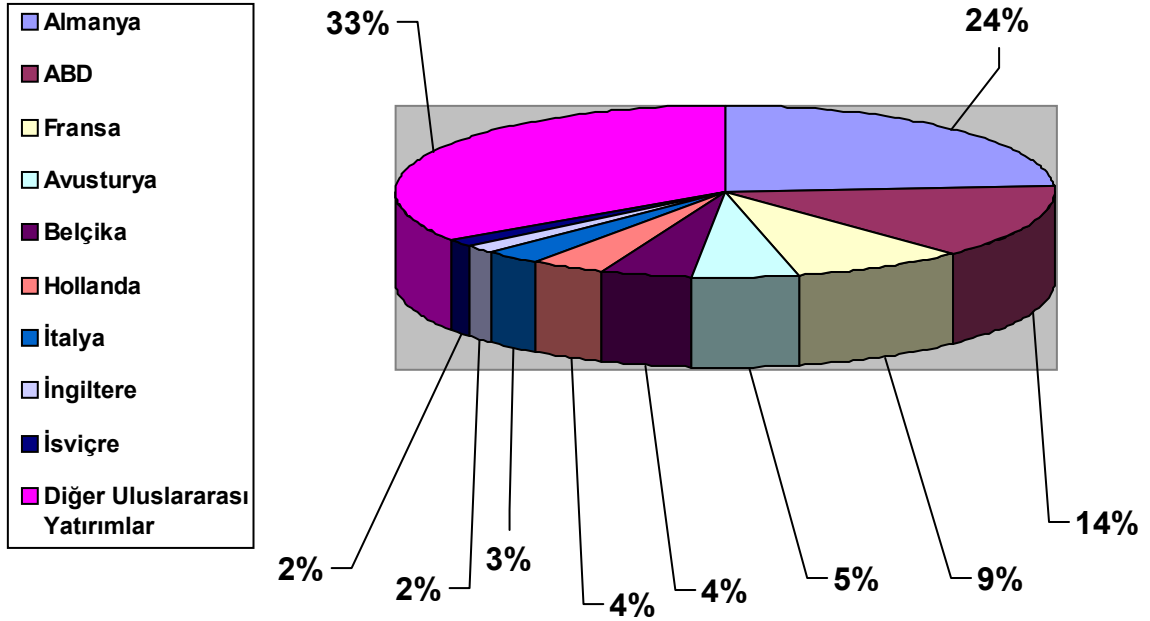
2. 1995 ve 1997 arasında büyük stratejik şirketler (kamu hizmet kuruluşları, bankalar ve stratejik önemdeki şirketler) özellikle stratejik yatırımcılarla artan bir hızla özelleştirilmiştir.
3. 1997'den beri sermaye piyasası işlemleri (halka açılmalar, borsada hisse satımı) ve satılması daha zor olan küçük hisseli özelleştirmeler, özelleştirme sürecinin önceliği haline gelmiştir.
4. 2002 ve 2004 arası son aşamayı oluşturmuştur. Özelleştirme süreci 2003 yılında büyük ölçüde tamamlanmıştır: Banka özelleştirmeleri sona ermiş, tazminat kuponlarının çoğu el değiştirmiş, 9 büyük tarım şirketinin satımı- Dunafer Rt., Siotour, National Coursebook Publishing Co.- bitmiştir. Yılın en fazla gelir getiren işi olan Gedeon Richter Chemical Works Ltd.'nin özelleştirilmesi başarıyla sonuçlandırılmıştır.

Tüm bu süreç sonunda, 1990'dan 2004 Aralık ayının sonuna kadar özelleştirme gelirleri HUF 2377,92 milyar (yaklaşık USD 15,83 milyar)'a ulaşmıştır. Toplam gelirlerin % 50,1'i yabancı yatırımcılardan, % 38,3 yurtiçi gelirden, % 3,6'sı önceden-yayımlanmış kredilerden ve % 8'i ise tazminat belgelerinden gelmiştir. Nominal olarak, gelirler 1995 yılında özellikle enerji sektörünün özelleştirilmesi sayesinde en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Özelleştirmenin bu dinamiği içinde yabancı yatırımcıların rolünü incelediğimizde, belli başlı çokuluslu imalat şirketleri, sigorta şirketleri ve bankalar Macaristan'a yatırım yapmıştır. 1990'dan bu yana, özelleştirme süreci, geniş bir yatırımcı müşteri portföyüne sahip olan büyük uluslararası danışmanlık ve gözetim firmalarınca desteklenmiştir.

Yabancı yatırımcıların özelleştirme sürecindeki paylarına baktığımızda ise; 2004 Aralık ayına kadar, Almanya % 23,4'le en büyük paya sahip olmuş ve onu %13,3 oranla ABD, %8,3 oranla Fransa, %5,1 oranla Avusturya ve %4,3 oranla Belçika takip etmiştir. Dikkati çeken diğer bir husus da uluslararası sermaye piyasaları yoluyla hisse satımlarının % 33,4 gibi yüksek bir orana ulaşması olmuştur. (Şekil 2 - Green field yatırımlarını içermemektedir.)

Şekil-2
Yabancı Yatırımlar-1990'dan beri Toplam Satışlar

Kaynak: www.apvrt.hu/english/m1.html

Batı şirketleri Macaristan'ı başlangıçta, yeni bir pazar elde etmek, bölgede varlıklarını ortaya koymak ve düşük üretim maliyetleri dolayısıyla tercih ederlerken, zamanla bu durum değişmeye başlamıştır. Macaristan'daki siyasi istikrar ile anayasal devlet kurumlarının ve yasal güvencelerin varlığı ülkenin genel görünüşünü kısa zamanda farklılaştırmıştır. İşletmecilik ve iş unsurları ise her zaman etkili bir rol oynamıştır. Macar ekonomisi gelişmiş endüstriyel altyapısı ve bankacılık sistemini ile sürdürülebilir bir büyümeye sahip olarak ön plana çıkmıştır. Yabancı kredi derecelendirme kuruluşlarının ülke risk oranı oldukça düşük ve ülke parasının uluslararası konvertibiliteye sahip değerlendirmeleri ise bu tabloyu tamamlar nitelikte ortaya çıkmıştır.

Diğer yandan bu tabloyu daha somutlaştıracak olursak;

- Macar hükümeti bütün kârların Amerikan doları olarak yurtdışına çıkmasını güvence altına almış; aynı zamanda Macaristan'daki yatırımlar siyasi risklere karşı OPIC sigortası tarafından garantiye alınmıştır.
- Macaristan'ın 2004 yılında Avrupa Birliği üyeliğine kabul edilmesinden önce yatırım yapan tüm yatırımcılar, 2011 yılına kadar % 100 vergi muafiyetinden yararlanma hakkına sahip olmuşlardır.
- Macaristan'da yabancı joint-venture yatırımcılarına ödenen kârlar üzerinde hiçbir gelir vergisi bulunmazken, uluslararası anlaşmalarca çifte vergilendirmenin önüne geçilmiştir. % 18'lik oranı ile Macaristan'daki kurumlar vergisi Avrupa'daki en düşük vergi oranlarında biri durumundadır.
- Yabancı yönetim katılımı hiçbir kısıtlama olmaksızın serbest bırakılmış durumdadır.
- Macaristan'da tamamen devralmayı da kapsayacak şekilde sermaye ortaklığına hiçbir sınırlama getirilmemiş ve işletmenin yasal şeklini, yani işletmenin anonim, limited veya kolektif mi olacağına karar vermekte de işletmeciyi serbest bırakılmıştır.
- Makul bir ücret seviyesi ve iyi eğitilmiş işgücüyle Macaristan, herhangi bir işletmenin Avrupa merkezi için ideal bir yer olarak ortaya çıkmaktadır.* Aynı zamanda, Macaristan Avrupa Pazarı'nın 600 milyonluk tüketici kesimi için bir geçiş kapısı hizmeti de görmektedir.
- 2001 yılındaki uluslararası krize rağmen, Macaristan ekonomisi % 4 büyüme gerçekleştirmiştir. Bu, sene başına GSYH'nin % 5'ine tekabül eden 8 yıllık kesintisiz bir büyümeyi temsil etmektedir.
- Macaristan'da toplam endüstriyel aktiviteler içindeki payı 1998'de % 12 olan yüksek teknoloji faaliyetleri, 2000 yılında bu oranı % 27,3'e çıkartmış; aynı zamanda az yoğun teknolojik faaliyetlerin oranı ise aynı dönem içinde %60,7'den % 41,8'e düşmüştür.

* Toplam İşgücü: 4.500.000,- Sektörel bazda: Hizmet: %65, Endüstri: %27,6, Tarım: %8,3

Tablo 28
2001-2005 Yılları Arası Macaristan'daki Makroekonomik Göstergeler

	2001	2002	2003	2004	2005
GSYH (%)	3,8	3,5	2,9	4,0	3,8
Endüstriyel Üretim(%)	3,6	2,8	6,4	8,3	8,0
İhracat (%)	7,7	5,9	9,1	16,9	13,0
İthalat (%)	4,0	5,1	10,1	13,8	13,0
Tüketici fiyatı (%)	9,2	5,3	4,7	6,8	3,6
Dış Ticaret Dengesi	-2,5	-3,4	-4,2	-3,9	-4,0
Cari İşlemler Dengesi	-2,0	-5,0	-6,6	-7,1	-6,9
Direk Yabancı Sermaye	4,4	3,2	2,0	3,4	3,0-3,5
İşsizlik Oranı	5,7	5,9	5,8	6,1	6,1

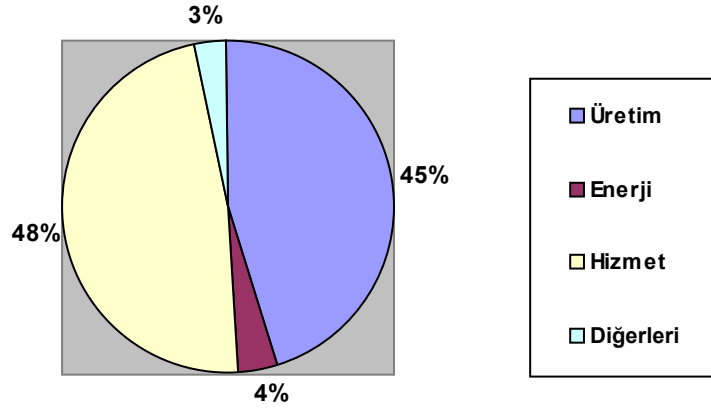
Kaynak: www.gkm.gov.hu

1980'li yıllarda başlayan demokratik piyasa ekonomisine geçiş sürecinde Macaristan, ekonominin çeşitli sektörlerinde yabancı sermayenin katılımını dengeli bir şekilde yakalamış ve istikrarlı bir yabancı sermaye akışı yaşamıştır. Geçmiş 15 yıl içerisinde yıllık 2,5-3 milyar Euro'luk sermaye girişiyle, Macaristan dış yatırım çekme konusunda ne kadar etkili bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. 10 milyonluk bir nüfusa sahip olan Macaristan, şimdiye kadar yaklaşık olarak 47 milyar Euro doğrudan yabancı yatırım çekmiştir. Sermaye piyasasına katılma miktarı ise 2004 Eylül ayı itibariyle 18,34 milyar Euro'ya (GSYH'nin %22,4'ü seviyesinde) varmıştır. 2004 Eylül ayı verilerine göre Budapeşte Borsası'nda kayıtlı 51 firma mevcut ve bunların 43'ü ise yurt dışı kaynaklı durumdadır.

1900 yılında % 100 yabancı olan şirket sayısı 231 ve yabancı ortaklı şirket sayısı 5.462 iken bu sayı bugün 27.000'e ulaşmıştır.

Şekil-3

Macaristan’da Sektörler Bazında Yabancı Sermaye Katılımı

Kaynak: www.nfh.hu

Macaristan, dönüşüm sürecinde ve AB üyelik kriterlerine uyum aşamasında yabancı sermaye dinamiğinden yararlanırken, tüm bu yapılanmaların yanında, Ulusal Kalkınma Planı çerçevesinde süreci, ek Ekonomik Rekabet Etkili, Tarımsal ve Kırsal Alan Etkili, Çevre Koruma ve Altyapı Etkili, İnsan Kaynakları Geliştirme Eksenli ve Bölgesel Odaklı programları ile de kontrol altında tutmuştur.

Sonuç olarak, bahsini ettiğimiz bu gelişmeleri, Macaristan’ın AB’ye üye olma konusunda bağlayıcı olan müktesebata uyma ve yabancı sermaye çekme stratejileri açısından değerlendirdiğimizde, her iki sürecin birbirlerini yakından etkilediğini ve Macaristan’ın bu her iki hedefine de ulaşmasının ivme ve etkinlik kazandığını görmekteyiz. Bu anlamda, AB Müktesebatı çerçevesinde Şirketler hukuku, Rekabet, Ulaştırma Politikası, Vergilendirme, Sosyal Politika ve İstihdam, Enerji, Sanayi Politikası, KOBİ’ler, Eğitim ve Öğretim, Telekom ve Bilgi Teknolojileri, Bölgesel Politika, Çevre, Tüketicuyu Koruma ve Tüketici Sağlığı Politikası, Adalet ve İçişleri, Dış Ekonomik İlişkiler, Maliye ve Bütçe ile Kurumlar göze çarpan alanlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Batı Macaristan’a göre daha az ekonomik gelişmişlik ve ulaşım olanağına sahip bulunan Doğu ve Kuzey Macaristan’ın ekonomik gelişmişliğini dengelemek ve bu amaçla

yabancı sermayeden de yararlanmak için ulaşım ağlarının geliştirilmesi yapılan ilk çalışmalardandır. Yatırım Yoğunluk Oranları ile Doğu ve Kuzey Bölgelere giden yatırıma teşvikler sağlanmıştır. Bu doğrultuda Merkezi Macaristan ve Batı Transdanubia bölgeleri haricindeki yerlere yapılan yatırımlara, yatırım değerinin maksimum %50'sine kadar devlet desteğinden yararlanma hakkı sağlanmıştır. KOBİ'ler tarafından yapılan yatırımlarda da teşvik sistemi uygulanmış ve KOBİ'lerin ekonomik aktivitelerinin arttırılması yönünde teşvik sistemi uygulanmıştır. Ulusal Kalkınma Planı çerçevesinde, tarım ve kırsal kesimin kalkındırılması, ekonomik rekabetçiliğin arttırılması, işgücü ve insan kaynağının gelişimi, çevre ve altyapı gelişimi ve yine dengeli bölgesel gelişim amaç edinilmiştir. Bu amaca istinaden çevre koruma odaklı ya da internet hizmeti sağlayacak yerli ve yabancı yatırımcılara kurumlar vergisi indiriminden yararlanma hakkı tanınmıştır. Yine Macaristan Yatırım Geliştirme Programı da az gelişmiş bölgelerin yatırım çekme cazibesini hızlandırmaya, ancak çevreye duyarlı bir teknolojik değişimin gelişimine yönelmiştir. Finansal sektörün modernize edilmesi anlamında, Bankacılık Denetleme Kurulu, Sigorta ve Emeklilik Denetleme Kurulu ile birleşerek Macaristan Finansal Denetleme Kurulunu oluşturmuştur. 2003 tarihli Kredi Kuruluşları Kanunu ile finansal kuruluşların zararlarını gizlemeleri sıkı denetim altına alınmıştır. 1996 tarihli Menkul Kıymetler, Yatırım Hizmetleri ve Menkul Kıymetler Borsası Kanunu ile 1990 tarihli Menkul Kıymetler Borsası Kanunu, hazine, tahvil, hisse senedi, bono ve diğer menkul kıymetlerin denetlemesi ve ihracı yönündeki tüm detayları düzenlemiştir. 1 Haziran 2003 tarihinde Macaristan Avrupa Patent Konvansiyonu'na katılmış ve Macar Patent Kanunu da bu doğrultuda değiştirmiştir. Telif Hakları Hukuku Avrupa Birliği Enformasyon Toplumu Yönergesine göre düzenlenirken, Macaristan, DTÖ Fikri Mülkiyet Hakları Sözleşmesi ve WIPO Telif Hakları Sözleşmesine de taraf olmuştur. OECD Rüşvet Karşıtı Konvansiyona taraf olan Macaristan, Karşılıklı Yatırım Garantisi Birliği (MIGA), Paris Endüstriyel Mülkiyet Konvansiyonu, Dünya Entelektüel Mülkiyet Organizasyonları Konvansiyonu, Markaların Tescili ve Klasifikasyonu Hakkında Madrid ve Nice Anlaşmaları, Endüstriyel Tasarım Hakkında Hague ve Locarno Anlaşması ve Patent İşbirliği Anlaşmalarını da imzalamıştır. Macaristan'da Kamu Şeffaflık Kanunu 9 Mayıs 1995 tarihinde Parlamento'dan geçmiş ve 1 Kasım 1995'den beri de yürürlüktedir. Macaristan 2003'te Bütçe Şeffaflık Kanunu'nu da yürürlüğe koymuştur. Parlamento, Yolsuzluk Hakkında Strasbourg Ceza Hukuku Konvansiyonu ile Medeni Hukuk

Konvansiyonu’nu da yasama sürecinden geçirmiştir. 2003 tarihinde ise XV Para Aklamayı Önleme Kanunu Parlamento’dan geçirilmiştir. 1 Haziran 2003 tarihi itibarıyla mahkeme sistemi de modernize edilmiştir. Varolan üç aşamalı mahkeme sistemine (Yerel Mahkemeler, Temyiz Mahkemeleri ve Yüce Divan) yeni bir aşama olarak Yüksek Adalet Divanı eklenmiştir. Böylece her bir mahkemenin işgücü azaltılarak, temyiz sürecini hızlandırmak amaç edinilmiştir. Son olarak Macaristan’da okuma yazma oranı %98’i geçmekte olup işgücünün 2/3’ü teknik veya mesleki bir lise eğitimi almıştır. Macaristan, MDA bölgesinde çalışanların eğitimi konusunda en çok katılımın olduğu ve yüksek eğitime GSYH’den en çok payın harcandığı ülke konumundadır.

5 Kasım 2003’te yayımlanan Avrupa Komisyonu Raporu’nda, Macaristan’ın AB müktesebatında belirtilen kriterleri başarıyla yerine getirdiği belirtilmekteydi. Gerek AB müktesebatının gerektirdiği reformları gerçekleştirerek gerekse yabancı sermayeyi çekmek için yapılan yatırımlar ve çalışmalar sayesinde ülke Avrupa Birliği kriterlerini sağlamış duruma gelmişti. Nitekim gösterdiği bu performansıyla Macaristan, Mayıs 2004’te Avrupa Birliği’ne üye olmaya hak kazanmıştır. Netice olarak vurgulamak gerekirse yabancı sermayenin ülkeye çekilme süreci, Macaristan’ın Avrupa Birliği’ne üye olma sürecinde göz ardı edilemeyecek ve olumlu yönde bir etkiye bulunmuştur. Tam anlamıyla sinerji olarak nitelendirebileceğimiz bu etkileşim, ülkenin 1989 sonrası gerçekleştirdiği dönüşüm sürecinde, Avrupa’ya Dönüş sloganı ile netleşen rotasında ilerlemede belirleyici rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

Aghion, Philippe,
Olivier Blanchard:

“On Privatization Methods in Eastern Europe and Their Implications,” **Economics of Transition**, Vol: 6, No: 1, 1998, p. 14.

Aktar, Cengiz:

“**Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci**,” İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Allsop, Christopher,
Henryk Kierkowski:

“The assessment: Economics of Transition in Eastern and Central Europe,” **Oxford Review of Economic Policy**, Vol. 13, No. 2, 1997, pp. 24-26.

Apathy, Ervin, Istvan Çsillag,
Gabor Hunya, Kalman Mızsei,
Istvan Pataki, Tamas Reti:

“**Doğu Avrupa’da Özelleştirme: Alternatifler, Çıkarlar, Yasalar**,” Çev. Tarık Demircan, İstanbul, Şefik Matbaası, Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Artisen, Patrick, Matija Rojek,
Marjan Svetlicic:

“**Foregin Investment in Central and Eastern Europe**,” New York, St. Martin’s Press, 1993.

Balasubramanyam,
V.N., Neil Corless:

“**Turkey and Central and Eastern European Countries in Transition: Towards Membership of the EU**,” Edited by: S.Togan, V.N. Balasubramanyam, New York, Palgrave, 2001.

Bevan, Alan, Saul Estrin:

“The Determinants of Foreign Direct Investments in Transition Economies,” **CEPR Discussion Paper**, No. 2638, 2000, pp.42-47.

- Blanchard, Olivier: **“The Economics of Post-Communist Transition,”** Oxford, Clarendon Press, 1997.
- Borenstein, Eduardo,
Jose De Gregorio, Jong-Wha Lee: “How does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?,” **Journal of International Economics**, Vol: 45, 1998, pp.112-137.
- Brada, Josef: “Privatization is Transition—Or is it?,” **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 10, No. 2, 1996, p. 25-32.
- Brenton, Paul, Daniel Gros: “Trade Reorientation and Recovery in Transition Economies,” **Oxford Review of Economic Policy**, Vol:13(2), 1997, p.11-15.
- Buckley, Peter J.: **“Foreign Investment in Central&Eastern Europe,”** New York, Palgrave Publishers, 1993.
- Crampton, Robert: **“Eastern Europe in the Twentieth Century and After,”** London, Routledge, 1997.
- Croft, Stuart, John Redmond,
G. Wyn Rees, Mark Webber: **“The Enlargement of Europe,”** Manchester, Manchester University Press, 1999.
- Cukierman, Alex,
Geoffrey Miller, Bilin Neyapti: “Central Bank Reform, Liberalisation and Inflation in Transition Economies: An International Perspective,” **Journal of Monetary Economics**, Vol. 49, 2002, pp.237-264.
- Demakos, Gdimitri G.,
Balazs Horvatch, Elina Ribahova
Yi Wu: “Foreign Direct Investment in Southeastern Europe: How (and How Much) Can Policies

- Help?,” International Monetary Bank Working Paper WP/05/110, IMF European Department, June 2005.
- European Union Foreign Investment Report: “European Union Foreign Investment Yearbook” Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2001.
- Gitter, Robert J., Markus Scheuer: “Low Unemployment in the Czech Republic: Miracle or Mirage?,” **Monthly Labour Review**, Vol: 121, 1998, pp.32-38.
- Gomulka, Stanislaw: “The Polish Model of Transformation and Growth,” **Economics of Transition**, Vol: 6(1), 1998, pp.167-173.
- GRECO: “First Evaluation Round: Compliance Report on Hungary,” **Department of Crime Problems**, 18 Mart 2005.
- Güneş, Hurşit: “Gelmiyor, Çünkü Güvenmiyor...”, **Milliyet Gazetesi**, s.8, 23.02.2005.
- Hill, Peter J., Marge Karner: “**The Privatization Process: A Worldwide Perspective**,” Edited by: Terry L. Anderson, Peter J. Hill, Boston, Rowman&Littlefield Publishers, 1996.
- Hungarian Ministry of Agriculture and Rural Development: “Agricultural and Rural Development Operational Programme,” 16.12.2003, (Çevrimiçi) www.fvm.hu/doc/upload/200407/ardop.pdf, 17.12.2004.

Hungarian Ministry of Economy
And Transport:

“Development of the Hungarian National Road Network,” 18.11.2003, (Çevrimiçi)
http://en.gkm.gov.hu/balmenuangol/infrastructure/transportaccessibility/hungarian_national_road_network_2003nov.html, 22.09.2004.

Hungarian Ministry of Economy
And Transport:

“Overview of Foreign Direct Investment in Hungary,” 2005, (Çevrimiçi)
www.en.gkm.gov.hu/data/83092/fdi_200507_overview_ENG.pdf, 13.07.2005.

Hungarian Ministry of Education: **“Hungary Country Report: Language Education Policy Profile,”** Budapest, 2003.

Hungarian Ministry of
Employment and Labour:

“Hungary: Current Labour Market Information,” 2004,(Çevrimiçi)http://www.fmm.gov.hu/upload/doc/200405/hun_labour_market.pdf, 24.11.2004.

IMF:

“Foreign Direct Investment Statistics, How Countries Measure FDI Stock, 2001,” 2003, (Çevrimiçi)<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fdis/2003/fdistat.pdf>, 16.01.2005.

IMF Country Report:

“Hungary: Selected Issues,” No:05/215, Washington, International Monetary Fund Publication Services, Haziran 2005.

IMF Investment Report:

“Foreign Direct Investment Trends and Statistics,” Ed. by., Carol S. Caron, International Monetary Fund Statistics Department, 28 Ekim 2003.

- İktisadi Kalkınma Vakfı: “Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye,” **İktisadi Kalkınma Vakfı**, Sayı:170, Ağustos 2002.
- İktisadi Kalkınma Vakfı: “Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliği’nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi,” **İktisadi Kalkınma Vakfı**, Sayı: 150, Ağustos 1998.
- Jeffries, Ian: “**Eastern Europe at the Turn of the Twenty-First Century: A Guide to the Economies in Transition**,” Florence, Routledge, 2002.
- Jorgensen, Jan Guldegar: “**European Integration: An Economic Perspective**,” ED. BY., Jorgen Drud Hansen, Oxford, New York, Oxford University Press, 2001.
- Kovacs, Arpad: “Financial (State) Audit and the Fight Against Corruption,” **Social Management Sciences**, Vol:11, No:2, 2003, pp.137-155.
- Lawrence, Peter: “**The Political Economy of Privatization**,” Edited by: Thomas Clarke, Christos Pitelis, London, Routledge, 1993.
- Micklewright, John, Gyula Nagy: “Labour Market Policy and the Unemployed in Hungary,” **European Economic Review**, Vol:40(3-5), 1996, pp.819-828.
- Milenkovitch, Deborah: “The Politics of Economic Transformation,” **Journal of International Affairs**, Vol:45, 1998, pp.146-157.

- Miszei, Kalman: "Hungary: Gradualism Needs a Strategy," Economic Transformation in Central Europe, **CEPR**, 1993. pp. 131-186.
- Morisset, Jacques, Kelly Andrews: **"The Effectiveness of Promotion Agencies at Attracting Foreign Direct Investment,"** Washington, World Bank Publication, 2004.
- Preston, Christopher: **"Enlargement&Integration in the European Union,"** The Routledge/University Association for Contemporary European Studies Series, London, Routledge, 1997.
- Republic of Hungary,
Prime Minister's Office: **"Hungarian National Development Plan:2004-2006,"** signed Etele Barath, 28 Mart 2003.
- Rychetnik, Ludek: **"The Euro-Asian World: A Period of Transition,"** Ed. by., Telena Kalyuzhnova, Dov Lynch, London, Macmillan Press Ltd., 2000.
- Seyidoğlu, Halil: **"Uluslararası İktisat,"** 11.b. İstanbul, Güzem Yayınları, 1996.
- Smith, Alan: **"Return to Europe: The Reintegration of Eastern Europe,"** New York, Palgrave Publishers, 2000.
- Steinherr, Alfred: "Banking Reforms in Eastern European Countries," **Oxford Review of Economic Policy**, Vol. 13, No.2, 1997, pp. 43-49.

- Svejnar, Jan: “Transition Economies: Performances and Challenges,” **Journal of Economic Perspectives**, Vol: 16(1), 2002, pp. 3-28
- Svejnar, Jan: “**The Czech Republic and Economic Transition in Eastern Europe**,” California, Academic Press, 1995.
- Tausch, Arno: “**Global Political Economy& Post-1989 Change: The Place of the Central European Transition**,” New York: Palgrave Publishers, 2000.
- T.C. Budapeşte Büyükelçiliği
Ticaret Müşavirliği: “Macaristan’da Faaliyette Bulunmak İsteyen Firmalarımız İçin Bilgi Notu,” Eylül 2004.
- Uras, Güngör: “**Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**,” İstanbul, Formül Matbaası, 1979.
- United Nations World
Investment Report 2000: “**World Investment Report 2000: Cross-Border Mergers and Acquisitions and Development**,” United Nations Conference on Trade and Development, New York, United Nations Publication, 2000.
- United Nations World
Investment Report 2004: “**World Investment Report 2004: The Shift Towards Services**,” United Nations Conference on Trade and Development, New York, United Nations Publication, 2004.
- U.S. Department of State-Bureau
Of Public Affairs: “Country Reports on Human Rights Practices,” February 28, 2005, (Çevrimiçi)

<http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2004/41685.htm>, 12 Mayıs 2005.

U.S. Embassy Reports: “2005 Investment Climate Statement,” Washington, 2005.

Voszka, Eva: **“Privatization in the Transition Process: Recent Experiences in Eastern Europe,”** United Nations Conference on Trade and Development, New York, United Nations Publications, 1994.

Winiecki, Jan: **“Transition Economies and Foreign Trade,”** Florence, Routledge, 2001.

İNTERNET KAYNAKLARI:

www.apeh.hu/english/adorsz_en.htm

www.apvrt.hu/english/m1.html

www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/kitaplar/isteturkiye/turkce/tarih109.htm

www.ebrd.com/about/index.htm

www.eib.org/projects/loans/regions/list.asp?id=7

www.eib.org/site/index.asp?designation=accession

www.en.gkm.gov.hu/balmenuangol/economicpolicy/macroeconomicanalyses

www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e22103.htm

www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/RAPOR/MACARIST/siyasi.htm

www.fmm.gov.hu/main.php?folderID=1&articleID=1277&iid=1&ctag=articlelist

www.greco.coe.int

www.imf.org/external/np/rosc/hun/fiscal.htm

www.itd.hu/itdh/nid/Direct

<http://www.itdh.hu/itdh/nid/Facts;jsessionid=8DC8FDFC7849D858FD0984F132398737>

www.itd.hu/itdh/nid/FDI

www.itd.hu/itdh/nid/Introduction

www.itdh.hu/itdh/nid/Protection?em=investment%20protection

www.itdh.huitdh/nid/Tax

www.macaristan.org/4.5/index.php?option=content&task=view&id=32&Itemid=53

www.mnb.hu

www.nfh.hu/xindex2.htm?t=2&i=2162

www.oecd.org/fatf/AboutFATF_en.htm

www.oecd.org/fatf/40Recs_en.htm

www.opic.gov/

www.pszaf.hu/english/start.html

www.raymondjames.com

www.tusiad.org/turkish/rapor/tarih/148168.pdf

www.worldbank.org/icsid/basicdoc/basicdoc.htm

www.worldbank.org/icsid/about/about.htm

EK-1: Macaristan'a 1991-2004 Yılları Arası EBRD Yatırımları

Hungary

Project	Sector	Portfolio class	Year of signing	Project value	Loan	Equity	Total EBRD finance
				(€ 000)	(€ 000)	(€ 000)	(€ 000)
Direct investment							
Budapest wholesale market Construction of cold storage facilities, handling and service areas.	Agribusiness	State	1994	17,851	4,193	0	4,193
Cora – Hungary Expansion of hypermarket operations.	Agribusiness	Private	2003	274,000	55,000	0	55,000
Goldsun Expansion and modernisation of fruit and vegetable freezing and processing operation.	Agribusiness	Private	1993	4,053	4,053	0	4,053
Parmalat multi-project facility Equity investment in dairy producer.	Agribusiness	Private	2002	27,692	0	9,000	9,000
Budapest Bank Privatisation of major state-owned bank.	Bank equity	Private	1995	36,644	0	36,644	36,644
Eurocorp Equity investment in corporate finance advisory company, providing additional capital for its operations.	Bank equity	Private	1993	2,305	0	100	100
Hungarian Foreign Trade Bank (MKB) Privatisation of commercial bank.	Bank equity	Private	1994	31,380	0	17,465	17,465
	Bank equity	Private	1997	65,288	0	11,542	11,542
Kereskedelmi es Hitel Bank Equity investment in commercial bank.	Bank equity	Private	1997	26,242	0	26,242	26,242
OTP Bank Privatisation of Hungary's largest bank.	Bank equity	Private	1999	21,508	0	21,508	21,508
Agricultural restructuring project Medium to long-term financing for small and medium-sized enterprises in the agribusiness sector.							
<i>Budapest Bank</i>	Bank lending	Private	1993	5,862	5,862	0	5,862
<i>Budapest Bank</i>	Bank lending	Private	1995	366	366	0	366
<i>Kereskedelmi es Hitel Bank</i>	Bank lending	Private	1993	31,250	31,250	0	31,250
<i>Kereskedelmi es Hitel Bank</i>	Bank lending	Private	1996	27,452	27,452	0	27,452
<i>Magyar Hitel Bank</i>	Bank lending	Private	1994	9,150	9,150	0	9,150
<i>OTP Bank</i>	Bank lending	Private	1993	16,164	16,164	0	16,164
Budapest Bank Credit line to assist environment and energy projects.	Bank lending	Private	1996	26,832	9,332	0	9,332
EU/EBRD SME Finance Facility <i>Volksbank</i> Financing for small and medium-sized enterprises.	Bank lending	Private	2001	10,174	10,174	0	10,174
	Bank lending	Private	2003	5,000	5,000	0	5,000
Hungarian Foreign Trade Bank (MKB) Issue of bonds in commercial bank.	Bank lending	Private	1993	33,234	7,669	0	7,669
OTP Bank Expansion of OTP's lending capabilities.	Bank lending	Private	1994	9,525	9,525	0	9,525
	Bank lending	Private	1996	37,903	37,903	0	37,903

Project	Sector	Portfolio class	Year of signing	Project value	Loan	Equity	Total EBRD finance
				(€ 000)	(€ 000)	(€ 000)	(€ 000)
Volksbank Hungary subordinated debt Credit lines to assist small and medium-sized enterprises and local entrepreneurs.	Bank lending	Private	2003	10,000	10,000	0	10,000
Dalkia Prometheus Provision of energy services to private and municipal clients.	Energy efficiency	Private	1995	3,786	3,786	0	3,786
	Energy efficiency	Private	1997	28,924	9,624	6,500	16,124
	Energy efficiency	Private	2003	2,972	0	572	572
	Energy efficiency	Private	2004	15,000	0	3,000	3,000
Honeywell ESCO Hungary Investment in energy service companies.	Energy efficiency	Private	1999	9,517	0	397	397
L&G ESCO Hungary Investment in energy service companies.	Energy efficiency	Private	1999	3,544	942	263	1,204
Euroventures Hungary III Private equity fund supporting small and medium-sized enterprises.	Equity funds	Private	2003	46,000	0	10,000	10,000
Hungarian Capital Fund Purchase, restructuring, upgrade and sale of Hungarian companies.	Equity funds	Private	1995	19,043	0	9,443	9,443
Hungarian Equity Partners Mobilisation of private sector funds enabling equity and equity-related investments.	Equity funds	Private	1997	18,281	0	8,985	8,985
BorsodChem Privatisation of manufacturer and processor of PVC and MDI.	General industry	Private	1996	14,765	0	14,765	14,765
Cofinec SA (Kner) Equity investment in printer of packaging materials.	General industry	Private	1995	10,058	0	4,200	4,200
EGIS Pharmaceuticals Partial privatisation of Hungarian pharmaceutical company.	General industry	Private	1993	37,813	0	37,813	37,813
Framochem - BorsodChem/SNPE Upgrade and enlargement of chemical plant and improvement of environmental performance.	General industry	Private	1994	5,143	572	0	572
General Motors Establishment of engine manufacturing and car assembly plant.	General industry	Private	1992	82,062	30,678	0	30,678
Graboplast Expansion and restructuring of leading artificial leather, floor covering and wallpaper manufacturer.	General industry	Private	1995	5,088	0	2,400	2,400
Kner Nyomda Modernisation and expansion of printer.	General industry	Private	1993	5,497	1,534	0	1,534
Ozdi Acelművek minimill Construction of new electric arc steel-making furnace.	General industry	Private	1999	19,901	10,200	0	10,200
PCA-Budafok (Kartongyar) Upgrade of quality and productivity of recycled paperboard facility.	General industry	Private	1993	11,943	2,931	0	2,931
Petőfi Nyomda Modernisation of packaging plant.	General industry	Private	1991	5,113	5,113	0	5,113
Raba Privatisation of automotive manufacturer.	General industry	Private	1997	62,605	0	9,630	9,630

Project	Sector	Portfolio class	Year of signing	Project value	Loan	Equity	Total EBRD finance
				(€ 000)	(€ 000)	(€ 000)	(€ 000)
Special Restructuring Programme (SRP) <i>Ganz Gipsyar Holding</i> Design, manufacture, sales and installation of engineered products for rail, power and construction machinery.	General industry	Private	1997	4,043	0	4,043	4,043
Szikra Lapnyomda Improvement of colour printing facilities.	General industry	Private	1996	10,948	4,090	2,001	6,091
TVK/Columbian Tiszai Koromgyarto Construction and start up of carbon black plant supplying the European rubber and tyre industry.	General industry	Private	1992	40,885	6,594	0	6,594
Budapest public transport Replacement of bus fleet, modernisation of metro line and installation of new parking equipment.	Infrastructure	State	1993	82,431	42,431	0	42,431
Budapest waste-water services Partial privatisation of Budapest Municipal Sewerage Company.	Infrastructure	Private	1998	38,338	11,850	0	11,850
CGE multi-project facility <i>Budapest waste-water service</i> Improvement of financial and operational performance and facilitation of private sector involvement in sewerage services.	Infrastructure	Private	1998	38,338	11,850	0	11,850
MOL Duna waste-water treatment plant Expansion and upgrade of waste-water treatment facilities at MOL's Duna refinery.	Infrastructure	Private	2003	40,038	13,400	0	13,400
MOL environmental loan Environmental improvements to refineries and improvement of gas transfer and filling stations.	Natural resources	Private	2003	750,000	150,000	0	150,000
MOL Zsana Construction and operation of underground natural gas storage facility at depleted Zsana natural gas field.	Natural resources	Private	1994	62,280	18,318	0	18,318
EU/EBRD SME Finance Facility Credit lines for on-lending to small and medium-sized businesses.							
<i>Budapest Leasing</i>	Non-bank financial institutions	Private	2003	20,000	20,000	0	20,000
<i>CIB Leasing</i>	Non-bank financial institutions	Private	2004	10,000	10,000	0	10,000
<i>Euroleasing</i>	Non-bank financial institutions	Private	2003	9,921	9,921	0	9,921
<i>FranFinance</i>	Non-bank financial institutions	Private	2004	10,000	10,000	0	10,000
<i>HVB Leasing</i>	Non-bank financial institutions	Private	2004	10,000	10,000	0	10,000
Tecnicredito Hungary Syndicated loan to consumer credit company financing the acquisition of automobiles.	Non-bank financial institutions	Private	2001	25,000	10,000	0	10,000
UNIQA Biztosito RT Equity investment in insurer.	Non-bank financial institutions	Private	2004	11,012	0	11,012	11,012
Wintherthur multi-project facility Equity investment in insurance and pension industries.	Non-bank financial institutions	Private	1997	57,231	0	21,446	21,446
Central business centre Construction of business centre in Budapest.	Property and tourism	Private	1994	18,467	4,857	996	5,853

Project	Sector	Portfolio class	Year of signing	Project value	Loan	Equity	Total EBRD finance
				(€ 000)	(€ 000)	(€ 000)	(€ 000)
Fusion Investment Company Development of Burger King franchises in Hungary.	Property and tourism	Private	1992	18,708	0	2,980	2,980
Magyar Hotel Investment in low budget hotel.	Property and tourism	Private	1993	1,713	856	0	856
Pannonia Privatisation of hotel.	Property and tourism	Private	1993	44,135	0	6,250	6,250
Deltav Modernisation and development of efficient telecommunications system.	Telecommunications	Private	1995	137,405	19,749	1,860	21,609
Digitel Modernisation and development of efficient telecommunications system.	Telecommunications	Private	1996	85,484	13,103	1,441	14,544
Hungarian commercial television Financing for TV2, one of Hungary's national television stations.	Telecommunications	Private	1997	47,964	11,477	0	11,477
Hungarian Telecommunications Improvement of telecommunications in rural areas.	Telecommunications	Private	1992	211,413	33,600	0	33,600
	Telecommunications	Private	1993	251,298	0	50,880	50,880
Internet Framework <i>Laser/bit</i> Investment in laser-based transmission company.	Telecommunications	Private	2003	5,460	0	1,666	1,666
Investel Partial financing for HTC's capital expenditure programme.	Telecommunications	Private	1995	699,945	11,723	0	11,723
Invitel Consolidation of VTH's regional operations into a single nationwide structure.	Telecommunications	Private	2001	268,178	47,373	0	47,373
Westel Radiotelefon Expansion of national mobile cellular telecommunications system.	Telecommunications	Private	1992	7,327	7,327	0	7,327
Budapest Intermodal logistics centre Construction of railway line and marshalling yard to service logistics centre.	Transport	State	1999	18,139	4,739	0	4,739
Budapest orbital motorway Construction of south-western portion of the orbital motorway.	Transport	State	1992	108,800	21,000	0	21,000
M5 Motorway Construction, operation and maintenance of the M5 toll motorway.	Transport	Private	1995	310,638	61,039	0	61,039
M5 motorway – refinancing Refinancing of existing M5 motorway loan.	Transport	Private	2004	221,250	67,500	0	67,500
M5 motorway – Phase II Completion of remaining 47 km of M5 motorway.	Transport	Private	2004	750,000	130,000	0	130,000
M1-M15 Motorway (including guarantee) Construction of section of motorway from Győr to the Austrian border and a section from the M1 to Bratislava.	Transport	Private	1993	242,416	66,576	3,950	70,526
	Transport	State	1999	204,730	65,750	0	65,750
MAV Upgrade of freight and passenger rolling stock and investments in revenue collection systems.	Transport	State	1998	220,000	40,000	0	40,000
				6,230,865	1,243,598	338,992	1,582,589

Project	Sector	Portfolio class	Year of signing	Project value	Loan	Equity	Total EBRD finance
				(€ 000)	(€ 000)	(€ 000)	(€ 000)
Regional investment							
East European Food Fund Investment fund focusing on food and beverage sector.	Agribusiness	Private	1995	34,546	0	7,817	7,817
MBA loan project (guarantee) Financial support for students undertaking MBA degrees at top-tier business schools.	Bank lending	Private	1995	1,108	4	0	405
Energy Efficiency and Emissions Reduction Fund Equity financing for energy efficiency and emission-reducing projects.	Energy efficiency	Private	1999	10,650	0	3,000	3,000
Accession Mezzanine Capital LP Establishment of first dedicated mezzanine fund, supporting mature companies.	Equity funds	Private	2002	15,961	0	7,161	7,161
Advent Central and Eastern Europe Fund II Private equity fund supporting small and medium-sized enterprises in central and eastern Europe.	Equity funds	Private	1997	15,337	0	5,820	5,820
Advent Central and Eastern Europe Successor Fund Private equity fund investing in small and medium-sized enterprises.	Equity funds	Private	2004	13,682	0	3,682	3,682
Advent Private Equity Fund - Central Europe Private equity fund supporting small and medium-sized enterprises in central and eastern Europe.	Equity funds	Private	1994	19,908	0	5,840	5,840
AIG New Europe Fund Private equity fund investing in central and eastern Europe.	Equity funds	Private	1999	36,672	0	6,933	6,933
Argus Capital Partners Private equity fund supporting medium-sized enterprises.	Equity funds	Private	2000	43,250	0	10,366	10,366
DBG Osteuropa Holding GmbH Private equity fund supporting small and medium-sized enterprises.	Equity funds	Private	1997	7,120	0	2,556	2,556
DBG Osteuropa Holding II Equity investments in private companies in Hungary.	Equity funds	Private	2003	21,780	0	6,600	6,600
Emerging Europe Capital Investors LDC Direct equity fund investing in central and eastern Europe.	Equity funds	Private	1999	18,729	0	5,504	5,504
EU/EBRD SME Finance Facility <i>Euroventures Danube BV</i> Private equity fund supporting small and medium-sized enterprises.	Equity funds	Private	2001	15,000	0	3,000	3,000
Innova/3 Private equity fund supporting small and medium-sized enterprises.	Equity funds	Private	2001	37,665	0	4,465	4,465
Innova/98 Private equity fund supporting small and medium-sized enterprises.	Equity funds	Private	1998	8,942	0	1,986	1,986
New Europe East Investment Fund Equity fund supporting private companies and joint-ventures in the region.	Equity funds	Private	1993	21,018	0	4,938	4,938
Polish Enterprise Fund V Private equity fund investing in enterprises in Hungary.	Equity funds	Private	2004	1,395	0	1,395	1,395

Project	Sector	Portfolio class	Year of signing	Project value	Loan	Equity	Total EBRD finance
				(€ 000)	(€ 000)	(€ 000)	(€ 000)
Raiffeisen EU Enlargement Fund Private equity fund supporting small and medium-sized enterprises in central and eastern Europe.	Equity funds	Private	2001	9,159	0	4,734	4,734
Environmental Investment Fund Support for companies undertaking environment-related projects in the infrastructure sector.	Infrastructure	Private	1997	4,589	0	500	500
DVI Inc Provision of medical equipment for hospitals and diagnostic centres.	Non-bank financial institutions	Private	2001	4,260	1,130	0	1,130
Dun & Bradstreet Development of business information services in central and eastern Europe.	Non-bank financial institutions	Private	1993	342	0	342	342
New Europe Insurance Ventures Investment in small and medium-sized insurance companies in the region.	Non-bank financial institutions	Private	1996	2,899	0	789	789
Accession Fund Property investments in Hungary.	Property and tourism	Private	2004	60,000	0	15,000	15,000
Europolis II Development of commercial property projects.	Property and tourism	Private	2004	15,000	2,750	1,000	3,750
Heitman Central Europe Property Partners Fund Investment in property projects, primarily office buildings, warehousing/distribution and retail shopping centres.	Property and tourism	Private	2000	34,564	0	9,175	9,175
	Property and tourism	Private	2002	26,488	0	8,793	8,793
Orco Aparthotels Expansion of extended-stay hotel chain.	Property and tourism	Private	2003	16,344	0	1,731	1,731
Private Equity Fund Facility <i>Tngranit</i> Equity investment in leading commercial property developer and operator.	Property and tourism	Private	1999	34,132	0	6,803	6,803
	Property and tourism	Private	2001	4,069	0	817	817
	Property and tourism	Private	2004	45,520	0	10,000	10,000
TUI advance payments Upgrade and expansion of hotels.	Property and tourism	Private	2003	2,060	2,060	0	2,060
Barling Communications Private equity fund targeting the media and communications sector.	Telecommunications	Private	1997	11,533	0	2,484	2,484
Communication and IT Fund Private equity fund targeting the media and communications sector.	Telecommunications	Private	1999	10,314	0	2,548	2,548
Viking River Cruises Expansion of fleet servicing international tourists in Hungary.	Transport	Private	2001	5,129	5,129	0	5,129
				609,361	11,073	145,780	157,254
				6,840,226	1,254,671	484,772	1,739,844*

* Total EBRD finance includes €0.4 million provided in the form of guarantees.

EK-2: UNCTAD Country Fact Sheet: Hungary

CONFÉRENCE DES NATIONS UNIES SUR
LE COMMERCE ET LE DÉVELOPPEMENT

UNITED NATIONS CONFERENCE
ON TRADE AND DEVELOPMENT

Division on Investment, Technology and Enterprise Development

World Investment Report 2004 The Shift towards Services

(New York and Geneva: United Nations, United Nations publication)

- Print copies	: Sales No. E. 04. II. D. 33	ISBN No. 92-1-112644-4
- CD-ROM	: Sales No. E. 04. II. D. 35	ISBN No. 92-1-112646-0
- Package (print copies plus CD-ROM)	: Sales No. E. 04. II. D. 36	ISBN No. 92-1-112647-9

EMBARGO

The content of this fact sheet, released in conjunction with WIR04, must not be quoted, or summarized in the press, radio, or on television before 1700 hrs GMT on 22 September 2004.

Country fact sheet: Hungary

Foreign direct investment (FDI) overview, selected years

(Millions of dollars and percentages)

FDI flows							as a percentage of gross fixed capital formation				
	1985-1995 (Annual average)	1999	2000	2001	2002	2003	1985-1995 (Annual average)	2000	2001	2002	2003
Hungary											
Inward	1,496	3,312	2,764	3,936	2,845	2,470	15.2	24.5	32.1	19.1	13.5
Outward	13	250	620	360	275	1,501	0.4	5.5	3.0	1.0	8.7
Montenegro											
Czech Republic											
Inward	541	6,310	4,984	5,639	8,483	2,583	8.5	32.7	33.6	44.5	11.6
Outward	24	90	43	105	209	232	0.0	0.3	1.0	1.1	1.0
Romania											
Inward	88	1,041	1,037	1,157	1,144	1,566	2.7	14.8	13.9	11.7	12.2
Outward	3	10	-11	-17	10	50	0.1	- 0.2	- 0.2	0.2	0.4
Russian Federation											
Inward	424	3,300	2,714	2,469	3,461	1,144	1.6	6.2	4.3	5.6	1.5
Outward	94	2,208	3,177	2,533	3,533	4,133	0.3	7.3	4.4	5.7	5.2
Central and Eastern Europe											
Inward	3,392	26,518	27,508	26,371	31,232	20,970	2.8	18.3	15.4	16.8	9.5
Outward	159	2,400	4,024	3,540	4,870	7,034	0.2	2.7	2.1	2.0	3.2
World											
Inward	181,704	1,086,750	1,387,953	817,574	678,751	559,576	3.9	19.8	12.0	10.1	7.5
Outward	203,020	1,092,279	1,180,838	721,501	590,487	612,201	4.0	17.1	10.8	9.0	6.4
FDI stocks											
	1980	1990	1995	2000	2002	2003	as a percentage of gross domestic product				
	1980	1990	1995	2000	2002	2003	1980	1990	2000	2002	2003
Hungary											
Inward	-	569	11 304	22 870	35 800	42 915	-	1.7	40.3	55.3	51.8
Outward	..	197	278	1 280	2 162	3 921	..	0.6	2.8	3.3	4.7
Montenegro											
Czech Republic											
Inward	-	1 363	7 350	21 644	38 450	41 033	-	3.0	42.1	55.3	48.0
Outward	..	-	340	738	1 490	1 727	..	..	1.4	2.2	2.0
Romania											
Inward	-	-	821	6 480	8 873	12 693	-	-	17.5	19.4	23.4
Outward	..	00	121	142	155	211	..	0.2	0.4	0.3	0.4
Russian Federation											
Inward	-	..	5 465	25 226	51 374	52 518	-	..	9.7	14.9	12.1
Outward	..	-	3 015	20 141	47 670	51 809	..	..	7.8	13.8	11.9
Central and Eastern Europe											
Inward	-	2 828	39 573	138 271	228 199	263 270	-	1.3	19.2	24.8	23.7
Outward	..	010	6 101	20 230	57 949	65 803	..	0.4	3.7	0.4	6.0
World											
Inward	692 714	1 950 303	2 992 068	6 080 884	7 371 554	8 245 074	6.6	9.3	19.3	23.0	22.9
Outward	559 029	1 758 210	2 897 574	5 983 342	7 209 582	8 190 863	5.8	8.0	19.1	22.0	23.0

Source: UNCTAD, World Investment Report 2004; www.unctad.org/statistics

For details, see "definitions and sources" in annex B and annex tables B. 1-6 in WIR04.

Cross-border merger and acquisition overview, 1995-2003

(Millions of dollars)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Hungary									
Sales	2 106	1 594	298	612	537	1 117	1 370	1 278	1 109
Purchases	2	-	6	64	118	379	1 331	242	949
Mexico									
Czech Republic									
Sales	2 366	507	671	362	2 402	1 924	1 968	5 204	1 756
Purchases	48	170	89	142	13	775	-	30	141
Romania									
Sales	229	94	391	1 284	447	536	66	124	493
Purchases	-	-	0	-	-	-	10	19	1
Russian Federation									
Sales	100	95	2 681	147	180	758	2 039	1 252	7 880
Purchases	-	242	2	301	52	225	371	608	8 783
Central and Eastern Europe									
Sales	6 050	3 679	5 764	5 116	10 371	17 147	11 988	17 463	14 438
Purchases	59	504	273	1 008	1 549	1 034	2 225	1 087	10 487
World									
Sales	186 593	227 023	304 848	531 648	766 044	1 143 816	593 960	369 789	296 988
Purchases	180 393	227 023	304 848	531 648	766 044	1 143 816	593 960	369 789	296 988

Source: UNCTAD, *World Investment Report 2004*; www.unctad.org/WorldInvestment

For details, see "definitions and sources" in annex B and annex tables B. 7-8 in *WIR04*.

Bilateral investment treaties (BITs) concluded during 1995-2003

Partner	Year
Albania	1996
Bosnia and Herzegovina	2002
Chile	1997
Croatia	1996
Cuba	1999
Egypt	1995
Estonia	2002
India	2003
Latvia	1999
Lebanon	2001
Lithuania	1999
Macedonia, the Former Yugoslav Republic of	2001
Moldova, Republic of	1995
Russian Federation	1995
Singapore	1997
Slovenia	1996
Uzbekistan	2002

Source: UNCTAD, BIT/DTT database; www.unctad.org/ftstatistics

Double taxation treaties (DTTs) concluded during 1995-2003

Partner	Year
Croatia	1996
Estonia	2002
Ireland	1995
Macedonia, the Former Yugoslav Republic of	2001
Moldova, Republic of	1995
Philippines	1997
Poland	2000
Portugal	1995
Singapore	1997
Ukraine	1995
Yugoslavia (former)	2001

Source: UNCTAD, BIT/DTT database; www.unctad.org/ftstatistics

Country rankings and values of the UNCTAD FDI Performance Index, 1988-1990, 1998-2000, 2001-2003

Inward FDI Performance Index					Outward FDI Performance Index				
Rank ^a	Economy	Value			Rank ^a	Economy	Value		
		1988-1990	1998-2000	2001-2003			1988-1990	1998-2000	2001-2003
30	Armenia	-	2.576	2.705	32	Malaysia	0.444	0.555	0.638
31	TFYR Macedonia	-	0.909	2.568	33	Norway	1.005	1.087	0.619
32	Morocco	0.605	0.417	2.413	34	Croatia	..	0.077	0.607
33	Hungary	1.581	2.053	2.296	35	Hungary	..	0.261	0.574
34	Chile	3.107	2.362	2.161	36	Israel	0.265	0.540	0.558
35	Uganda	-0.019	1.129	2.137	37	Jamaica	0.817	0.357	0.534
36	Spain	2.384	1.090	2.129	38	Russian Federation	..	0.285	0.484

Source: UNCTAD, *World Investment Report 2004*; www.unctad.org/fdi/statistics

^a Ranked by the index for 2001-2003.

Note: The FDI Performance Index is the ratio of a country's share in global FDI flows to its share in global GDP.

.. Data not available.

Country rankings and values of the UNCTAD FDI Potential Index, 1988-1990, 1998-2000, 2000-2002

Inward FDI Potential Index				
Rank ^a	Economy	Value		
		1988-1990	1998-2000	2000-2002
38	Estonia	..	0.256	0.275
39	China	0.175	0.251	0.273
40	Bahamas	0.260	0.266	0.270
41	Hungary	1.166	0.246	1.269
42	Czech Republic	..	0.251	0.263
43	Cyprus	0.214	0.253	0.257
44	Poland	0.160	0.247	0.256

Source: UNCTAD, *World Investment Report 2004*; www.unctad.org/fdi/statistics

^a Ranked by the index for 2000-2002.

Note: The Inward FDI Potential Index is based on 12 economic and policy variables.

.. Data not available.

Presence in the top 25 non-financial TNCs from Central and Eastern Europe^a, ranked by foreign assets, 2002^a

(Millions of dollars, number of employees)

Ranking of top 25 by				Foreign			
Foreign assets	TNI ^b	Corporation	Industry ^c	Assets	Sales	Employment	TNI ^b (Per cent)
12	16	Richter Gedexco Ltd.	Pharmaceuticals	105.6	70.3	1 996	23.8
13	9	Malév Hungarian Airlines	Transportation	103.0	291.0	28	37.6
15	21	MOIL Hungarian Oil and Gas Plc.	Petroleum and natural gas	93.9	819.2	776	9.8
17	2	Zalakerinté RI.	Clay product and refractory	65.0	39.0	1 889	59.9

Source: UNCTAD, *World Investment Report 2004*; www.unctad.org/fdi/statistics

^a Based on survey responses.

^b TNI^b is the abbreviation for "transnationality index". The transnationality index is calculated as the average of the following three ratios: foreign assets to total assets, foreign sales to total sales and foreign employment to total employment.

^c Industry classification for companies follows the United States Standard Industrial Classification as used by the United States Securities and Exchange Commission.

This fact sheet and additional information on the *World Investment Report 2004* and the *Report* itself can be found at the following URL:

<http://www.unctad.org/wir>

Ek 3: Macaristan'daki En Büyük 25 Yatırım

Investor, Country of Incorporation	Investment (USD Million)	Field of Activity
Deutsche Telekom, A.G., Germany	1,727	Telecommunications services
Audi, A.G. Germany	1,435	Engine and engine component manufacturing, vehicle assembly
General Electric Co. U.S.	1,100	Diversified services, technology and manufacturing
Telenor ASA Norway	1,000	Telecommunication services
Vodafone Int'l Netherlands	850	Holding and finance
E.ON Energie AG Germany	766	Energy distribution
RWE AG Germany	758	Electricity, gas water distribution, environmental services
Opel Powertrain Holding Netherlands	621	Automotive industry
Tesco Plc U.K.	580	Food retail
Suzuki Motor Corp. Japan	500	Vehicle manufacturing and sales
Alcoa Inc. U.S.	400	Aluminum production
Auchan S.A. France	375	Hypermarket operation
United Pan-Europe Communications, Netherlands	350	Telecom, cable TV, ISP, internet telephony and broadcasting
Coca-Cola Hellenic Bottling Company Greece	300	Production and sale of soft drinks
Koninklijke Philips Electronics N.V. Netherlands	229	Production and sale of electronic, healthcare, lighting and medical equipment and components
CP Holdings Ltd. U.K.	225	Hotels, milling, warehousing and logistics, property, car dealership
AIG/Lincoln Eastern Europe LLC	200	Real estate development, project management

Germany		
EnBW Energie Baden-Württemberg AG Germany	200	Electricity distribution, generation and sale, environment protection
Gaz de France France	200	Natural gas marketing and distribution
Sanofi-Synthelabo France	200	Pharmaceutical production, R&D, wholesale
Hungarian Telephone and Cable Corporation U.S.	190	Telecommunication
Electrabel S.A. Belgium	177	Electricity and gas utility
Denso Corporation Japan	175	Automobile parts production
Sara Lee/Douwe Egberts N.V. Belgium	137	Investment
Siemens AG Germany	135	Electrical and electronic engineering

Kaynak: www.itd.hu